

Várád

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

3

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

XV. ÉVFOLYAM 3. (132.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradai Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon Iosif KIRÁLY munkái láthatók

Lumini în mișcare II (Fények mozgásban II), 1983

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

3

SZŰCS LÁSZLÓ

Az együtt vagy külön dilemmái

4

OZSVÁTH ZSUZSA

Latolगतó; (v)ig(y)ázó; ragozás; egy arckép
(*vers*)

7

LOKODI IMRE

Makacs (*próza*)

11

KEMENES HENRIETTE

Álomfenék; Vas; Szavak helyett szavak (*vers*)

14

ÜTŐ-DÁVID LENKE

Gesztenyék júniusi könnyei (*próza*)

18

ADY ANDRÁS

1, 2, 3; Keser! Édes!; Mércéim; Gikszer; Háznyi
(*vers*)

21

MÁTYÁS ZSOLT IMRE

A kert (*próza*)

27

RADU VANCU

IV. Ének; V. Ének; VII. Ének; VIII. Ének (*vers* –
MIHÓK TAMÁS fordítása)

32

BÍRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Zsákutca (*minidráma*)

38

DEMÉNY PÉTER

Összeér a halak pikkelye (*esszé*)

40

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Iosif Király palackba zárt üzenetei

Társadalom

54

PÉTER I. ZOLTÁN

Ady és a nagy párizsi árvíz (helytörténet)

61

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (7.) Részlet a Fújnak a fák, Ides
című önéletírásból

66

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (2.)
Világhírű klasszikusok nyomában

71

IMRE ZOLTÁN

Juhász Gyula, Máramarossziget, Nagyvárad

75

DR. POGÁNY SÁNDOR

Tanítványa voltam Juhász Gyulának*

78

TÓTH HAJNAL

„Ne vessük ki a szomorúságunkat!” A *Négy-
szögletű Kerek Erdő* a váradi bábszínházban

85

PÉTERFY ORSOLYA LAURA

Cordelia ontológikus küszöbe (tanulmány)

92

FLEISZ KATALIN

Benőtt-e a fejünk lágya? (Nagy Koppány Zsolt
Nem kell vala megvénülnöd 2.0 c. kötetéről)

96

KUPÁN ÁRPÁD

Ritka, mint a fehér holló (Lucian Boia *Primul
război mondial – controversă, paradoxuri,
reinterpretări* c. könyvéről)

Kritika

Irodalom

Művészet

A CÍMLAPON *Instalație cu oglinzi (Installáció tükrökkel)*, Călin Beloescuval közösen, 1985, részlet

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Az együtt vagy külön dilemmái

A színház világából kiragadott példával szeretném illusztrálni, hogy olykor a hasonló helyzetek megoldása eltérő módszereket igényel(het). Nem mindig állnak rendelkezésünkre univerzális, minden esetben hatékonyan alkalmazható gyógymódok. Különösen a kultúra, a művészet háza táján érdemes diverzifikálni.

Az intézményi léte hetvenedik évfordulóját ünneplő marosvásárhelyi magyar színház a miniévada nyitányaként kötetlen beszélgetést szervezett a korábbi és mai vezetők részvételével. Ott fogalmazódott meg a felvetés, hogy – nagyváradi mintára – érdemes lenne fontolóra venni a ma közös intézményben, Nemzeti Színházként (központi finanszírozást élvező) román és magyar társulatok szétválasztását önálló teátrumokká. Nyilván közös fedél alatt, hiszen a hetvenes évek elején emelt – a maga korában nemzetközi mércével is korszerű – színház bajosan fűrészelhető ketté. A szétválás ötletére sem a magyar társulat művészeti vezetője, sem a főigazgató nem volt vevő. És nem csupán azért, mert a kulturális tárca által nyújtott támogatás ma biztosan több lehetőséget nyújt, mint amennyit a helyi vagy a megyei önkormányzattól remélhetnének a különváló társulatok. Keresztes Attila rendező azt is ugyanilyen fontosnak nevezte, hogy a román és magyar művészközösség ma is képes közös projektekből gondolkodni, ha úgy tetszik, együtt hozva létre kulturális értéket. S ez bizony nagy szó azon a – frontvárosként emlegetett – Vásár-

helyen, ahol a román–magyar együtt nem működés, szót nem értés – az élet más területein – gazdag hagyományra tekint vissza.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy fél évtizede hibás döntés lett volna a váradai állami színház két tagozatának különválása Szigligeti Színházzá és Mária királyné Színházzá. A folyamatot tarkították ugyan konfliktusok, ám a botrányos jeleneteket a politika színpadán – jellemzően a megyei tanács ülésein – elsősorban a pártemberek alakították. Ezt a választ az élet, a gyakorlat igazolta. Ettől függetlenül sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy a mindenkor a békés megoldásokról ismert Váradon koránt sincs annyi átjárás, kapcsolat, közös értékteremtés, projekt román–magyar viszonylatban, mint a Marosparti frontvárosban. Ezért is nehéz megnyugtató, minden esetre érvényes választ adni az együtt vagy külön dilemmáira.

OZSVÁTH ZSUZSA

Latolगतó

*megvonni a vállat
 hogy kéne
 hátraszegni az állat
 hogy kéne
 ha túl nagyra nőtt az állat
 hogy kéne
 szépen befogni a száját
 hogy kéne
 letörölgetni a szárnyat
 hogy kéne
 összetereelni a nyáját
 hogy kéne
 visszaszívni a nyálat
 hogy kéne
 kihúzni a hátat*

OZSVÁTH ZSUZSA zs-vel és th-val. Echte nagyváradi. Nyert már irodalmi (Kortárs Hangan) és dalszövegíró (MR2 Petőfi rádió) pályázatot is. Publikál a kolozsvári Helikonban, valamint magyarországi (Agria) megjelenése is volt már.

(v)ig(y)ázó

*bolondság mindig csak!
 na ő jön megint cakpakk.
 boldogságnak meg sakk-
 matt lesz itten pikk-pakk.*

*vigyázni, kérem, vigyázni
 hogyan tetszenek cicázni
 szemből szembe át cikázni
 az iccakát leigázni*

*feltúrt bőrbe fúrva
 bújni jól el letúrva
 megvagy! zászló leszúrva
 szeretni hú!, de durva*

ragozás

*lassan elmúl-
ás, ki ásít-
ás, ha hib-
bant, ás,
ha bánt is-
teneked is-
teneket ás,
mindig más-
okat,
mindig más-
okot,
ki ás
neked
ki-
keletet
ki ás neked
ki
teleket
ki
más
ki mással
lassan
elmúl-
ás.*

egy arckép

tragikus hős

*félúton járok a veszteségben.
kér-keletlen állok elejében
a jövőnek. csak az van, ami volt:
lyukas élet - tű benne sosem folt,*

*csak hiányos részek vészjelzője-
ként gyúl ki: ó, éjek útvesztője!
izgága ideg, rángó láb vagyok,
fröcsögő száj: én máma vért adok.*

*és bőröd alá bújva nyúzlak le
velem, magadról, mert nekem rossz
és neked se legyen jó. de nem megy.*

*csak az állandó nyugtalanság van.
betört állat vágja magát földhöz,
mint a gyermek. és felsírok halkan.*

LOKODI IMRE

Makacs

Mondták neki, tűzz el a bánatba. Azt is: villám csapjon beléd, te, rohadnja. Vagy: húzzák dobra bőröd a sintérek. Hogy nagybőgőre feszítse nek hürt a beledből. Volt, aki rúddal sózott a hátára, mások csak rugdosták. Nem harapott vissza, már hogyan is.

Mondtam a zsarunak, ez példátlan, az állatvédelmi törvény nyolcadik cikkelyének b), c) bekezdése szerint megvalósul a bűncselekmény, mire vár. Maga ügyvéd? – kérdezte. Nem, mondtam, kutyabarát. De hát kutyája sincs, mondta. Ezen el kellett csodálkoynom, innentől a zsaru már ordított velem, ne csesztessem a fejét egy rohadt kutyával. Mondták, kikapós a felesége, hagyjam a fenébe.

A kutya ment lefelé, a sáncok szélén ment, néhol a pocsolókba lefetyelt. A felszeget letudta, úgy néz ki, az alszeget szúrta ki. Ez egy ilyen kutya, nevenincs, rókavörös, mindegy neki, hol kell koplalni.

Az utcára rúgó gangok alatt bolhászkodott, porban fürdött, elvult étlen napokig. Annyit tudtunk, kan kutya. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a kan kutyát nem kell sajnálni, dehogyis nem, éppen úgy, viszont nem tudom, mi van, mert a kan kutyáknak eddig nagy becsületük volt mifelénk. Csak egyszer tetted ki, hogy kan kutya ingyen vihető, egymásnak adták a kilincset. Nem úgy a szukának, ami egyszer csak népes családdal jön elé, vagy a zöldsgesbe miatta vernek ösvényt az udvarlók. Éjjel vonítanak szerelemért, egy percig sem hagyják az embert pihenni. A kan kutya legalább eljár hazulról, kinyalja fényesre szerelmese lábósát, és simán átugrik minden akadályt. Nem mellékesen hurkot, csapdát nagy leleménnyel kikerül. Aztán addig emeli a hátsó lábát egy ezüstoffnyó csemetének, míg szépen kiszárad. Érteni kell, minimum ennyi jár a hurokért.

A kutyák éjszakai mozgását leginkább a rosszalvók észlelik, de nem haragszanak rájuk, gondolván, ez a kuvasz dolga, a patkányok rajcsúrozására reagál. Én nem venném készpénznek, a felületesebb, szaglásában és látásában bizonytalan, fajtájára jellemző vonásokat veszítő eb elvakkantja magát mindegyre, ha jön fel a Hold, akkor is, ha megy le a Hold, akkor is. Ha pedig okosabb, úgy értem, az átlagnál rafináltabb észjárással bír, akkor leépülését ügyesen leplező, mondjuk úgy, kompenzáló ugatásba kezd, hogy bent a házban reccsenjen az ágy:

- Hallod, Boldizsár, valaki jár!
- A patkányok, Manyika.
- Hideg a lábad, Boldizsár.
- Mert nincs benne vér, Manyika.

LOKODI IMRE (1960, Nyárad-remete) az Erdélyi Magyar Televízió műsorvezetője. Marosvásárhelyen és Kolozsváron végzett műszaki iskolát. Romániai és magyarországi irodalmi lapokban, Budapesten megjelent antológiákban publikált.

- Aludjál, Boldizsár.
- Nem tudok, Manyika.
- Mert perceg a szű, Boldizsár.
- Az érszűkület dolgozik, Manyika.

Mondtam neki, kuszu, kuszu, füttyentettem, uzsukáltam, nem jött, pedig fertályunkról rossz tapasztalata nem lehet, nem volt még se rúddal, se talppal kezelve. Simogattam a fejét, a füle tövét megvakartam, állta. Csak bolhát ne hozz haza, mondta a feleségem. Van úgy, hogy az asszony nagyon le tud lombozni, perc alatt keresztülhúzza az ember számítását, és akkor hol van még az érzelem. Na, jó, gondoltam, szólok Boldizsárnak, ha megy. Úgy értve, Csabára, hírlík, menni készül, vendégmunkásnak áll átmeneti időre. Megértem, forintok.

Panaszoltam Boldizsárnak, hogy rúgták, átkozták, rúddal csépeltek, de nem harapott vissza. Nem számítottam arra, hogy Boldizsár fájdalomkban – másként nem tudom mondani –nagyon is szolidáris tud lenni, ha akar. Szóval van benne érzés, mert azt mondta: te, Géza, én a kutya helyébe visszaharaptam volna. Szemetek. Mindenesetre nagy szemetek, és akkor még enyhén fogalmazott.

Jobbkor nem is szólhattam, hálálkodott Boldizsár. Csak óvatosan vele, sebzett lélekkel óvatosan, hívtam fel Boldizsár figyelmét. Kertem sarkából néztem, mit csinál. Kuszu, kuszu, mondta a kutyának a gang alatt. A kutya nem reagált, mindössze farkával csapott vagy kettőt a hullásba, mint aki végleg feladta. Gyere, kapsz csontot, szalonnabőrt maximum, csalta Boldizsár, de a kutya nem akart. Boldizsár megvonta a vállát, elindult, remélte, a csak meggondolja magát, vele tart. Nem tartott. Visszaszólt: dönts el, meghívásom áll, jöhetsz a kertek alján, a kapu alatt, akárhol.

– Amíg odaleszek, kellene ide valaki – mondta Boldizsár, és hosszasan elnézte Manyikát.

– Kellene – rezzent össze Manyika, tudta, most nem jó, ha a tekintetek találkoznak.

– Pontosabban: valami. Mondjuk, egy kutya.

– Kutya – ismételte Manyika úgy, mint aki nem állít, nem kérdez, elvan a kettő között valahol.

Jó, ha van a családban egyetértés, kacsintott rám Boldizsár. Nagyon is van, ahol az asszony álmában is egyetértésről beszél. Hogy mit mondott az asszony álmában? Légy óvatos, kutya van a háznál. Lehet, nem harapós, de lármázni tudhat. Ilyesmiket újságolt Boldizsár csordultig jóérzéssel, melegen.

Vagy három-négy nap múlva, amikor Boldizsár csomagolt, ott látta a kutyát az udvaron, biztosan a kapu alatt kúszott be.

– Eljött, mit mondtam, kiáltott fel utazás előtt álló emberünk.

– Hogy mi van? – kérdezte Manyika. – Ki jött meg?

– Tényleg – cövekelt le Boldizsár –, ki jött meg? Azonnal nevet kell adni a kutyának!

Most szólok, percig sincs miért azon fennakadni, hogy a kutya a Makacs nevet kapta. A névadás dehogyis ment simán, hiába mondtam Boldizsárnak, hogy legyen határozott, látszik, kutyanevelésben nincs otthon. Mindenáron ragaszkodott ahhoz, hogy a róka-vörös ebnek rendes magyar férfinév legyen, mert miért ne lehetne belőle egy Pista, Feri, Jóska, esetleg Nándor vagy Elemér. Nekem kifejezetten tetszett az Elemér. Ha nem venném rossz néven, ő a Gézára is gondolt, tájékoztatott emberünk. Felemlegette nekem özvegy Bátoriné kudarcát, az asszony ugyanis a szukat önkényesen átkeresztelte Úrfinak, pedig meg volt mondva, miféle dolog, elég nem szép nősténykutyát Úrfinak nevezni. Meg is lett az eredménye, végül úgy bevadult a szerencsétlen, hogy el kellett altatni. Manyika nem állta sokáig szó nélkül, te meghibbantál, Boldizsár, elment az eszed, kiabált. Miféle dolog az, hogy egy közönséges kutya szép magyar ember nevét kapja meg, mégiscsak egy eb, te Boldizsár.

Jó napig nem volt köztük semmiféle kommunikáció, Boldizsár okos ember, hagyta, hogy a kutya szaglásszon, hátha itt marad, ami nem volt kétséges, hiszen felemelt lábbal levizelte a tyúkketrecet. Gyorsan belevágott Boldizsár: Pistával, Ferivel, Jóskával, Nándorral kínálta meg a róka-vörös páriát. Nem hittük, a kutya nemhogy nem reagált, mindet elutasítva ugatott, s láttam szégyenkezve, hogy a Géza névre kész lett volna harapni. Mit mondjak egyebet, konszenzusosan Makacs lett belőle, helyes eb, hosszú láncra eresztve.

Ment Boldizsár Csabára csarnokot szerelni. A munka apróhirdetésből jött össze, hogy német cég szakképzetlen munkásokat, betanítás helyben, ácsmunkában jártasság előny. Vendégmunka, mondta Boldizsár Manyikának. Vendégmunka, mondta Manyika, eredj.

Makacs és a szemed, mondta Boldizsár, és kilépett a kapun. Kilépni a kapun beláthatóan nehéz pillanat, Makacs legalább vakkanthatott volna, ha van szíve, gondolta Boldizsár. Nekem nagy szívem volt.

Emberünk két hónapot volt Békésben, ácsmunka mellett termopánozni, csempézni rendszeren megtanult, hozott forintot Manyinak, Makacsnak pedig tasakban két kiló csabait. Boldizsár döbbenten nézte a csontsovány ebet, megjegyvezve az asszonynak, drága Manyikám, cimbalmozni lehet a kutya bordáján. Boldizsár vitte a tasak csabait, Makacs nem mozdult. A heréje duzzadt meg, mondta az állatorvos szakmai részvétlenséggel, szárazon, hátulról volt telibe találva.

Boldizsár a kutya mellé telepedett, adogatta a csabait, ekkor látta meg a hóba fagyott recéket, egy legalább negyvennégyes Clujana-bakancs nyo-

mait. Ilyent hoz az angyal a jó férjeknek, ilyent kap a magashegymászó, a tengerészgyalogos és a terrorelhárítás is újabban.

Boldizsár kérdezte Makacstól: Pista volt? Makacs nyüszített. Feri volt? Makacs nyüszített. Akkor ki volt, Jóska, Nándor, vagy Elemér? Makacs még inkább nyüszített. Tudom, Gézát tapintatból nem kérdezett. Hát akkor ki, folytatta Boldizsár, és a tasakra pillantott. Mi nem jut az ember eszébe, ha már a tasakra címkézték: Gyulahús.

Hát akkor Gyula volt?

Makacs ekkor lett a világ leggyávább rókaszínű kutyája, nem nyüszített, nem grimaszolt, a tollas kosár alatt kínnal elhasalt.

KEMENES HENRIETTE

Álomfenék

*Egy messzi parton, valahol,
hűvös tengeri füvek húznak a mélybe.
Bokáim nyaldossák vonagló mozdulatok,
s én kéjesen hagyom.
Szivacsos bőröm hideg sósvíz itatja át,
míg bábom lassan elmerül.
Zöld és tompa mély mindenütt,
csak ajkaim ólom-kékek.
Lyukakat váj a csönd,
körmei alatt iszap.
Anyám a víz fölé hajol, mosakszik,
s amint csorog arcáról a víz lefelé,
milyen fiatal, Istenem, milyen fiatal!*

2015. július 14.

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) a Nagyvárad Állami Egyetem jogi karán szerzett diplomát. Érdeklődési köre a büntető törvénykönyvtől a verseskötetek felé tolódott, különösen a kortárs költők verseit olvassa előszeretettel. Verset és rövidprózát ír.

Vas

*Magam fölött állok.
Egy nyirkos tűzlétráról nézem,
hogymint ünnepnapra esett az életem.
Olajos kóbor kutyák siklanak
a súlyos vasszagban,
és valaki rákulcsol
egy sárga Ford hűlt helyére.
Délután három, de már rég késő,
sercegve indulnak be
az optimista reflektorok.
Mű a fény is, ami megvilágítja
az érfalokról sűrűn málló vakolatot.*

*Ma egy kötőtűre szúrt,
rozsdás szívzörej vagyok és
indigó számba, mint egy Negro,
belefullad a ragacsos ég is.
Hazamegyek.*

Szavak helyett szavak

(Mikó Orsinak)

*Csak viszem megdermedt bőröm,
egyik napból teszem a másikba,
valami kongó üresség vagyok,
amibe visszhangozva kiált bele az élet néha.
Bocsáss meg nekem.
Egyedül voltam akkor, kanyargó füstben könnyököltem,
két réteg lakkon a koszos pultnál,
a borospoháron épp átferdült a világ,
amikor te mellém pattantál hirtelen,
olyan szőkén-szelíden,
hogy a szívem majd' megszakadt.
Csatlakozhatok? Kérdezted,
mintha zavarhatnál, így húsz év után.
És késő estig, kanyargó füstben, könnyököltünk
együtt, két réteg lakkon, tovább, a koszos pultnál.
Nincsen méltó szavam, amit neked adhatok,
s látod, tőlem mégis csupán csak ezt kapod.
De én, én kihúzom fájdalmad, mint egy rossz fogat,
elviszem a vasasba, eladom az Ócskán,
zsákba kötve hajítom a Körösbe,
s nekem hiába is nyávogna;
borjú koponyáján a kalapács,
az leszek, esküszöm,
mint erdőtűz a száraz bozótot, úgy söpröm el,
kíméletlen, vadul!
Mondtam-e elégszer, hogy itt vagyok,
verek, ölök, harcolok, ha kell?
angyal...*

*Légy szelíd, mondta a bölcs öreg.
Eláll az eső is, meglásd,
mint gyöngy, csüng majd az égből.
Csöndesen ezt mondta az ősz öreg,
majd megpihent,
háta mögött az angyal,
a gát is,
s vállain a vizek.*

2016.02.16

ÜTŐ-DÁVID LENKE

Gesztenyék júniusi könnyei

Megkövült az idő, végtelennek tűnt ez az éjszaka.

Az öregasszony nyitott szemmel feküdt az ágyban. Tizedik napja már, hogy nem tudott felkelni, egy kevés teán kívül alig vett magához valamit. Gondozói lelkiismeretesen körülugrálták, ezt már közel húsz éve gyakorolták, mióta az eltartási szerződést a 75 éves Bibike névvel megkötötték. Panasz tehát nem lehetett a türelmükre.

Eső-szálak hullottak a júniusi éjszakában, forró napok után egy kevés hűsítő permet. Vadgesztenyék virágyertyái küldték keserű-édes illatukat a sötét szobába. Az öregasszony állig húzta a nehéz szövetpaplant. Fázott. Egész életében mindig fázott, nyáron is, télen is. Ez a szoba északi fekvésű, sötét jégverem. Ilyen volt már a nagymama, az anyja idejében, ilyen most is. Közvetlen napfény sohasem érte, még a szél is kikerülte a kertre nyíló, egyetlen kis ablakát. Csak a gesztenyefák bólogtak be néha, meg a csillagok sziporkáit lehetett látni innen bentről is, főleg így, Szent Iván tájkán. Az öregasszony felnézett a plafonra: milyen szomorú ez a szoba. Salétrom, barna, kormos foltok, tenyérszúrások. De hiszen ő nem engedte kifestetni, mondván majd a halála után, de addig jó, ahogy van. Két évtizede jó így, „nem engedem lemeszlni az emlékeimet”.

Hány halált láthattak ezek a falak, Istenem, talán azért is fázik benne minden élő lélek. Koszos, hát koszos. A régi házból csak ennyi maradt: az ódon tálaló, a sűrű kis vaskályha, egy keskeny dívány és a dupla ágy. Beleroskadt itt minden az időbe, csak ő őrökdi egyedül az elsüllyedt emlékek fölött. Több mint 90 éve... temérdek sok idő ez, bizony.

Hány óra lehet? Éjfél biztosan elmúlt már, hallotta a falióra kongását a szomszéd szobából.

Nem akar ez az éjszaka sohasem véget érni. Az öregasszony felsóhajtott és megpróbálta elérni az éjjeliszekrény szélén billegő teásbögréjét. Nem járt sikerrel. Visszahanyatlott a párnára.

Ilyen végtelen éjszakát élt át 17 éve, az ura halálakor is. Tél volt akkor, és Jánost, szokásos bevásárló útja során, baleset érte. Egy kamion leszorította az országút széléről a havas árokba, biciklistül. Nem történt nagyobb baj, feltápászkodott, leporolta magát és hazatolta a drótszamarat. Ebéd után ágyba kíváncozott. Nem panaszkodott. Semmijét sem fájlalta.

ÜTŐ-DÁVID LENKE (1952, Élesd) tanár, idegenvezető, fordító, televíziós szerkesztő. A kolozsvári BBTE bölcsészkarának magyar-francia szakán végzett, majd Budapestre költözött. A Fejér Tv felelős szerkesztőjeként ment nyugdíjba, s visszavonulásuk óta művész férjével a Fejér megyei Lovasberényben élnek. Politikai-közéleti-szociográfiai írásai helyi lapokban jelentek meg; jelenleg is állandó rovatot vezet.

Meg nem is volt nyavalygós fajta. Este még ellátta az állatokat, bekészítette a tüzelőt, de vacsorázni már nem kívánt semmit. Csak egy pohár érmelléki fehérbort kért, azt is forralva.

– Elfáradtam ebben a nagy téiben – mondta lefekvés előtt, és hamar elaludt.

Éjfélkor már halott volt, 71 évesen megállt a szíve álmában. Amilyen csöndesen élt, olyan csöndben is ment el.

Az öregasszony összeszorította a szemét, mintha könnyet akart volna belőle kipréselni.

Előcikáztak azok az emlékek: na, az a fehér éjszaka volt ilyen végtelennek tűnő. Virrasztás a halottal egy ágyban. Vacogva várni a reggelt, a segítséget. Fia távol élt, túl a határon, telefon nem volt a házában, csak a szomszéd G. család segítségére számíthatott. Igaz, hogy arra mindig. Majd a temetés, a fagyott föld nehezen engedett a sírásóknak. Kevesen búcsúztatták Jánost, a pap is fázósan húzta össze a palástját és rövidre fogta a ceremóniát.

Egy öregember elmúlása nem olyan nagy esemény, pláne faluhelyen. Főleg, hogy János életében is észrevétlen volt. Kicsi, vörösseszőke emberke, aki reggeltől estig tette a dolgát szótlánul, diószegi fajtája szívósságával.

Hogy hiányzik-e? Nem tudta a választ. 46 évet éltek le együtt, vagy inkább egymás mellett. Gondoskodott róla, a szüleiről, a fiáról, és ez a lényeg. Lelki kötelék alig fűzte össze őket, annyi bizonyos. Hozzáment feleségül a négy évvel fiatalabb tehetséges könyvelőhöz, rábeszéltek, meg nem is volt sok választása. Háború után a nőszülni képes fiatalurak igencsak megritkultak. Volt, aki elesett, mint szegény „tengermély-tisztelem” V. Kuli (így köszönt ugyanis mindenkinek), volt, aki eltűnt, mint F. Pista, volt, aki hazajött, mint R. Karcsi, de a tehetős B. Mancit választotta inkább, volt, aki nem kellett, még doktorátussal és diplomával sem, mint G. Tibor, a beszédhibás és túlsúlyos tanár, volt, aki Lenke nővérének csapta a szelet sikertelenül (beérte volna a húgával is), de csak barátság lett belőle. Igaz, hogy az tartós és őszinte.

Szegény, kedves-csúnyácska Lojzi. Sváb fiú volt, be is szippantotta a Volksbund, de szerencsésen kikeveredett belőle. Megbecsült gyógyszerészként élt haláláig Várpalotán. Családot alapított, elvette egy kolléganőjét, de házassága gyermektelen maradt. Levélben sokáig tartották a kapcsolatot. Igazi jó lélek volt. Miért múlik el minden gyönyörűség?

Az öregasszony lehunyta a szemét. Kint halkan suhogott az eső és egy vizes csillag beszikrázott az ablakon: üdvözül, akit esőben temetnek, így tartja a néphit...

Lojzi, kedves, jó Lojzi. 1942 tavaszán eltávozást kapott és beállított egy hatalmas tölcseres gramofonnal és jó néhány „his masters voice” bakelitlemezzel. Karády *Valahol Oroszországban* című édesbús dala volt az egyikén,

meg Raymond háborús slágere, *Minden elmúlik egyszer*. Rácz Vali búgó hangján naphosszat ez a szentimentális Wehrmacht-nóta forgott. Nagy sláger volt akkoriban, és egy 18 éves lány szívét nagyon meg tudta facsarni a mondandója. Istenem, hogy is van a szövege?

„Minden elmúlik egyszer / minden végéhez ér, / És minden december új májust ígér [...] / De két szív szerelme mindörökké él [...] // A legelső vonalban kint, / az őrszem az éjbe tekint, puskáján támaszkodik, / Annájáról álmodik...”

Az Annát következetesen Vilmának énekelte Lojzi. Ezt a komor, súlyos nevet kapta a keresztségben az anyja után, bár soha senki sem szólította így. Nem volt egy Vilma típus: kicsi volt és törekeny, ilyen is maradt két szülés után is, mindig volt valamilyen betegsége, nyavalyája, siránkozni valója, bibije, ezért a fűvő széltől is óvni kellett. Így ragadt rá a Bibike becenév. Mindig gyerek maradt, vele csak úgy megtörténtek a dolgok, soha semmit nem akart önállóan kiverelkedni a sorstól. Ötven évig a szülei vigyáztak rá, majd az ura óvta minden külső rossztól. Állásba nem ment, a háztartási munkát őszintén utálta, a főzést is csak anyja halála után csinálta, nem nagy örömmel és kevés tehetséggel. Viszont gyönyörűen kézimunkázott, kötött, horgolt, varrogatott, főleg babaruhákat. Nem a fiának, hanem a sok nagy hajas babájának. A gyermek körüli teendőket a bejárónőre és az anyjára bízta inkább. Őt jobban érdekelte a babagyűjteménye és a macskaképei, amelyeket nagy albumba rendezgetett.

Az öregasszony maga is meglepődött, hogy mennyire élesen tárolta az emlékezte ezeket a régi történeteket.

Ugyanezen ámult el unokahúga és keresztlánya is, mikor 90. születésnapját ünnepelték. Igaz, akkoriban még fizikailag sem volt rokkant, úgy futott a hatalmas kerten keresztül-kasul, mint egy fürge, öreg mókus. Unokahúga alig tudott lépést tartani vele. Mert olyan is volt: pici, sovány, szikár földanyó, a száz évig élők fajtájából, szikes és időtlen, mint a kágyi föld.

Milyen messzinek tűnik ma már az a dióillatú, aranyló májusi délután. Elrebbent, elszállt, mint a füst. Az idő elmúlik, mert ez a dolga, soha nem kegyetlen, csak igazságos. Ezt mondta a keresztlánya is, aki hobbi-horoszkóp-készítő, amikor a halála idejét tudakolta volna tőle. Az öregasszony felsóhajtott:

– Nem látol már meg többé, L.! – suttogta kágyi tájszólásban.

Nővére nagyobbik lányával, L.-lél különös barátságot ápolt. A bölcsészlány nagy múltbúvároló volt, érdekes, spirituális elemzésekkel és meglátásokkal hökkentette néha meg erre fogékony családtagjait. Nagynénje kérésére felállította annak horoszkópját, de az olyannyira ellentmondott a valóságnak, hogy sürgősen felhagyott a további elemzésekkel. Nénje spirituális képletén ugyanis minden numerológiai és csillagászati tudós számítás teljes csődöt mondott. Ő ugyanis az Oroszlán jegyében, oroszlán aszcendenssel

született. A Tűz elemében. Bibike egész személyisége, lénye, minden porci-
kája eleven és tökéletes cáfolata volt az Oroszlán csillagkánonjának. Téves
csillaghullással érkezhetett e földre, 1923. augusztus 5-én hajnali 5 órakor.

Lassan múlik az éjszaka. Vékonyan kúszik elő a horizont mögül a hajnal.
Az esőcseppek fehér pára-ködöt görgetnek a virradat elé. Mintha egy nagy
fehér felhőhajó ringatózna be méltóságteljesen a kikötőbe, és egy percre
megállna az ablak előtt.

– Itt van végre ez a nagy hajó, de nem tudom, hol kell felszállni rá... – sut-
togta az öregasszony és megpróbált felülni.

Az esthajnalcsillag biztatóan hunyorgott be az ablakon:

– Tűnőben az éjszaka, mennem kell, ne félj, annyi fényem még maradt,
hogy az utadat a hajóra megvilágítsam. Szétperegsz, mint régi gyöngysor
fáradt fonálról, most leszóródsz e földi hajóról, mert már többé nem tart itt
semmi. De azon a másik hajón, amire most felszállsz, ott lesz majd minden
és mindenki, akit elvesztettél hosszú életed alatt.

Hajnali öt óra volt. A júniusi hajnal részvétlen ragyogása megcsillant a
gesztenyevirágok mézgasz könnyein. A nádi baronesse unokája átadta
magát az örökkévalóságnak, magával víve a régi kágyi világ utolsó emlék-
foszlányait.

2016 januárjában

ADY ANDRÁS

1, 2, 3

Hiányzol:

1. ahogy szoktál, ha ma nem, de tegnap még
ágyamban voltál;
2. ahogy nélkülözni lehet visszatartó-makacsul
valakit, akit egy majdani külön
halál egyre távolabb terelget;
3. és úgy, mint egy életem át akart, kit ismernem
életfontosságú, de sosem lehetett.

ADY ANDRÁS (1976, Csíkszereda) költő. A Márton Áron Főgimnáziumban érettségizett, Brassóban járt főiskolára, majd Kolozsváron pszichológiából diplomázott. Előbb csíkszeredai művelődési intézmények szakirányítója, jelenleg lapszerkesztő. Versei hazai és magyarországi lapokban, folyóiratokban jelentek meg.

Keser! Édes!

kurva ez a két szitu:

neved, s akarod, vagy nem,
azonnal egy világ mulat veled!
könnyezz csak, és lehet, hogy
másképpen tervezted, de ezt csakis
egyedül teheted!

Mércéim

Anyám arra kell, hogy hozzá mérjek
minden lehetséges, de sosem igazi
anyát, s elhiheted, örök gyerekként,
nekem sose lankad a mama-szükségem;

*Te? miután maga a szerelem vagy,
és még egyszer megtalálhatatlan,
egy éhendöglő aranyásó átlagos
szerencsével téged kereslek
minden nőben.*

Gikszer

*Mondják, a házasság nem gyógyítja, hanem
idültté teszi az akut szerelmet, éretté,
megfontolttá, életfogytiglanná.
Vagy mesélik a hozzáértők: olyan ez,
mint mikor a mindent elemésztő lángokat
kéményfüstté, ártatlan meleggé, parázssá
szelídítik, immár kettőnek holtomiglan-
holtodiglan elegendő hővé.*

*A baj csak az, hogy ezek szerint,
akkor az ember már többet ücsörög
bámulgatva a kandalló előtt, mint
amennyit igyekezve gyűri a lepedőt.*

Háznyi

*egy év alatt felemeltél,
azzá, ami most vagyok,
sőt valami halk belső
hang szerint azzá is,
ami esetleg lehetek,
sikerült romokra építve
valami, igaz, csak itt
értékesnek tűnő,*

értékelhető csíki
csodát összedobj,
tény, valahogy erősnek
tűnök, van nekem a
szolid homlokzaton
mindenféle bazinagy
termopán lelki ablakom,
szép korlátos lépcső
vezet le és fel bennem,
a vizitre érkezőnek
kényelmesen elérhető
mindkét lelkem;
vágyaim szerint a
belső rendezési arány,
valahogy ilyen: minden
szabad területen ágyasház,
hálószoba, szerető-
szinte-alig-lehethogy-
majdtán feleség tárolásra
alkalmas, imádnivalón
fülledt felület; van kert
is, persze, kettesben
szaladni, pihenni, kis
kiflit-nagy kiflit formázva
elaludni, s e pázsitot,
ha akarom, képzeletem
láthatáráig terjesztem,
vagy zsebre vágom
ahogy kényem,
ahogy éppen kívánom

egy év alatt felépítettél,
nekem mennyi időre
van szükségem, hogy
a le nem lakottság miatt
újra visszaalakuljak
vízzé,
homokká,
dobálható
kaviccá?

MÁTYÁS ZSOLT IMRE

A kert

Reggelfelé hatalmas varjúserег érkezett, a szemközti kertben megrohamozták a kopár, nyikorgó fákat. Később néhány szarka is csatlakozott hozzájuk, meg mátyásmadár, meg sármány, meg veréb, seregélyek, rengetegen. Nem kutattak, nem kurkásztak a kertben, pedig lett volna elég maradék. Ott száradtak a gyümölcsök a fákon, a szőlő a tőkéken, a földben a magvak, minden ott volt, nem gyűjtöttek be semmit. A madarak nyugodtan ültek, mind egy irányba néztek.

Kilenc óra tájban a legnagyobb varjú hirtelen a magasba rebbent. Mereven lebegett a ház fölött, mire az összes többi madár is, mintha parancsszóra tennék, fölszállt, óriási szőnyeget képezve a ház fölött. Aztán egyszerre csak elindultak, határozottan, mind ugyanabba az irányba, mintha követtek volna valakit. Szálltak egészen a református templomig, ott aztán letelepedtek a park fáira.

Tizenegy óra tájban ismét fölkerelkedtek a bazilika irányába, tizenkét óra tájban pedig az ortodox templomhoz. Egy órakor visszaszálltak a kertbe. Ültek a fákon, bokrokon, hallgattak. Egyetlen káromlás, egyetlen csivitelés, cserregés nem hallatszott. Csak ültek és vártak. Mint akik tudják.

Hat óra tájban újra fölkerelkedtek és elmentek a neológ zsinagóga irányába. Fél nyolckor jöttek vissza. Leültek, vártak csendben.

Kilenc óra tájban hirtelen megrázkódott a ház. A cserepek megmozdultak a tetőn, a ház mintha fölfúvódott volna, érezhetően hatalmas belső nyomás feszítette falait. Kirobbantak az ablakok, megremegtek a falak, megmozdult a kémény. A madarak vártak. Nem ijedtek meg, egy se röppent föl, csak ültek türelmesen. A kémény megremegett, alulról dagadni kezdett, mintha valaki hurkát töltene bele lenről, majd egyszer, amikor a dagadás már elérte a kémény száját, előbukkant az Öregasszony borzas ősz feje. Lassan előbukkant a válla is, majd körülbelül háromnegyed tízkor sikerült kiemelkednie egészen derékig a kéményből. Fújtatva körbenézett. Az arca ráncos és kormos volt, és mészpor lepte a szemhéját. De erősnek érezte magát. Nagyot lélegzett a metsző levegőből, és újra nekigyürkőzött. A madarak ekkor felröppentek, körüllebegték a kéményt, és megvárták, amíg az Öregasszony egészen kikászálódik a kéményből. Szürke, szutykos hálóing volt csupán rajta, lába meztelen. Széttárta karját. A Bazilikában pontosan tízet kongattak. Az Öregasszony nekirugaszkodott és ellökte magát a kéménytől. A hatalmas madársereg olybá tűnt, mint egy óriási szőnyeg. Az öregasszony alatt összezártak, fölemelkedtek, és vitték. Egy darabig keringtek a ház, a kert fölött, aztán elhúztak északi irányba. A ház ekkor egy utol-

MÁTYÁS ZSOLT IMRE színész, rendező (1968, Marosvásárhely). 2013 óta közöl írásokat a Váradban és az Erdélyi Riportban.

sót nyögött, mint egy terhétől megszabadult anya, majd hatalmas robajjal összeroskadt. Mindenhonnan lángok, por és füst csapott ki.

A szomszédok összeszaladtak, mindenki oltani próbálta a lángoló romot. De minden igyekezet hiábavalónak tűnt. A lángok eszeveszett sebességgel emésztették el az egész házat, de fura módon se a kertre, se a szomszédos birtokokra nem terjedtek át. Mintha egy láthatatlan kéz bűvös határt húzott volna köréje. Mire a tűzoltók kiérkeztek, a ház helyén csak roskadozó, füstölgő romhalmaz állt. Hivatalból szétfröcsköltek néhány köbméter vizet, de igazából nem akadt már oltanivaló. A szomszédok egy idő után fejcsóválva szétoszoltak. Ment ki-ki a maga dolgára.

Éjfélkor megszólaltak a harangok. Karácsony estéje volt. Az Öregasszony fekete kandúrja unottan mosakodott egy farakás tövében. A szeme időnként apró smaragdszínű villámokat szórt.

Másnap reggel vastag fehér hótakaró telepedett a világra. Évek óta nem volt fehér karácsony a vidéken. A gyerekek szánkóval rohamozták meg a hegyet, vidám ricsaj töltötte be a levegőt. Az első gyerek, amelyik leereszkedett a hegyről, épp az Öregasszony kertje mellett állt meg a szánkójával. Meglepetésében majd' hanyatt esett. Csak állt és bámult be a kertbe, hang sem jött ki a torkán. Lassan leérkezett mindegyik kölyök a hegyről. A szánkók a kerítés mellett sorjázta, mint taxik a droszton, a gyerekek a kerítésnek támaszkodva lélegzet után kapkodtak. A kertben mindegyik gyümölcsfa, gyümölcsbokr érett, egészséges gyümölcsöktől roskadozott. Még a fügefa is, ami pedig évek óta száraz ágakat meresztett az ég felé, telis-tele volt gyümölcscsel. A szőlőtőkék is aranyló meg éjfékete gerezdektől pompáztak. A földig égett ház romjait piros csipkebokr szövevénye takarta. A kertet fűszerek édes illata lengte be: fahéj, szegfűszeg, enyhe tömjén, narancs és fekete tea aromája lebegett a levegőben. A gyerekek megbűvölve álltak a kerítésnél, és egymást bátorították, hogy belépjenek a csodavilágba. Végül az egyik kisfiú, akinek piros bojtos sapkája alól göndör fürtök kandikáltak ki, vett egy mély lélegzetet, és kezét rátette a kerítés egyik deszkájára. Ám még mielőtt megtaszíthatta volna azt, a deszka az érintéstől szétmállott. Ezzel szinte egy időben porrá lett az egész kerítés teljes hosszában a kert körül. Csak egy fekete négyszög jelezte, hogy ott valami határvonalszerű húzódott még az imént. A gyerekek először meglepetten hátrahőköltek, de a következő pillanatban versengve ugráltak át az árkot és a hajdani kerítés vonalát, és kacagva, visítózva vették birtokba azt a területet, ahová soha addig bejárásuk nem lehetett. Forró nyarakon át szomjas tekintettel kukucskáltak a kerítés lécei közti réseken, és csak nagy ritkán tudtak egy-egy kihajló faágról gyümölcsöt csórni. Most, hogy ez a tiltott világ feltárult előttük, nem győzték csillapítani sokéves mohóságukat. Megrohamozták a roskadozó gyümölcsfákat, és tülekedve másztak ágról ágra, szökdöstek egyik szőlőtökétől a másikig, és habzolták a váratlanul csordultig érett istenáldását.

Benoit és Amélie a dombtetőről nézték mindezt. Ők mindig utoljára maradtak a leereszkedésben, mert Benoit-t különcknek tartották a kortársai, és ahogy ez már lenni szokott a különleges gyerekekkel, a vele egyidősök majdhogynem kiközösítették. Ha nem is rekesztették ki teljesen a játékaikból, de mindig és szinte minden módon éreztették vele, hogy nem teljesen olyan, mint a többi. Valójában a gyerek egyáltalán nem volt különck, csak az érdeklődési köre volt kicsit tágabb, mint a haverjaié. Szeretett olvasni, naplót vezetett, festegetett, klasszikus zenét hallgatott, a „könnyű” műfajban sem a kortárs limonádé zenét csípte, hanem a jazzt és a rockot, színházba járt, sőt díszletet is tervezett, meg sok más olyan elfoglaltságot kedvelt, ami meghaladta kortársainak érdeklődési körét, de az értelmi szintjét is. Ennél fogva Benoit kisebbségbe szorult, ami elég sok kellemetlen pillanatot szerzett neki, és persze fejtörést a szüleinek. Míg meg nem született a húga, többnyire nem tudta elképzelni, mit is keres ő valójában ezen a világon. „Természetes” módon sosem a többieket okolta, amiért kirekesztik, vagy nem fogadják be, hanem, mint minden jóérzésű emberke, magában kereste a hibát. Tele volt az emberek iránt érzett szeretettel és nyitottsággal, így meg sem fordult a fejében, hogy a hiba esetleg másokban keresendő. A húga, Amélie az első pillanattól fogva rajongással nézett bátyjára, de amint nőtt, nődögélt, valamiféle anyáskodás, gondoskodás is megjelent viselkedésében. Alig múlt hároméves, és nem ritkán adódott olyan helyzet, amikor nála hét évvel idősebb bátyját megvédte másoktól, vagy egy-egy huncut megjegyzéssel megóvta egy rossznak ígérkező döntéstől.

– Gyere – mondta csillogó szemekkel Benoit –, menjünk mi is le a kertbe! – És fürgén a szánra pattanva sürgetően tekintett vissza a háta mögött álló húgára.

– Ne menjünk! – motyogta Amélie határozottan. Piros arcocskáján sejtelmes mosoly ült, mintha kissé az események mögé látna.

– Gyere már, hugi! Elhappolják az összes gyümölcsöt ezek a... – noszogatta a kislányt türelmetlenül Benoit.

Amélie azonban megmakacsolta magát, és cseppnyi hajlandóságot sem mutatott, hogy felüljön a szánkóra.

– Menj csak, ha nagyon *akajsz* – válaszolta bátyjának szelíd hangon –, én *megvájlok* itt.

– A fenébe! – fakadt ki Benoit. – Tudod jól, hogy nélküled nem megyek. Kihasználod ezt, és zsarolsz. Ha neked valami nem tetszik, az másnak se legyen jó.

– Nem *tajtlak vicca! Ejedj!* – selypített kissé indulatosan most már Amélie is, ám Benoit, ha duzzogva is, mégsem hagyta hűgát. Sívár szemekkel bámulta a kertet fosztogató gyereksereget, és gondolatban mindenféle keresetlen jelzővel illette makacs hűgát. Amélie pedig huncutul mosolygott sapkája alatt. Mintha kitalálta volna bátyja gondolatait. Időnként egy-egy pusztit cuppantott a levegőbe Benoit irányába, amitől bátyja csak még bossz-

szúsabban kapálta a havat bakancsával. A kertben pedig folyt a harácsolás és a viháncolás. Úgy tetszett, a gyerekek sehogy nem bírnak betelni a váratlan mannával. Mintha órák teltek volna el. Benoit csendesen nyelte sós könnyeit, Amélie pedig ráérősen szopogatta a hógolyót, amit eredetileg azért gyúrt, hogy bátyját „kiengesztelje”. Aztán meggondolta magát és mégsem hajította testvére nyakába, inkább halkán dudorászni kezdett egy dalmocskát, amit az óvodában tanult, és bele-belenyalt az olvadozó hólabdába. Már alkonyodott, de mivel az ég derült volt, a nap gyönyörű vörös korongja szemmel követhetően csúszott le égi pályáján a horizont felé. Benoit egyszerre arra eszmélt, hogy már egy jó ideje a kert helyett a napot bámulja, amelyik mintha nem akarna egy ponton alább ereszkedni. Mintha megállt volna húsz centivel a látóhatár fölött.

– Mi a fene?! – mordult föl és kesztyűjével megdörgölte szemeit.

– Mi a fene?! – utánozta kuncogva Amélie, aki szerfölött megkönnyebült, hogy a bátyja végre megszólalt. – Mi a fene mi a fene, Benoit?

– Az a fene, hogy a Nap nem akar lemenni. Tisztára begolyóztam.

– A Nap lehorgonyozott, Benoit begolyózott! – visította nevetve a kislány.

– Ugyan, hugi! Nem vicces! Apu azt mondaná: „Na persze, biztosan megállt bennetek az idő.”

– Megállt, megállt – dalolta Amélie. – *Gyeje*, Benoit, csússzunk le a *kejtbe*!

– Most? – háborodott fel a fiúcska –, amikor azok a szarháziak már felzabáltak mindent?

– *Moszt, moszt, moszt ujjik* a majom a vízbe! – rikkantotta Amélie és felpattant a szánra. Már majdnem elindult a hegyen lefelé, amikor Benoit-nak sikerült egy szökkenéssel mögéje ülni. Széleseben siklott a szán. A gyerekek arca-szeme egykettőre megtelt az útról felporzó hóval, a hidegtől eleredt a könnyük is, de hangosan kacagva kapaszkodtak egymásba a repülő szánon. Tekintetük elhomályosult, a házak, fák, bokrok összefolytak, elmosódtak. A mellettük elsuhanó kerítések látványától az út olyannak tűnt, mint egy animációs filmben a féreglyuk. Mintha egy örökkévalóságig tartott volna az alig kétszáz méteres útszakasz. Benoit-nak az volt a benyomása, hogy órák óta siklanak lefelé, amikor a távolban végre meglátták a kert mellett leparkolt szánokat. A fiúcska nagy ügyel-bajjal lefékezett, és remegő térdel állt talpra. A húga a kezét kereste és havat köpködve felállt melléje a szánra. Mikor sikerült kitörölni a havat a szemükből és visszanyerték látásukat, mukkanni sem tudtak az őket fogadó látványtól. A kertben döbrent csend honolt. Benoit rémülten ölelte magához a kislányt, aki viszont hihetetlen nyugalommal pislogott a sapkája simlédere alól.

– Na mit szólsz, Benoit? – nézett fel a fiúra. – Igazán jóllaktak ezek a *gyejekek*, ugye mi a fene?

– De hiszen ezek nem is... – motyogta Benoit, mert képtelen volt felfogni a látottakat. A kertben ugyanis a viháncoló, mohó gyermekesereg helyén egy rakás gyerekruhában tébláboló aggastyán és öregasszony botorkált összevissza a bokrok és szőlőtőkék között. Egymás arcát tapogatva keresték

iménti önmagukat, és amikor rádöbbsentek a szörnyű valóságra, előbb csendesen, majd egyre hangosabban kezdtek sírni, bömbölni. Egyik-másik hisztérikusan visongott és a földhöz csapkodta magát. Volt, amelyik piszkosfehér szakállát tépkedve igyekezett felébreszteni magát a rémálomból, megint másik hóval próbálta lemosni magáról a ráncokat. Volt, aki ujját a torkába nyomva akarta kihányni a felfalt gyümölcsöt, hátha megszűnik a gonosz bűbáj. Volt olyan, aki kétségbeesésében a fák törzsének rohant, ismét mások az ágakon, bokrokon csillapították dühüket. De minden hiábavalónak bizonyult: a megöregedett gyerekek többé nem fiatalodtak vissza. Lassan beletörődve a rettenetes valóságba, mindegyik megkereste a maga szánkóját, és ki egymagában, ki társába kapaszkodva, lassan elhagyták a pokol tornácát. Úgy mentek el a két testvér mellett, mintha azok ott se lettek volna. Benoit és Amélie pedig csak állt és nézte, mint mosódik bele az kora esti félhomályba a vert hadsereg. A kertre lassan ráborult a sötétség, ugyanis amikor az utolsó gyerek is elhagyta a területet, a nap megtette a megmaradt rövid útszakaszt az égbolton és végre lenyugodott.

– Menjünk – suttogta Benoit enyhén sokkos állapotban. – Otthon egy szót se, hugi, úgysem hinnének nekünk.

– De igen, elhiszik, ellenkezett Amélie. *Mejt* tudták.

– Kicsoda? mit?!

– Apa isz, anya isz tudta. Mondták, hogy ez egy bűvöszejt.

– Aha, bűvös... inkább bűdös, az a vén boszorkány! – dohogta Benoit. – Utálta a gyerekeket. Biztosan megmérgezte a gyümölcsfákat, mielőtt elpatkolt.

– Nicsak: cica! – kuncogta Amélie az egyik bokor irányába mutatva apró ujjacskájával.

– Menjünk, suttogta hideglelősen Benoit, és kézen fogva a kicsit, csendesen elballagtak. Amélie még vissza-visszanézett a bokor irányába.

Amikor eltűntek a sötétben, megmoccantak a bokor ágai.

– Amélie... – dorombolta a fekete kandúr és hosszasan nézett a két gyerek után, aztán őt is elnyelte az éjszaka.

– Benoit! – hallatszott apa hangja a gyerekszobából.

– ...gen! – válaszolt a fiú a nappali valamelyik sarkából, ahol épp egy elemmel működő helikoptert bütykölt.

– Gyere csak ide! Mi ez a szöveg?

Benoit rosszat sejtve ugrott fel, és a szobájába érve meglátta, hogy apja az ő székében ül és a házi olvasmányos füzetét tartja a kezében.

– Nos? – nézett rá az apja, tettetett szigorral.

– Hát... egy szöveg... – habogta Benoit, és megpróbálta megszerezni a füzetet.

– No, no, lassan a testtel, fiatalúr! Mi ez a mese? – kapta el az irkát Benoit elől az apja.

– Apu, kérlek, add vissza! Kitépem a lapokat, csak add vissza – könyörögött a gyerek sírásba fúló hangon.

– Még mit nem – ölelte magához az apja. A gyerek pedig fejét ölébe fúrva szipogni kezdett. – Árudd el végre, mi ez?

– Kellett írni egy történetet irodalomórára. És nem jutott eszembe semmi, már hetek óta. Aztán egy éjszaka ezt álmodtam. Na, meg vagy elégedve? – hüppögte Benoit.

– Csak majdnem – nevette el magát az apja, látva fia elkerekedő szemét. – Kicsit stilsztikailag még csiszolnod kellene rajta. – Az ő szeme is furcsán csillogott. – Ha nem vigyázol – állt fel a székből –, még író lesz belőled. Fiam...

A manzárd ablakából messzire tévedt tekintete: az Öregasszony kertjéből karácsony óta egyetlen életjel sem jött.

– Álmodtad, mi? – dűnnyögte az apa magában, és megborzolta Benoit haját. – De azt észrevetted-e, hogy azóta a Nap minden nap egy macskaléppéssel tovább időzik az égbolton?

– Macskaléppéssel?! – nézett apjára megborzongva a kisfiú.

*

Délben a kert napkeleti szegletében fekvő kis földdomb megmozdult, mintha ki akarna kelni alóla valaki. A gyönyörű ébenfekete fényes bőrű lány egyszerre emelkedett föl fektéből, mintha láthatatlan erő lökte volna felfelé. Káprázatosan szép testéről könnyedén lerázott néhány földrögöt, királynői fejét büszkén megrázta, majd hátat fordítva a háznak, elindult komótos, ringó járással nyugati irányba, maga után vonva a kertet befedő hótakarót, s az, mint egy hatalmas palást, a lány vállához tapadva lassan folyt utána. Nyomában csak a puszta föld maradt, az elhanyagolt gyümölcsfákkal, düledező szőlőkarókkal, burjánbokrokkal, vakondtúrásokkal. A hatalmas fekete kandúr még egyszer utoljára rápisilt a diófa törzsére, majd elegáns ugrásokkal a lány után vetette magát. Körme szikrázott a déli verőfényben. Játszozva követte azt a kis huncut fehér tollpihét, amely nemrég hullt le a fekete lány válláról, és most ott libegett folyton a kandúr orra előtt...

RADU VANCU

IV. Ének

Miközben málét szórsz a fortyogó vízbe s gondosan kavargatod a sárga sutyorgást, matematikailag szinte elképzelhetetlen, hogy az agyadban lakozó emberkének ne jusson eszébe legalább egy az itt következőkből:

i) „Főtlen puliszkának” neveztek, kicsúszt mindent a kezemből mint egy plöttyedt forró masszából. Elsősorban anyám hívott így. Égette nyelőcsövemet a székelyen akár a forró lötty, akkor még nem tudtam, hogy ezt pedagógiának és szeretetnek hívják.

ii) Mert erre tanít Lao-ce: amikor kitartóan kavargatod a puliszkát, a puliszka is kitartóan megkavar mindent benned.

iii) Főtlen puliszka az, aki ebbe a főtlen puliszkába ejtett, melyben minden nyers és forró.

iv) Az agy folyékony forró málé-gránát.
Nem mintha a szív más lenne.

v) És nem mintha a megdermedt és kihült málé enyhítené a fájdalmat

vi) És ha ez lenne a pokol, hogy folyton kavargassak egy soha-össze-nem-álló puliszkát – és ezerévente szórjak egy málészemet abba a vízbe, melyben én fortyogok –, míg megfövök – ha ez az én poklom, hát rendben, de legalább legyen itt, a manzárdszobában Cami és Sebi mellett.

vii) Basszus, ez baromira forró.

viii) S ha ez a mennyország, hogy kavarjam ezt a puliszkát – melyben nem én fortyogok, hát rendben, de ez is itt történjen, ebben a kis manzárdban – egyébként ott is fortyoghatnék, teljesen mindegy lenne.

RADU VANCU (1978, Nagyszeben) román költő, kritikus, publicista, egyetemi tanár. A 2000-es évek román költőnemzedékének az egyik legmeggyőzőbb képviselője. Hat verseskötete van, a hetedik, 4 a.m. Cantosuri domesticite című Mihók Tamás fordításában idén jelenik meg, Hajnali négy. Házas cantók címmel.

MIHÓK TAMÁS (1991, Nagyváradi) költő és műfordító. A Nagyváradi Állami Egyetemen román–angol szakon végzett (BA és MA). Az ELTE BTK-n kétéves ösztöndíjban részesült cserediákként. Rendszeresen publikál a Familia, Poesis International, Echinox, Vatra, Prăvălia Culturală és Itaca (Dublin) folyóiratokban. Román nyelven írt kötetei: Șantier în rai (Tracus Arte, 2013) és winrar de tot (Tracus Arte, 2015).

ix) *Ha csomósra sikerül a puliszka, Istenem, akkor pokolra jutok.
Ez legyen a jel. S ha nem, akkor fordítva.*

x) *Igazából csak akkor, ha több mint öt csomó lesz. S ha főtlen marad a puliszka.*

xi) *Ámen. Sajnos lágyra sikerült.*

V. Ének

*Cami porszívózik
én pedig mint mindig
majd felrobbanok dühömben
hisz egyszer úgylis meghalunk
és akkor meg minék*

*És annyira bájos és annyira szomorú
hogy körülöttem mindenki a 21. században él
csupán én maradtam a 19. században*

*És az agyam
két évszázaddal korábbi sikátor
melyben a romantikus költők csoportosan
követnek el öngyilkosságot
a holdfényben*

*Akkor maradj talpon bűbáj
a holdfényes sikátorban:*

Véna-girland alvadt vértől ragyogó

Szív-girland gyöngéd fémtől ragyogó

*Lebegő agy-girland, boldogan villódzó
medúzák az édes levegőben*

*Máj-girland lilán ragyogó
cirrózis-zászlót lengető
rongyosan és diadalmasan*

*És az agy úgy ragyog közöttük
mint a játékrészlegen
hagyott gyermek*

*És az óriás porszívó
felszipantja őket egyenként
búcsúleveleikkel együtt
öngyilkos szerelmeikkel együtt
vagy nélkülük*

*És annyira bájos és annyira szomorú
hogy mellette az egész 19. század
egy porszívó egy sikátor
egy szív-girland
egy öngyilkos agy és akkor meg
minek*

VII. Ének

*Ingerülten porolom
a szőnyeget. Olyan mint amikor
ő porszívózik: egy nap úgyis*

*meghalunk mindannyian, s akkor
minek. Indulatosan lendítem
a prakkert és halkán szitkozódok*

*„A mellkasodra kellett
volna hajtanom a fejem,
oly végzetesen*

*ahogy a kötél tekeredett
a nyakadon
öt perccel korábban*

*és kész. Mily
ostobaság azt hinni,
hogy túl lehet ezt*

*élni. Hogy mágia
ha egy látvány
szépségével*

*kilazítja a kötelet
nyakad és szíved
körüli. Hogy má-*

*gia, mikor egy gyermek
úgy néz rád akár egy
valós képre. Nagy*

*mágiám az, hogy még
itt vagyok. És a
te nagy mágiád is az.”*

*Felcsavarom a szőnyeget,
vállamra veszem és felcipelem
az ötödikre. Életem feltétlenül
mágikus.*

VIII. Ének

*Nem hittem, hogy megtanulok mosogatni
egyszer. Bolyhosan és örök-iffan.
Fel-felriadok, sűrölgatok,
legalább fél órája,
s a metafizikus agyamban
rejlő Pimasz Elbeszélőnek
mint a káposztafőző láboshoz
be nem áll a szája.*

*Mikor istenien érzem magam,
mosogatok – mondja
a költő. Koptatom az isteni
drótszivacsot. Az isteni
borsó alaposan odaégett.
Csöndben súrolgatok
míg az Isteni Dumagép
zakatol bennem.*

*Beteszem a lábast a szekrénybe.
Sebastian mellé ülök;
abbahagyja a legózást, fejét
tenyeremre hajtja, onnan
néz rám apró sötét szemeivel
akár a marhahúsos zacskóban
meggyűlt vér.
Az agy ekkor nevetni kezd
szeretetteljesen és
megfélékezhetetlenül.*

MIHÓK TAMÁS fordításai

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Zsákutca

**Szereplők: VERA
PISTI
POLGÁR IMI
POLGÁR ANNA
POLGÁR BERNADETT
EMMA NÉNI
ANIKÓ**

Lakótelepi egyenlakás. Minden példás rendben tartva. A jelenetek snittszerűen következnek egymás után.

1. Jelenet

Este. Kulcszörgés, nehezen nyitják az ajtót, nem találják a lyukat. Kisvártatva belép egy kissé zilált asszony. Motyorászik, inogva jár: láthatóan ittas. Lerúgja a cipőjét, a konyhába megy, és a mosogatóról lever néhány edényt.

VERA: Faszomba...

Az ajtón kilép Vera tizenéves fia.

PISTI: Anya, megint részeg vagy?

VERA: Ssss! Közérdekű közlemény? Társadalmi célú hirdetés?

PISTI: Megint részeg vagy.

VERA: Különben is ágyban a helyed.

PISTI: Hova öltöztél így ki?

VERA: Miért is nem vagy te ágyban, mint minden rendes gyerek?

PISTI: Születésnap? Névnap? Keresztelő? Halotti tor?

VERA: Névnap, hogy nyugodna békében. Kinyaltam magam a Pista neve napjára. De tényleg, a Szaros Pista neve napjára nyaltam ki magam. A Szaros Pista neve napja alkalmából kinyalatkozva mutattam meg magam, mert már úgy éreztem, a francnak se kellek. Csak a Szaros Pistának. Itt volt az alkalom. Elmentem a névnapjára, ő meg is mondta, hogy szép a szemem és megfogta a puncim. A tettek mezejére lépett. Apropó, te mosogattál el ilyen ügyesen?

PISTI: Én.

Vera megsimogatja fia fejét, ott vannak közel egymáshoz. A nő rápillant a mellére.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a Kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés elsőéves hallgatója és a nagyváradai Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játékter és a Várad közölte. Morsák című első dramolettjét az Oberon Csószínház vitte színre (2012), Szent László csudatettei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

VERA: Hát a mellem is lötyyedt. Fogd meg! Fogd csak meg! Családban marad. Mi az, szégyellős vagy? Vagy meleg? Először sírnék, mert buzi a fiam, de mit tegyek, nem tagadnálak ki. Na, fogd meg!

Hirtelen felkapja a vizet. Miközben beszél, Pisti elvonul a szobájába.

VERA: Hát te is csak olyan vagy, mint az apád. Vér helyett víz folyt a pöcsében. Pedig téged is Pistának hívnak. De nem vagy egy Szaros Pista. Fosos Pistike... Csúnya vagyok, de azt mondta, szép vagyok. Éreztem, ahogy az ujjai közt felgyűrődik a puncihájam. Erős volt a fogása... Verocska, meg-részedgtél. Megint. Vera, Verocska, Vero... niké!

2. Jelenet

Emma néni interjút ad. Vetített riport. A néni neve a szalagon: Ábrahám Imréné – Emma néni.

EMMA NÉNI: Hát igen, hallottam. A mentő sokáig itt volt, akkor jöttek rendőrök, cibilbe, szóval cibilbe is voltak, meg beöltözve. Tényleg segítőkészek voltak, nem lehetett mondani, hogy nem. Csakhát ő már akkor nem tudom, kábítózott vagy beivott, szóval nem tudom, így hirtelenjében rosszul lett. Elesett, lelökték, nem tudom, de aztat derítették ki végül is, hogy elesett, mert mégiscsak a vérében az alkoholszint, ugye. Hát ugye attól kezdve a szegény így össze-vissza. Csonkáné Klára eteti, néha pedig Lehoczkné Ilonánál tölti az éjszakákat.

3. Jelenet

Ugyanaz az egyen-lakásbelső, más szereplőkkel. Polgár Imi jön ki az egyik szobából a nappaliba, tesz-vesz. Kis idő múlva érkezik Polgár Anna, a feleség, zaklatottan.

ANNA: Te Imi, ez a gyerek nem ismer meg engem.

IMI: Mit vagy úgy oda? Engem sem ismert meg.

ANNA: Mit vagyok oda? Hát a gyerekemről van szó, a gyerekünkről.

Kilép Bernadett.

BERNADETT: Sikerült elaltatni.

ANNA: Te láttad...? Nem ismer fel. Nem ismeri meg az anyját!

BERNADETT: Az apját se.

ANNA: Őt nem érdekli.

IMI: Mi az, hogy nem érdekel? Mi az?! Mondtam én ilyet?

BERNADETT: Ne olyan hangosan, még felkel.

ANNA: Az előbb még... hagyjuk!

IMI: Nyugtatni akartalak, hogy...

ANNA: Te csak engem ne nyugtatgassál, amikor a gyerekünk egyszerűen nem ismeri fel a szüleit!

IMI: Segít valamit, hogy itt sipákolysz?

ANNA: Ne szólj hozzám.

BERNADETT: Hazajösztök veszekedni? Ennek sok értelme nincs.

ANNA: Na tessék, a másik lányom is kezdi...

BERNADETT: Egy fél éve nem voltatok itthon, a kicsi csak képről tudja, hogy vannak egyáltalán szülei.

IMI: Jó. S azt nem látja, hogy pénzt keresünk? Hogy azért van neki szaros Barbie-ja, mert mi ott nyomjuk a normát?

BERNADETT: Hatéves.

IMI: Mikor tanultál te meg így szájalni?

BERNADETT: Az elmúlt fél évben...

ANNA: Kész! Elég volt. Nem ezért jöttünk haza. Majd megbarátkozunk a kicsivel, s majd veled is... megbarátkozunk. Feküdjünk le, feküdjünk le, mert sokat utaztunk. Fáradtak vagyunk, ugye?

IMI: Én nem.

ANNA: Attól még lefekszünk.

IMI: Elmegyek, megnézem, mi újság a cimbikkel.

ANNA: Nesze neked, családlátogatás.

Bernadettnek csörög a telefonja. Anna pakolgat, Imi elmegy otthonról.

BERNADETT: Szia. Igen, miért? Hát most éppen... jó, jó, megyek. Tíz perc. Tizenöt. Szia. Anya, megyek.

ANNA: Te is hova?

BERNADETT: Pisti hívott.

4. Jelenet

Emma néni interjút ad. Vetített riport. A néni neve a szalagon: Ábrahám Imréné – Emma néni.

EMMA NÉNI: Aztán hazahozták, haza. Figyeltem őket, járogattam oda. Borzasztó nehéz volt az a korszak, mindenkire való tekintettel. Akkortájt maradozott el a kislyány is, az a kis Bernadett, a Polgár Imi kisebbik lyánya. Sokat járt ide, aztán már egyszer csak nem járt többet.

5. Jelenet

Telefonos jelenet: az érkezők hosszú telefonkábeleket húznak maguk után. Amikor az egyik szereplő befejezi a hívást, és kimegy a színről, érkezik a következő. A telefonzsinórok a további jelenetekben is a színen maradnak, a színészek mindvégig botladoznak bennük.

PISTI: Halló. Hogy tetszik mondani? Á, csókolom. Igen. Igen. Igen. Nem. Igen. Aha. Anya? Itthon. Igen, de, ööö, alszik. Nagyon fáradt. Azt ööö mondta, hogy doldolgozatokat javított. Késő estig, igen. Hogy nem volt bent már egy hete? Nem, nem hazudok. Mi? Megmondom. Feltétlenül. Viszonthallásra.

ANNA: Mondom! Ha így volt. Nem ismert meg. Nem. Én tudtam, hogy a gyerekek felejtősek. De hát ez. Anya, ne kezd. Ne kezd, mert Bernadett-től már megkaptam. Te is így gondolod? Azok után, hogy pénzelünk. Hát nem hiszem el. Hát ez tisztára... elmegyünk fél évre és meghülyültök? Hogy mi hülyültünk meg? Jómódunkban? Anya, most megyek, lefekszek, fáradt vagyok. Fejezzük ezt be. Fejezzük be. Szia. Szi. Szia. Szia, anya.

VERA *részeg még, csörög a mobilja, de nem tudja felvenni*

Na. A zanyád. Halló! Halló... faszomba! Hát ez... faszomba már!

IMI: Halló, szia. Igen, igen, megérkeztünk. Szerencsésen. Itthon. Ja, a lányok jól, Anna is. Nagyjából. Ti? Nem hallak rendesen. És apáék? Miért nem ezzel kezdted?! Hol? Melyikben? Onkológia, mi a szar van már? S ti nem szóltok? Mi az, hogy ne háborodjak fel? Mi az, hogy jó út? Te csak ne foglalkozz az én jó utammal, hanem mondd meg, nem így egyeztünk meg? Így egyeztünk meg, a piczába már! És akkor mi, mi a diagnózis? Nem tudják. Fasz. Odamegyek.

VERA: *újra csörög a telefonja*

Csörög a telefon! Hálló, hálló. Na. A faszomba.

ANNA: Bernadett, ha hazafele jössz végre már, akkor vegyél egy zacskó rizst. Akarok csinálni olyan paellát. Vettem hozzá tengergyümölcsét. A kicsi allergiás rá? Mióta? Á, értem. Akkor hagyd, hagyd csak! Jó, mást nem. Szia!

VERA *továbbra is csörögő telefonnal, amit végül is a falhoz vág.*

Istenverte... Istenfasza... Isten bassza meg!

6. Jelenet

EMMA NÉNI: Ki. Kirúgták. Hát mit csináltak volna? Még bizottság is volt. Még ide is kivonultak. Ki, ki. Nem akarta őket beengedni. Sokáig csengettek, ilyen ügyészek, vagy mik. Meg ilyen terápiás. Jöttek volna, hogy segítsenek, de az köszönte szépen, nem kért belőle. Hát így. Kaptak szocsiált, hordták az ebédet a néptanáctól, meg a gyerekpénz.

7. Jelenet

Vera és Imi érkeznek a lakásba. Mindketten részegek, fogják egymás kezét, nagy zihálások és nevetgélések közepette szerelmeskedni készülnek. Már benne vannak a javában, amikor belép Anna. Nézi őket. Ők nem látják a nőt. Anna higadt, mintha a másik nő ott sem lenne.

ANNA: Beszelnünk kell. Hát nem nézhetem karba tett kézzel, hogy széthull a családom, nem? Úgy döntöttem, hogy lépnünk kell. Most hogy már szépen megvetettük a lábunkat Spanyolországban, azt hiszem, itt az ideje az új fészekrakásnak.

IMI: Miről beszélsz?

ANNA *odamegy a férjhez, és mintha Vera ott se lenne, megigazítja a férfi ingnyakát.*

Hát nem érted? Magunkkal visszük a lányokat. A papírok rendben, s ott majd keresünk új albérletet. Ideig-óráig meg tökéletes lesz a garzonban is.

IMI: Nem látod, hogy baszunk?

ANNA Baszás ide, baszás oda, azért egy kis időt fordíthatnál a feleségedre is. Jó lesz így? *Csend.* Hallgatás beleegyezés. Oké, folytassátok. Mintha csak itt sem lennék.

Leül és elővesz egy női magazint.

8. Jelenet

BERNADETT: Anyád?

PISTI: Bent.

BERNADETT: Megint ivott?

PISTI: Mindig.

BERNADETT: Ez most már örökké így lesz?

PISTI: Tudja fasz. És nálad?

BERNADETT: Itthon ülnek. Vagy vendégségbe mennek. Unom őket.

Eljönnek félévente egyszer, és körül kell őket rajongani.

PISTI: De a pénzük jó, nem?

BERNADETT: Ja, a pénzük jó.

PISTI: A pénzük nélkül nem lennél sehol.

BERNADETT: Bulizni sem járnék.

PISTI: Meg a nagyanyád se.

BERNADETT: Ó pláne nem járna bulizni.

PISTI: Mármin a nagyanyád sem tudna eltartani. Kettőtöket.

BERNADETT: Te figyelj, s ti miből éltek?

PISTI: Kaptunk valami szocsiált. Dugdосom. Meg a gyerekpénz. Azt is dugdosom. Ha megtalálja, elissza. De talállok majd más búvóhelyet.

BERNADETT: Figyelj, Pisti, én nem akarlak itthagyni.
PISTI: Hát akkor ne tedd!
BERNADETT: Muszáj. Anyám kitalálta, hogy menjünk mi is velük.
PISTI: Mikor utaztok?
BERNADETT: Holnapután.
PISTI: Áhá.
BERNADETT: Nagyon utálsz?
PISTI: Nem. Dehogyan.
BERNADETT: De majd jövök.
PISTI: Félévente egyszer, és majd elvárod, hogy körberajongjanak.
BERNADETT: Figyelj, küldök neked pénzt. Majd takarékoskodok.
PISTI: A postán úgyis kibontják s kiveszik belőle a pénzt.
BERNADETT: Bankszámla.
PISTI: Jó, figyelj, nyugi. Elleszünk mi valahogy. És akkor ez az utolsó, hogy látlak?
BERNADETT: Még holnap is. Vagy holnapután, ha eljössz hozzánk...
PISTI: Jó, gyere holnap is!

9. Jelenet

Pisti gitárt vesz a vállára. Hangol. Énekelni kezd, vidám, optimista éneket, de megzavarja, hogy anyja részegen támolyog mögötte és ismét leveri az edényeket. Mikor másodjára hangoskodik, leveszi magáról a hangszeret.

PISTI: Az istók toszta rád a plafont.

10. Jelenet

EMMA: Megdöbentette ez az egész várost. Meg az egész országot, szerintem. Ez egy értelmes, okos gyerek volt, leérettségizett, ő volt az, akire lehetett számítani, lehetett építeni... Mikor fog ez bemenni a műsorba? Mert akkor szólok a Lehoczkyné Ilonkának, hogy nézze ő is.

Szomszédok főcímmzene.

DEMÉNY PÉTER

Összeér a halak pikkelye

Már nem is tudom, mikor kezdődött.

Mindenesetre még kriterionos voltam, tehát 1999-ig történhetett valamikor.

Akkor már ismertük egymást, az egyetemről is, meg a kiadóból is – ő rendezte sajtó alá a Hervay-összest. Egy nap bejött, és azt mondta, mi lenne, ha hetente söröznénk egyet. Meglepődtem, mégis azt mondtam: miért ne? Örömmel.

Nem tudom, hogy sejtette-e, ez ha nem is lesz hetente, akkor is rendszeressé válik, barátsággá. Gyanakszom, hogy igen, mert bóling közben is racionális tud maradni. Ugyanakkor mégsem sejtette, hiszen minden józansága ellenére sem tudhatta, vajon továbbra is megmarad-e közöttünk az a kémia, ami addig is megvolt, különben nem kért volna meg, hogy sörözzünk.

Aztán elkezdtünk találkozgatni.

Az addigi barátainak az egyénisége erősebb volt az enyémnél, és ezt hangsúlyozták is. Imre volt az első, aki nem ezen a függőleges tengelyen gondolkodott és működött. A legjobbkor jött el: huszonöt-hat éves voltam, de jócskán éretlen, viszonylagos érettségemet neki köszönhetem. Leginkább annak a levelének, melyet 2006 körül írt, és amely úgy kezdődött: „Kedves Péter! Kérlek, vedd nagyon komolyan, amit most mondandó vagyok.” Aztán néhány pontban felsorolta, mire kellene figyelnem. Én addig minden egyes írásomat elküldtem neki, és izgatottan vártam a véleményét. Négy évvel kisebb nálam, de jóval érettebb volt mindig is.

Értettem a szóból, és elszégyelltem magam. Azóta csak azt küldöm el, amit igazán fontosnak érzek. Az érettségnek az az egyik jele, hogy nem bombázod a barátodat minden semmisséggel, nem vágysz a tanácsára folyton, hiszen ez az idővesztésen túl a kitapogatás lehetetlenségének kockázatával jár. Ha mindent tőlem kérdezel, te hogy gondolod? Ki a barátom? Ez az ijedt alak, aki nem tudja, mit gondol, aki fél felelősséget vállalni, ha gondol is valamit?

Tudjuk: a barátság egyenlőséget feltételez. Radnóti Sándor szép esszéje azzal kezdődik, hogy nagy barátságokat emleget. Montaigne és Étienne de la Boétie, Arany és Petőfi, Mary McCarthy és Hannah Arendt. Egyenlőtlenek között nincs barátság. És ha ma, majd' húsz évvel azután, hogy barátságot kötöttünk, ismét el tudom mondani, hogy barátok vagyunk, akkor ez mellett, hogy ugyanúgy, mint Radnótinál, *rámutatás*, exemplum, ráadásul egyfajta büszkeség is: nem hiába írta meg azt a kíméletlen levelet, nem hiába forgattam magamban a szavait.

Az egyenlőségnek persze nem sápadtnak kell lennie, elméletinek, ahogy ez a fenti *kötöttünk* is ostobán hangzik. Azt hiszem, ahogy a szerelemben is

DEMÉNY PÉTER (1972, Kolozsvár) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: Lélekkabát (versek, Marosvásárhely, 2015, Lector). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

azt érzi az ember, hogy jóval előtte döntött már valaki, a barátság nem létezik a nélkül az érzés nélkül, hogy nem rajtunk múlt. Éppen azért elmagyarázhatatlan: meg lehet ugyan fogalmazni, mint Hamlet teszi Horatióval és -nak, de ez valóban csupán utólagos értelmiségi okfejtés, amiből persze nem következik sem az, hogy nem őszinte, sem az, hogy nem szép. Az azonban következik, hogy a barátságról, mint a szerelemről, *lehet és nem lehet beszélni*, és szépségét éppen ez a kettősség adja meg. Egy barátságnak mindig van rejtélye, és ez nem azt jelenti, hogy a barátoknak külön-külön, hanem azt, hogy magának a kapcsolatnak.

Radnóti Georg Simmelt, a nagy német filozófust és szociológust idézi, aki szerint a modern ember túl sokarcú ahhoz, hogy egyetlen barátja lehessen. Én magam is, céloztam már rá, több baráttal dicsekedhetem, bár egykori osztálytársamat már nem sorolnám közéjük. Évfolymtársamat viszont igen, hiszen azóta még az egyenlőség is bekövetkezett – mégsem úgy, mint Imrét.

Miért? Egyrészt azért, mert többnyire teljesen beérem vele, s a kivételt csak bizonyos olyan kérdések képezik, amelyekben politikai vagy szelídebben és kevésbé szaknyelven közéleti döntéseket kell hozni, és amelyekben túlságosan óvatosnak érzem, illetve tán én vagyok túlságosan elvágólagos. Ezeket is megbeszélem vele, meghallgatom a véleményét, végül azonban egyedül döntök, és ilyenkor nagyon magányosnak, mégis védettnek érzem magam. Az ő barátságát nem veszíthetem el, barátságunk nem szűnik meg attól, hogy van egy terület, amelyen nem ő az iránytűm. Más iránytűm nincsen, mert olyant, aki annyira „lefedné” az én felületemet, nem találtam.

Másfelől azért, mert ez a barátság mindenemet betölti. A rendszeres találkozások olyanok, mintha két folyó megbeszelné, hogy időről időre összefolyik. Egymásba áradnak, áramlatok indulnak meg itt is, ott is, még a halak pikkelye is összeér. A folyós hasonlat nem véletlen, Imrének a vidra a totemállata. Zárkózottságát jól jelzi, hogy annyi más költővel szemben, akik különféle hasonmásokat alkottak maguknak, de mindenképpen *beszélő* hasonmásokat, ő egy néma, egy emberi füllel megfejtethetlen beszédű állatot választott.

Talán ez is az okok közé tartozik. Egy olyan ember, aki alig nyilatkozik meg közvetlenül, ha velem találkozik, a legféltettebb titkait is elmondja. Egy olyan ember, akinek a színvonalához, az okosságához, az érzékenységéhez kétség sem férhet, akinek nincs olyan szociális pozíciója, amely miatt a találkozásokat feszélyezőnek érezném. Akinek nem azért lettem a barátja, mert egyetért velem, hanem miközben barátkozunk, örömmel fedezzük fel, hogy sok mindenben egyetértünk. Ez az egyetértés azonban nem olcsó: hiteles, igazi beszélgetések zajlanak közöttünk.

Kezdem kissé szégyellni, hogy annyit elemzem ezt az egészet. A barátság – barátság, a barátom – a barátom. Nem tudok én meghalni se, élni se nélküle immár.

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Iosif Király palackba zárt üzenetei

Művészet

„A művész legelőször saját testét hozza”

Paul Valéry¹

Tudjuk, hogy a „testnyelv-nek is nevezett *body art*”² életre hívta a fényképezés azon műfaját, amely az alkotó testművészeti eseményét dokumentálja. Ha az előadó gesztusát közönség előtt megismételhetetlen formában közvetíti, akkor nevezhetjük performance³-nak, de ismeretes az olyan típusú akcióforma és ennek fénykép médiuma is, amit a művész otthoni vagy műtermi környezetben a kamera mint tanú előtt készít és nem szán élőben nézőközönségnek megmutatni. Tehát a fent említett *body art*, mondhatjuk, intim műfaj, melynek közvetítőeszköze a fotó, s elterjedése a bécsi akcionisták munkásságával egy időben a neoavantgárd törekvések időszakára tehető. Beke László a *body art*-ban a fotó szerepkörének változását két törekvés találkozásában írja le: egyik esetben, mint már említettük, „a művész a test-akciót eleve a fényképezőgép számára, a dokumentációra gondolva bonyolítja le”, a másik eset „a fotó mint képzőművészeti médium önálló irányzattá válása a '60-as évek végén, mely kutatásának tárgyául választja magát a fényképezési folyamatot, így a fotózás szituációját is.”⁴

A fenti indokolás azért fontos, mert a három műforma – „*body art*”, „*performance*”, „*fotózás folyamatára reflektáló fénykép*” – Iosif Király Bukarestben élő és dolgozó vizuális művészeti tevékenységében mind megtalálható. Ő a román experimentális művészet szcénájában afféle úttörőnek számít. A '70-es, '80-as években építészeti tanulmányai után rájött, hogy az akkor még nálunk nem általánosan elismert művészeti médium, a fotográfia áll hozzá legközelebb. Ez lenne az a művészeti ág, amelyben magának témákat adva megismerheti a kortárs művészet interdiszciplináris kifejezési eszköztárát éppúgy, mint a saját kibontakozó fikcióit, álmait, művészi világát. Kutatásában nagyon komoly alappal számított a temesvári művészeti középiskolás korszakában a Sigma csoport művészeivel, egyben oktatókkal való

IOSIF KIRÁLY (1957, Resicabánya) építész és vizuális művész. 1992-től az *Universitatea Națională de Arte București* professzora és a *fotószak* alapítója. 1990-től Călin Dannel a *subReal* tagja. Számptalan jelentős nemzetközi biennálén és múzeumok meghívásán vett részt. 1992–2012 között tizenhárom Grantot és nemzetközi elismerést tudhat magának. Bukarestben él és dolgozik.

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika tanára, az egykori Kelet–Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg.

1. Paul Valéry, in Paul Virilio, *Az információs bomba*, Magus Design Stúdió Kft., 2002, 56.
2. Beke László, Az emberi test és a médiumok – képzőművészet és színház között, in *Médium / elmélet, Tanulmányok 1972–1992*, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám – Intermedia Budapest, 1997, 150.
3. Uo. 151.
4. Uo. 154.

érintkezése, azok csoportos rendezvényeinek és iskolapedagógiai kísérleteinek diákként való megismerése. Alkotói jelenlétük egy életre meghatározóvá vált számára. Abból az időből való az iránylécek közötti, tarra vágott fejű önarcképe (*Personaj Strungar*, 1975). Ez már jelzi kísérletező képességeit, tehetségét. Királyt ma sokan csak a subREAL művészcsoport tagjaként ismerik, pedig a fényképezés számos műfajában jelesen otthon levő kiváló vizuális művész ő önmagában is. Már jó ideje Bukarestben oktatja a fotográfia művészetét.

A téralakítás sosem volt idegen számára, építészként számtalan installációt, térberendezést (environment) készített. A kezdeti időszakban humortól sem mentes konstruktív építményeket szerelt össze, mint a *Cercetările unui câine* (Egy kutya kutatásai, 1981) című munkáját, később komolyabb témákra vált, dróthálóból kezekkel az asztallapon ülő alakot mintázott, lásd a *Personaj plasă* (Hálólalak, 1985) című fényképfelvételét, melyen a kép jobb felső sarkában található

Dürer-metszettel utal a Ionesco-féle rinocérosz-diktátorra. Felvételén az elnyomó hatalom metaforájával informál.

Ösztönösen korán ráérezett arra, hogy az experimentális fotográfus számára tudatosak kell hogy legyenek a „kép”, az „apparátus”, a „program”, az „információ” alaproblémái, amelyekkel Vilém Flusser szerint meg kell küzdeni⁵. Számtalan esetben Király is azon fáradozik, hogy valami olyasmit

5. Vilém Flusser, *A fotográfia filozófiája*, Tartóshullám – Belvedere – ELTE BTK, Budapest, 1990, 66.

Personaj Strungar (Esztergályos),
1975

hozzon ki a fényképezőgépből és helyezzen képbe, ami nem szerepel a gép programjában.⁶

Így már kezdő fotográfusként az „apparátus” ellen dolgozik, amikor 1985-ben Călin Beloescu barátjával a folyóvízbe tükörinstallációkat (*Instalație cu oglinzi*) épít és az elé tároló tükröződések rögzíti. Tükrőfényképein a „távcső geometriai opti-

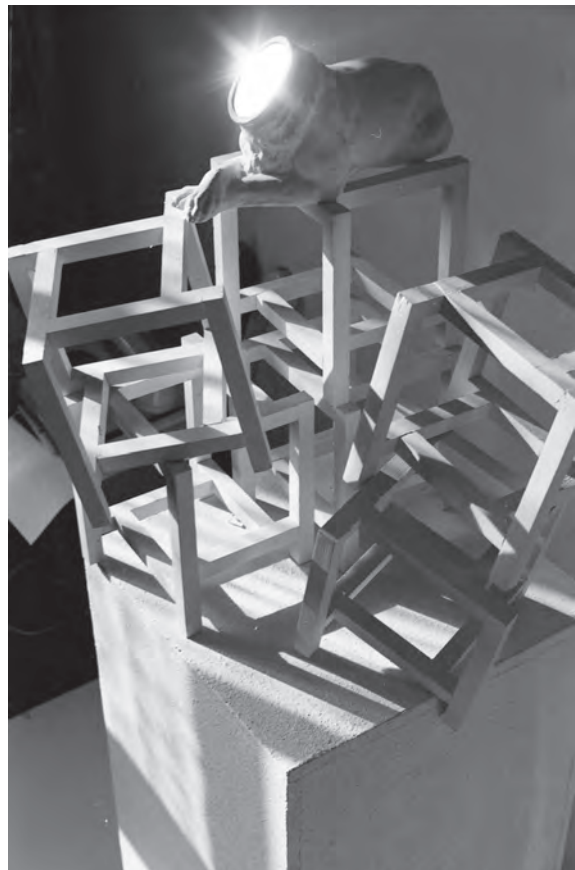
kája”⁷ helyett életre hívja a feszültséggel teli többtávlatú horizontú felvételt. Ugyancsak ezt teszi, amikor tükördoboz installációba torzít architekturális felvételeket (*Arhitecturi șifonate*, 1986–1987; *Mirror object*, 1986–1987), vagy Goethe portréját helyezi el úgy, hogy az oldaltükrök által megsokszorozott reprodukált képpel megzavarja a gépezet képélesítő programját.

Legtöbb munkája rendhagyó módon közlő body art jellegű fénykép. A nyolcvanas évek közepén újdonságnak számítot-

Personaj plasă (Hálóalak),
1985

*Cercetările unui câine (Egy
kutya kutatásai),* 1981

tak, ezeket többnyire privát környezetben, önkioldós fotózással nyerte. Ezekben az alkotó saját testével gondol ki témát a kamera számára, szembeötlő a fotók dokumentatív szerepköre mellett a beállítások viszonylagos előre megrendezettsége. Például a

6. Vilém Flusser, *A fotográfia filozófiája*, Tartóshullám – Belvedere – ELTE BTK, Budapest, 1990, 66.

7. Paul Virilio, *Az információs bomba*, Magus Design Stúdió Kft., 2002, 18.

Personaj în mișcare în spațiu închis I (Mozgó alak zárt térben I), 1987

Lumina în mișcare (A fény mozgásban, 1983) című művén sztaniolfóliába burkolt portréja előtt mozgó fényjelenséget fotóz, az 1985-ben készített *Gólem I.* című fotóján pedig a terem sarkában dróthálóba tekert meztelen alakja áll. A bal oldali falra eső árnyéka ellentmond a fizika törvényeinek, mivel ott egy keresztgerendának háttal álló árnyékot vehetünk ki. Később is találunk nála rendkívüli beállított mun-

zárt térben mozgó alakját (*Personaj în mișcare în spațiu închis*, 1987) fotózza, ahol a szerző falról lógó papírárnyéka előtt, felakasztott perec után ugrál, vagy az alkalmi strukturált installáció terében (*Instalație fragmentată*, 1987–1988) folyóiratokból kivágott és

kát: *Autoportret ca Goethe* (Önarckép mint Goethe) 1990-ből, itt a trompe-l'oeil-t érvényesíti ragyogóan.

Iosif Király testművészeti fényképei között vannak olyan változatok, amelyeken a kamera az alkotó cselekményét mozgás közben dokumentálja, a felvétel sokszor szándékosan bemozdul, mint valami spontán folyamatklisé, ilyenkor az elmosódott mozdulat jobban érzékelteti a dinamikus lendületet. Ezekből többet is sorolhatok: például a művész a lépcsőn leguruló saját testét (*Personaj căzând pe scări*, 1986), a

belógatott papírtárgyak, mértani modulok között, celofánba csomagolva látjuk, mintha ő is csipetűvel felakasztva lógna.

Beállított képeknek számítanak a dada hagyományra épített szoborkollázsai és montázsai is, ezeket enyhén posztmodern parafrázisoknak is nevezhetnénk. Nem a művészi szán-

Instalație fragmentată
(Szétdarabolt installáció),
1987–1988

45

Arhitecturi șifonate (Gyűrt architektúrák), 1986–1987

*Personaj în mișcare în spațiu
închis II (Mozgó alak zárt
térben II), 1987*

Personaj căzând pe scări
(*Lépcsőn guruló alak*),
1986

Studiu instalație cub II
(*Kocka installációtanulmány II*), 1987

dék hasonlósága alapján, hanem inkább a dada szellemiségében fogant műtípus okán. Az 1990-ben a belső szervek anatómiájának szemléltetőeszközével kollázsolt önarcképét (*Autoportret ca mulaj anatomic*) Man Ray *Ruhafogásával* lehetne összevetni, minden szempontból annak az ellentétét látjuk itt. És amikor férfi művészsünk egy női önarckép montázsban mutatkozik (*Self Portrait in Drag*, 1985), kénytelenek vagyunk idézni Marcel Duchamp *L. H. O. O. Q. Ceruza a Mona Lisa reprodukcióján* című művét és annak „margójára” írt idézetét: „Muszáj vitatkoznom magammal, nehogy alkalmazkodjam a saját ízlésemhez”⁸. A fiatal, bajszos Király sem szeretne saját ízléséhez alkalmazkodni, akár Duchamp, ő is identitás-játékot követ el, saját testére női melleket vetít, semmi sem konkrétan az, ami, kicsit ironikus, kicsit szimulákrum. A szürrealista maszkok vagy tükrök mögé bújtatott Ego mágikus tetteinek árnyékában, fényérzékeny hordozófelülete vagy a mai technikai képe éppen olyan rejtőzködés, mint amit a „nagyok” fényképein látunk; mindegyik más-más problémát feszeget. A kommunikáció különös változatára bukkanunk akkor is, amikor aktképeket helyez a térbe és ő maga áttetsző nejlonfóliák mögé húzódik, de hasonlóan érdekfeszítő látványt nyújtanak disznócsülkökkel mixelt aktfotói a *Drems* (Álmok) sorozatból.

8. Marcel Duchamp, L. H. O. O. Q., in Dietmar Elger, *Dadaizmus*, Taschen, 2006, 82.

Untitled (Cím nélkül),
1990–1991

A body képek után szóljunk a kisszámú közönség előtt készített képeiről is. Ismeretes az 1983-ban felvett *Smoke* (Füst) című performance-a, melyet Constantin Flondor, Doru Tulcan, Călin Beloescu társaságában talán Ileana Pintilie fényképezett. A vízparton rendezett tájművészetszerű (land art) akcióiról készült felvételeken dominál a víz és a tűz őselem: a megvilágított víz sziluett (*Lumini în mișcare și apa*, 1983–1984) vagy az elhagyott kocsi körüli gyertyák stb. A '80-as években még analóg technikával filmre exponálta vagy fényképpapíron hívta elő a képeit, ma viszont digitális képpel dokumentál. Ha ez a lehetőség hiányozna, „meg nem történtté”, feltárhatalanná tenné az eseményt.

Külön vonulatnak számítanak a meta-önarcképeket felsorakoztató fotói. Az *Autoportret în camera mea* (Önarckép a szobámban) című művén falitükörben látjuk a művészt, amint a háromlábú állványra szerelt fényképezőgépe mögül papírmaszkkal megörökíti a body képek tanúját, az önkioldós fényképezőgépét, Küklopszát.

Befejezésül a tárgyait említjük, például az *Antibábel*t (1983), amely különben egy talányos lépcsős piramisra emlékeztető makett. Minden szinten oszlopsor tartja a következő szintet. Különlegességét az adja, hogy minden szint aljára papírkollázst ragasztott, s a művet letről figyelve szokatlan illúzióba rángatja a nézőt. Az efféle tárgyairól készített fényképeket mint valami képeslapot küldöz-

gette a Fluxus nemzetközi csoport által kitalált postai küldeményművészeti, mail art-hálón keresztül, Japántól Mexikóig számtalan országba. A body fotográfia médiummal a nem hivatalos művészeti elvárásokkal szemben levő oldalon állt. Azt is mondhatnánk, ellenálló attitűddel kutatót, így nem

véletlen az sem, hogy elmondása szerint a szocialista diktatúra évei alatt született képeivel csak mint „palackba zárt üzenetekkel” tudott kommunikálni a világgal.

Lumini în mișcare II (Fények mozgásban II), 1983

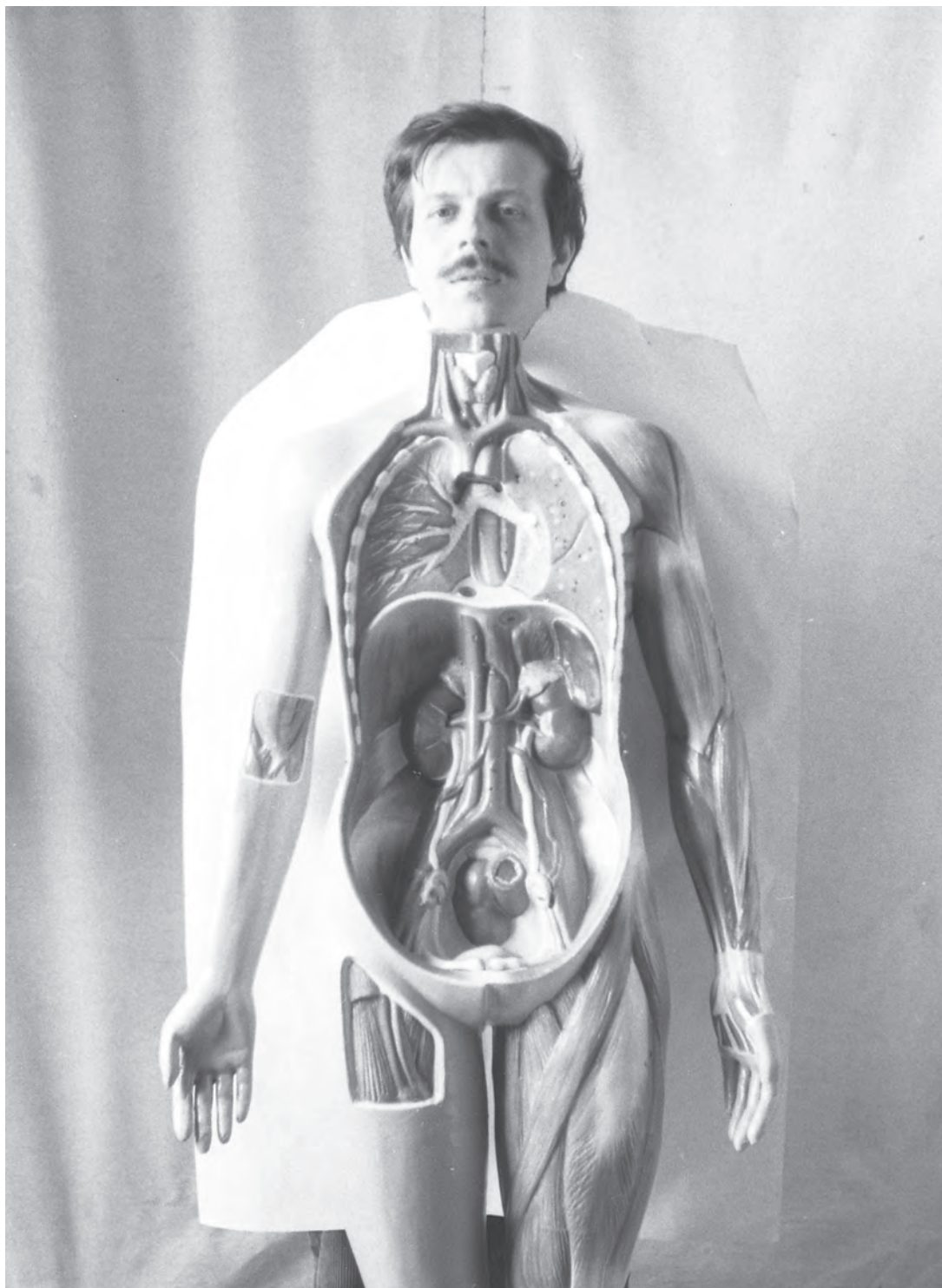
Smoke performance (Füst performance), 1983

Autoportret în camera mea II (Önarckép a szobámban II), 1985

Golem I (Gólem I), 1985

51

Autoportret ca Goethe (Önarckép mint Goethe), 1990

*Autoportret ca mulaj anatomic
(Anatómiai önarckép), 1990*

Antibabel (Antibábel),
1983

PÉTER I. ZOLTÁN

Ady és a nagy párizsi árvíz

Társadalom

Ady Endre 1909. december 13-án újabb párizsi utazásra szánja el magát. Immár ötödjére. Kapcsolata Lédával ekkor már állandó feszültségektől terhes, együttlétük nem hozza meg a békés összhangot, jellemző, hogy egy-egy összeveszés után Ady csak levelezik az asszonnyal a szállójából, miközben sokat éjszakázik, dorbézol a párizsi mulatókban. Naphosszat ágyban marad, nem akar Lédával találkozni, elutasítja az asszony közeledési kísérletét. Egyik levelében így ír: „Kedves Adél, olyan beteg s halálra szánt vagyok, hogy engem az ágyamból az Isten se zsarolhat ki. Ha van türelme egy lehető beszélgetésig, úgy kérem, őrizze meg e ritka érzelmét. Nagyon rossz leveleket kaptam egyébként is hazulról, nincs rózsás kedvem. Szeretettel csókolja kezeit Ady”

Bölöni György szerint „Ady Párizsba döntő elhatározással ment ki, de sorsdöntés helyett jöttek az új viharok. Léda, hogy férjétől elszakadjon, és Ady, hogy Lédát örökre magához kösse: nem képesek magukat elszánni. Léda, ha izgatta is a költő dicsősége, ugyancsak felvetette magában, vajon milyen lenne kényelmet kívánó asszonyélete ezekután? S vajon Ady részéről megvolt-e még mindig a készség a változás vállalására? Hálás-e még mindazért, amit Lédától kapott, aki poétává avatta? Szerető-e még? Tud-e áldozatot is hozni?

*Az egyik kórház előtt
csónakra várva gyűltek össze
az emberek*

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

És vajon hű-e s hű lehetne-e még? És mint férj? Hűség? Mialatt Ady legőszintébb és legmélyebb Léda-imádó verseit írja és Léda aranszobrát mintázza lírájában, akkor is bevallja önmagáról: »Csókjaimat szedtem, vettem / Híven sohase szerettem. // Ha esküdtem s majd meghaltam: / Legjobb asszonyom megcsaltam. // Ha akartam, ha ígértem, / Gonosz voltam tervben, vérben. // Ha öleltem, ha csókoltam, / Borús komédiás voltam.«

Ady szexuális hűtlenségeit nem is nagyon titkolta Léda előtt. Néha Léda nyílt tudtával estek tivornyái. De Ady szemet vetett a házban és ház körül is a valamirevaló fehércselédekre. Efellett mégsem lehetett Lédának szemet hunynia. A viharokat és komplikációkat mégsem ezek hozták. A konfliktus abból nőtt, hogy most, amikor igazán élesen döntőre jutott közöttük a helyzet, el kellett volna dőlnie összetartozásuknak mindörökre. Ady

jobban érezte férfi és költő lényének presztizsét, mint valaha. A diadalmas Ady volt. A hódító, a hírnév szárnyán szálló nagy poéta, a megejtő szép férfi, és most több szabadságot, több csapongást és kevesebb kényszert kívánt, mint idáig. [...] Ady, mint vallotta, életének e szakaszában az általa megjósolt viharok százszorosát élte át. Léda az elválást sejtő, a hímveszejtő kétségbeesés kegyetlenségével tépi, marcangolja. A Léda-szerelemben Ady ilyen ideg-tornázó, őrült időket még nem élt át. »Itt, szivemre, éhes csőrrel, / Húsevővel, vérevővel, / Héja-csapatok lecsaptak / S már sikoltni sem tudok.« Ady tépett, levert, veszett.”

Párizs nagy árvize

A leesett hó és a nagy esőzések miatt az 1910-es esztendő első hónapjában nagy árvíz volt Párizsban. A Szajna 1910. január 28-án 862 centiméteren tetőzött Párizsban, rég nem látott hatalmas árvizet okozva. Az ezt megelőző nagy áradás 1876-

ban volt 650 centiméterrel, ezt a szintet január 23-án érte el a folyó 1910-ben. Körülbelül 20 000 épület került víz alá a francia fővárosban, gyárakat, üzemeket árasztott el a víz, volt, ahol robbanás történt. Az épülő metróhálózat jó része is víz alá került. A külvárosokban rengeteg ház megsérült, a csatornarendszer és a befedett patakok medre is megtelt vízzel, kiöntött a csatornázatlan területeken lévő több tízezer emésztőgödör. A járványtól való félelem miatt a város szemetét közvetlenül a Szajnába öntötték, hogy mielőbb elhagyja a fővárost.

Az árvíz tetőzésének napján Itóka levélnaplójába a következőket jegyezte le: „...Nálunk eddig csak a földszintig

Itt már megérkezett a csónak

van a víz, de ettől elromlott a vízvezeték, és most nincs ivóvízünk, azt a Place Dauphine-i kis kútról kell hozni. Tegnap ugyan szép idő volt, és kezdünk is már reménykedni a bajok megszűnésében, de ma ismét szakadt az eső, és egyre dagadt a Szajna. A Place de l'Opérától, a Boulevard Capucines Nr. 27-ig mélyen lesüllyedt a föld, összeomlástól félnek és elzárták az utat. A Quai des Augustine-on úszni lehet. A Rue du Bac-on is csak csónakkal járnak. A nagy áruházakban, színházakban nincs világosság. Sötét és búsképű Párizs. Olyan mintha ostrom alatt lenne. A Quai du Louvre-on nagyobb lett a beomlás. És a Szajna még egyre szélesedik. A hidak íveiből már alig látszik valami. Féltik a Notre Dame környékét is.”

És Ady? Ő csak a maga bajával törődött, egyetlen levelében sem említette a párizsi árvizet. Mindössze egy képeslapon tesz utalást a természeti katasztrófára, azt is annak elmúlta után postázta: Beretvás Hugónénak 1910. február 15-én írja: „Sok üdvözet a már árvíztől megszabadult Párisból – kézcsókoló, igaz híve Ady E.”

De ne vádoljuk a költőt közömbösséggel, hiszen írt ő egy tudósítást erről a természeti katasztrófáról *Párizs szörnyű napjaiból* címmel. Az írás a *Pesti Napló* 1910. február 4-i számában jelent meg:

„Aki talán már kezdett kijózanodni ebből a nagy, dicső és aljas Párizsból, most megint halálosan beleszeretett. Ez az Urbs mégis, ez az igazi város, csakugyan Párizsban vizsgálják állandóan az emberiség, hogy mennyit tanult. Soha még szebb példáját az emberi heroizmusnak nem adta város, mint most az özönvíz-sújtotta Párizs. Hiszen régi dolog, s ez nem is erény: a francia nem akar sohse tudni arról, hogy van veszély, s nem ijed meg tőle,

141 Paris-Venise — Inondations 1910 - Vue d'ensemble sur la Place Lachambaudre

ha jön. De most szörnyű volt a veszély, egész Párizst fenyegette mindenestül, s ha csak a Louvre elpusztul, nagyobb világkatasztrófa történt, mint Trója pusztulása. És a modern Ninive népe odaállt az ár elé, ez a léha Párizs elhatározta, hogy leckét ad a komolyságból és emberi méltóságból a világnak. Ez a tragikai fenség, mikor az emberek odaállnak megvadult elemek elé, s azt mondják: nem félünk, föl vesszük a harcot.

Gyönyörű volt Párizs, aki most látta, sohse felejt el, s aki most látta, sohse fog rá haragudni. Nálunk, Budapesten egy tűzvész, afféle például, mely a parlamentben vagy a királyi palotában csapna föl egekig avagy egy hídomás a Dunán, már megtébolyítana minden embert. Párizsban az emberek mozgásán, arcán nem láthatott senki semmi rendkívülit akkor se, amikor a legnagyobb volt a veszély. Akiket bárkán kellett kimenteniök emeletekig előntött házaikból, azok se jajgattak. Egy nagykereskedő ismerősöm, akinek raktárában egy nap alatt százezer franknyi áru pusztult el, bárkára

ült, s enivalót vitt inséges alkalmazottjainak. Volt egy rendőrtiszt, aki négy napig dolgozott, aludni semmit se aludt, enni alig evett valamit, s erőszakkal kellett posztjáról pihenésre vinni. A Rue Royale-on egyszerre megnyílt a föld, s a járókelők nem azzal töltötték az időt, hogy szerencsés megmenekülésüknek örüljenek, hanem azonnal mentéshez fogtak. Érdemes embernek születni, annyi szép emberi gesztust látott az ember e néhány, szörnyű nap alatt.

És se kocsis, se villamos, se világítás, se elég élelem, és megmérgezett az ivóvíz. A Rue de la Paix ékszerészei elviszik boltjaikból rengeteg millió

*Ahol alacsony volt a víz
szintje, ott egyszerűen
belegázoltak az emberek*

értékű ékszereiket, s a lapok különkiadásai ostromállapotot újságolnak. De azért semmi félelem, pedig az apacsok dolgoznak, hanem ha eddig az emberséges türelem nonpluszult-rájával kezelte az apacsokat Párizs népe, most nem ezt cselekszi. Komolyan, mint egy törvényszék, agyonveri vagy fölakasztja azt a zsványt, aki ilyen alkalmatlan időben zsványkodik. Mindenütt az emberségnek olyan komoly, tiszteletre intő öntudata, ami majdnem ujjongásra késztené az embert. Nem kell gyújtóíveket szétszórni, harangozni: egyetlen napilag csak három nap alatt több, mint nyolcszázezer frankot gyűjtött össze a károsultak számára.

Másként pedig fölséges két vagy három estéje volt annak, aki kocsin vagy gyalog, rettenetes kínok árán bejárhatta az özönvíz-borította Párizs érdekesebb részeit. Velence, mely magát nagygyá, szebbé álmotta, de mely nagyság és szépség, mint minden igazi nagyság és szépség, halállal van átlengve. És Párizsban mindig dalolnak, akkor is daloltak, amikor a Commune-t vérbefojtották s most is dalolnak. Ahol nagy a csődület, két-három trubadur dalba fog, s az

ember hallja messze még, ma is még és talán mindig:

*A chaque instant on entend
Les échos alarmants
D'un nouvel accident plus tragique,
Et tant que nous vivrons,
Nous nous rappellerons
Cett' vision fantastique.*

És mint a vízáradat, úgy születnek az alkalmi versek, nóták s közöttük nem egy kedves, finom és illatos. És az istentelen Párizs, mely olyan gyönyörű emberséggel fogadta és viselte a csapást, így énekel utcai énekeseivel az úristenhez:

*Dieu de bonté, de clémence,
Pourquoi tant de souffrances?"*

Jó szolgálatot tett a palló is

Árvíz után egy ideig még Párizsban

Ady Párizsban Lédától távol, magányosnak érezte magát, még tudósításokat is alig ír, azt is inkább csak a *Pesti Napló*-nak, emiatt talán a megszokottnál is inkább levelezés útján tartja a kapcsolatot az otthoniakkal.

Az ötödik párizsi útját szorgalmazó Lajos öccséhez írott párizsi leveleiben többnyire betegségére és anyagi gondjaira, valamint Léda asszonnyal való megromló kapcsolatára panaszkodik.

Természetesen továbbra is küldi írásait a *Nyugat* számára, amely egyetlen biztos kereseti forrása volt ebben az időben. Március 27-én is három verset küld, ezek a lap 1910. április 1-i számában jelentek meg. Közöttük az Ady mostani lelkiállapotára jellemző, költészetének halál-motívumát példázó vers, *A meghívott Halál*.

Itt már csak a lámpaoszlop csúcsa látszik ki a vízből

1910. május 7-én azt írja Ady a *Nyugat* szerkesztőségének, hogy három hét óta parázson ül, s nem tud hazautazni. Ennek oka adóssága, pénztelensége, de végül csak átutalhatták számára a laptól a járandóságát, mert május 17-én elhagyta Párizst.

Az előző négy párizsi útjához képest eléggé szokatlan volt Adynak ez a mostani látogatása. Bölöni szerint Ady azzal az elhatározással érkezett Párizsba, hogy Lédát elszakítja a férjétől, hogy az asszonyt örökre magához kösse. Komoly elhatározás lett volna, ami egyáltalán nem volt jellemző Adyra, aki mindig mástól várta a döntést. Valószínűleg ez esetben is

így történt, főleg miután Ady látta a Léda és férje közötti egyre mélyülő ellentéteket. Ezek nem az elszántságát erősítették, hanem inkább megrettent a lehetőségtől, és az első nagyobb veszekedésük után – amire talán ismét Léda vélt vagy valós féltékenysége adhatott okot – Ady gyorsan visszavonult, „beteg” gubbasztott a szállodájában, tartózkodva, sőt olykor udvariasan, de elutasítva a Lédával való közvetlen

találkozást. Az asszony erre megsértődve visszahúzódott a csigaházába. Majd csak a Budapestre való érkezése másnapján írt Ady az asszonynak, hogy utána ismét folytatódjék közöttük a „se vele, se nélküle”, egészen a végleges szakításig.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (7.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világból válogattuk, a halálos fejsébet csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Nagy áldás volt számomra a mindenféle nyomtatott betűhöz való vonzalmam. A mindenféleség nem jelentett mindenevőt. Amit húsz-harminc oldal után olyannak éreztem, hogy se újat, se okosat, se szépet nem mond, azt úgy intéztem el, mint Móricz Zsigmond a figyelmébe ajánlott Rejtő Jenő-köteket: falhoz csaptam őket, és elővettem valaki másnak a könyvét. Az újságokat szívesen böngésztem, és ugyancsak örömmel vettem, ha a környezetem versfaragáshoz is alkalmat ad. Jól kimérgelődtem magamat az időhúzáson, amelynek szenvedő alanya voltam, de kiválóan szórakoztattak az újságból kibogarászott, a korra jellemző tudósítások. Hegedűs Nándor, a Nagyvárad főszerkesztője írta meg például, hogy egy bizonyos Rácz-Rónay Károly nevű újságíró megható riportot rittyentett a Nagyváradba egy zsidó hősi halott temetéséről. És hogy milyen megható beszéddel búcsúztatta őt Kecskeméti Lipót váradi főrabbi. Hegedűsnek tetszett a lelkes hangú cikk, és leadta. Másnap összetalálkozott Kecskeméti Lipót a főszerkesztővel.

– Olvastam, főszerkesztő úr a szép beszédemet! – így a főrabbi. – Nagyon szép, valóban, kár, hogy mindazt nem én mondtam!

– Ha szép – vitázott Hegedűs Nándor –, akkor nem sokat számít az a kis tévedés, nemde?

– No igen – érvelt a főrabbi –, de ország-világ azt véli rólam, hogy plagizáltam, idegen tollakkal ékeskedem.

– Hogyhogy?

– Úgy, hogy amit Rácz-Rónay szerint én mondtam el a temetésen, azt egy héttel előbb szóról szóra hozta a Szegedi Híradó vezércikke!...

A román támadás és vereség ügye sokáig nem tűnt el a lapok hasábjairól, már csak azért sem, mert a rossz nyelvek szerint ez volt az egyetlen ellenséges támadás a háború során, amelyet a Monarchia fegyveres erői – együtt a németekkel – tökéletesen szétverték, és a támadót megadásra készítették. Az 1916 végi lapok beszámoltak róla, hogy a Bukarestből menekülő király és a Brătianu-kormány külön vöröskeresztes vonatszerelvényeken mentette saját, személyi vagyonát. Brătianu például pincéinek borait Floreascából. Szobanövényeinek fűtött-védett vagonok álltak rendelkezésre, míg a menekülő, exponált tisztviselők, lakosok tehervonatokon, de inkább gyalog, fagyva, éhez-

ve vonszolták magukat Iași felé. Az antant kérésére, a kiürített Olténiában, Havasalföldön, Dobrudzsában, Moldva délnyugati részén a kivonulók elpusztították a gyári berendezéseket, az olajkutakat, a hidakat, a vasutakat, raktárakat, hogy ne kerüljenek épségben a német–osztrák–magyar haderők, valamint a bolgár–török csapatok kezére. Az 1916. augusztusi nagy sakkhúzás egyelőre mattot kapott. (...)

1917 azzal indult, hogy az antanthatalmak újfent elutasították a központi hatalmak meg-megújuló békeajánlatait, mivel azok nem egyeztek – például – a románoknak adott ígéreteikkel, s eközben a románokat tovább verték a csapataink Focșani és Brăila környékén, mind északkeletre szorítva őket. És míg a kenyérlisztet kukoricaliszttal kellett keverni, az újságok arról lelkendeztek, hogy „Olaszország nem képes tovább folytatni a háborút, mert nincs se pénz, se élelem, se szén” a csizma alakú országban. Aztán két nap múlva meg azt olvashattuk, hogy „Olaszország nagyszabású tavaszi offenzívára készül”, és „Bruszilov feladata a Szeret folyónál megállítani az előrenyomuló Mackensent”. Pár nappal később pétervári és moszkvai lázongások, forrongások kitéréséről cikkeztek a lapok, az orosz tömegek kimerüléséről, éhezéséről. Lemondásokról is érkezett hír a cári kormányban, még Bruszilov öngyilkosságáról is lehetett olvasni, de később, május elején meg hadparancsot ismertettek az ő aláírásával, ami arra vall, hogy szigorúan megtiltva a frontbarátkozást az ellenség katonáival, valahogy föltámadott...

Annyi bizonytalanság között ideahaza egy dolog bizonyos volt: átalakult a váradi írókat és irodalompartolókat összetartó Szigligeti Társaság, elnöke Sas Ede lett, és tagjai közé – többek közt – fölvette Dutka Ákost. Említésre méltó még, hogy a váradi románság vezetői milyen forró hűségnyilatkozatokat tettek a nemrég megkoronázott IV. Károly „magyar” királynak. „Teljesen egyenjogúak vagyunk – nyilatkozták, nincs megkülönböztető törvény Magyarországon! Ezt csak az ellenséges román kormányok állítják stb.” Tessék csak figyelni kicsit az aláírók körét, és összevetni később tetteikkel és nyilatkozataikkal: Teodor Mihali (a Román Nemzeti Párt későbbi elnöke), Radu Demeter (görögkatolikus püspök, ő olvasta fel 1918. december elsején Gyulafehérváron Erdély Romániához való csatlakozási nyilatkozatát), Valeriu Frențiu (Radu Demeter utódja a váradi püspöki székben), Miron Cris-

tea (püspök, később Románia első ortodox pátriárkája), dr. Aurel Lazăr ügyvéd (az egyesülési mozgalom egyik későbbi főszereplője), még sok ügyvéd, tanár, orvos – a helyi románság elitje! (...) Radu Demeter váradi román püspök külön is tiltakozott az antant „felszabadító” tervei ellen. „Az erdélyi románság nem akar elszakadni, ragaszkodik véráztatta osztrák–magyar hazájához, a magyar Szent Koronához!” (...)

Mikor már kiengedtek pár órára a kórház zárt kapuján, elbotorkáltam Ágnesék volt házáig. A szomszédoktól megtudtam, hogy Ágnes férjhez ment egy katonatiszthez, akinek a nevét viszont nem tudták megmondani. Szülei eladták a házat, és valóban elköltöztek Erdélybe. (...)

Egyik este elvitték a csapatkórház járnikelni tudó rokkantjait, sebesültjeit a színházba. Bihari Ákos (eredetileg Silbermann Salamon nevű) katolizált, bigott színművész, drámaíró Isten országa című passiójátékát adták elő. Amiről azt írta az újság, hogy az egy egész estét betöltő, drámai teatrologia(?) – nyilván, elírásként a tetralógia helyett. Mert négy fő részből állt: 1. Jézus gyermekkora. 2. Isten országa. 3. Passiójáték. 4. Glória, feltámadás és mennybemenetel. Nem tudom, másra hogyan hatott a félüres nézőtéren, én az első résztől végig igen jól aludtam. – Bizonyára nem a műben vagy a művészekben volt a hiba... Én szenteskedő játéknak éreztem az egészet, mivel nyakas kálvinista létemre, az egész Krisztust övező legendakörből – mindmáig – csak két dolgot tudtam

elhinni, és tényként elfogadni. Azt, hogy Jézus valamikor megszületett, és azt, hogy emberbaráti, igazságra törekvő elvei miatt keresztre feszítették. Ezért nekem vallási ünnepnek is csak a karácsony és a nagypéntek számított! A többitől úgy vélekedtem, hogy a papok találmánya. (...)

A magam valóságos sorsához visszatérve, addig-addig sürgettem Váradon, hogy csináljanak már velem valamit, hogy amikor tizedszer-huszadszor is leintettek, csak várjak türelmesen, semmi se megy egyik napról a másikra, egy délelőtt elhatároztam, megszököm innét. Nincs itt mire várni! Sikertől kicsempészmem a katonaládámat, s visszabújva katonaruhámba, magamhoz véve két botomat, még szobatársaimat se tájékoztatva a terveimről, nekivágtam minden irat nélkül a budapesti útnak, vissza a Timót utcába. Szobatársaim úgy tudták, hogy látogatóim jöttek, és azok miatt léptem ki az ablakon. Még segítettek is kiszöknöm, és utánam kiabáltak: el ne feledkezzem jófajta hazait hozni az ő számukra is.

Január vége, kemény tél volt. Kisebb letolás után, hogy miért csak most jöttem vissza a Timót utcai intézménybe, visszakérgettek régi szalmazsákomra, a hodályba, ahol időközben elégették ágyamból az összes deszkát. Még szalma is alig maradt benne. Itt is nekikezdtem újra sürgetni a karácsony előtt folyvást halogatott, majd elmaradt felülvizsgálatot. Megint csak azt mondták, akárhányszor kérésemet előadtam, hogy várjak.

Merész elhatározást tettem, mérgemben. Megtudakoltam, hol a kultuszminisztérium, elbotorkáltam oda, hogy kiköveteljem magamnak a tanulás lehetőségét. Be se akartak engedni, de miután bejutottam, az illetékes ügyosztály sem akart fogadni. Szörnyűséges botrányt csaptam! Rémulten telefonáltak a Timót utcába, hogy ki ez az örült, aki rájuk szabadult, és a botjaival hadonászik? Onnan valami autó jött értem, és erőszakkal visszavittek a Timót utcába. De már őrizet alá helyeztek, nem a szalmazsákomon aludtam, hanem egy kis helyiségben rám zárták az ajtót, volt benne egy fapriccs, azon aludtam. Enni se kaptam. Következmény? Másnap áthelyeztek a Bajza utcai katonai ideggyógyászatra, mert agresszív viselkedésemet agylövésem rovására írták. Odakerültem az idegsokkos katonák közé.

Na, az se volt valami úri üdülőhely! Úgy emlékszem, az ún. Feszty-udvar egyik pavilonjában voltunk elhelyezve. Jól fűtött termekben, végre. Ha másért nem, már ezért is megérte, amit elkövettem. A koszt jó volt, mozgásunkban nemigen korlátoztak, de az a sok idegsokkos katona némelykor olyan veszekedéseket rendezett, hogy arra gondoltam, ha sokáig itt maradok közöttük, magam is a bolondokházában kötök ki. Pár nap alatt kitapogattam a szokást. Rájöttem, hogy nemcsak valódi idegsokkosok vannak ám itt, hanem szimulánsok is. Sőt, mivel velük könnyű volt szót érteniük az ápolóknak, az orvosoknak, ezért arra törekedtek, hogy a szimulánsok mennél tovább ott maradhassanak, míg az igazi sokkosok mennél előbb elkerüljenek. Nekem pedig nem az volt a célom, hogy a háborút itt lapulva kihúzzam, hanem az, hogy ha már nyomorékká lőttek, tanulhassak valamit, valahol. Nekem tehát itt nem szabad „jófiúnak” lennem, mert akkor itt tartanak.

Megint kezdtem begerjeszteni magamat. Az egyik orvosi vizit alkalmával az orvosnő azt javasolta, hogy másnapra nyírassam le a hajamat kopaszra, mivel fejsebem van, s ahhoz, hogy a tanár úr alaposabban megvizsgálhasson, a hajamat, ami gondozott, rendes volt, le kell nyíratnom. Vitatkozni kezdtem vele, hogy erre a vizsgálatra nincs szükség, én már ki vagyok szuperálva, én itt csak arra várok, hogy tovább küldjenek oda, ahol valamiféle szakmát tanulhatok. Ezen élesen összekaptunk. Azzal

vágta el, hogy rendben van, de addig is, amíg a hajamat levágatom, a kezembe nyomott cédulával menjek át a másik pavilonba, kezelésre. Gondoltam, jó, azt megteszem. Ott egy hadapródi rangban levő, állítólagos orvost találtam. Elvette tőlem a cédulát, majd azt mondta, mutassam csak a sebemet. Én gyanútlanul elé hajtottam a fejemet, ő elkezdte tapogatni, és egyszer csak előkapott a zsebéből egy hajnyíró gépet, és elkezdett vele végigszántani a fejemem, elcsúfítva a gondozott frizurámat. Orvos volt-e valóban, vagy borbély, nem tudom. De az biztos, hogy a két kezemben levő bottal nekiesem jobbról-balról püfölni ökelmém, és szidalmazni, hogy sebesült frontkatonát hülyére vesz. Segítségért kezdett kiáltozni, megpróbált kirohanni, de az ajtó egy kórteremre nyílt, ahonnan a kiabálásra meg a zajra tódultak befelé a betegek. Fennakadt rajtuk, én meg ütöttem, vertem, ahol értem. Az orvosnőt meg a cseles cédulájával együtt elküldtem oda, ahonnan születése pillanatában a világra jött.

Aztán, mint aki jól végezte dolgát, mentem vissza az én betegszobámba. Percek múlva már jött is értem két fegyveres katona. Azt mondja a káplár, jöjjen csak velünk, bajtárs. Mentem, mást mit tehettem. Egy részeges cseh kapitányhoz vittek raportra, az intézet akkori parancsnokához, aki azonban minden züllöttsége ellenére átlátta, hogy nem a katonai, hanem csak a kórházi fegyelmet sértettem meg. És bizonyára idegsokkos betegségem okán. Azt mondta, az én ügyemben ő csak a tanár úr vizsgálata után intézkedhet. Átkísértetett egy orvostanárhoz. Nevére már nem emlékszem, annak az elmeháborodott osztálynak az élén állt akkor, amelyikhez tartoztam. Odagyűlt néhány ápolón kívül a két orvos is: az, akit megvertem, meg a doktornő, aki hozzá küldött. A kihallgatás, két fegyveres ór jelenlétében, nagyjából így hangzott:

– Bolond maga, fiam? – kérdezte a tanár nyájasan.

– Még nem egészen, tanár úr! De ha továbbra is itt tartanak, egy hónap se kell, és kész leszek.

– Miért? Hová akar menni innen? Mi itt magát gyógyítani akarjuk.

– Köszönöm a jóindulatot, de ha a Timót utcából nemcsak engemet, hanem a papírjaimat is áthozták volna a tanár úrnak, akkor tudná, én már ezeken a kezelési ügyeken túl vagyok. Ki vagyok szuperálva, további kezelést nem írtak elő,

arra vártam az OHI Timót utcai részlegében, hogy tovább irányítsanak.

– Hova tovább?

– Tanulni szeretnék, tanár úr! A rokkantak iskolájában! Tudom, hogy erre van lehetőség, de az én ügyemet halasztgatják, eszem itt, a különféle kórházakban és utókezelőkben a kosztot, lopom a napot, fogy a drága idő, amit mind magam, mind a hazám számára értékesebben tölthetnék el. Tudom, ott is van utókezelés, de az mindössze egy-másfél óráig tart, utána nyugodtan tanulhat az ember. Itt meg az idegsokkos, dühöngő bajtársaim civakodását kell hallgatnom, éjjel-nappal, míg magam is bele nem bolondulok. Miért jó ez? Ebből, amit önök adhatnak itt nekem, ha az állam majd leveszi rólunk a kezét, hogyan élhetek meg?

– Aha! Eszerint maga félbolond! Az pedig rosszabb az egész bolondnál. Elmehet!

Nem mondta, hova. Az írnök a tizedeshez fordult, aki időközben megjött, az irataimmal a kezében várakozott.

– Tíznap fogda – dörögte a kapitány –, de aztán színét se lássam itt, a Bajza utcában!

Két szuronyos katona jött értem, és elkísért a kert közepe táján lévő pavilonba. Annak egyik szobájában a gipsz szobortörmelékek az egyik sarokba voltak seperve. A másik sarokban kis vaskályha duruzsolt csöndesen. Az ablakkal szemközt, a falhoz tolva egy vaságy. Friss ágyné-

mű. Előtte egy szekrény, asztal, meg egy szék. Egy ápoló hozta utánam a ládámat.

Közveszélyes bolondnak sikerült-e mutatnom magam, azért különítettek el büntetés címén, vagy azért, mert féltek, hogy a „példa” ragadós lesz, és mások is fellázadnak a bánásmód ellen, nem tudom. Az bizonyos, hogy nekem, itt, ebben a szobortörmelékes, meleg szobában jó dolgom volt! Jó kosztot is kaptam, olvasnivalót, könyveket, és volt időm – s nyugalmam – verseket is írogatni. Még rajzolgatni is próbáltam unalmamban az ott hagyott szoborrészleteket. Néha bejött egy-egy orvos, tisztí rangban, elolvassgatta a verseimet, nézegette a rajzaimat, faggatott, ki és mi vagyok civilben. Mondtam, hogy senki, földtelen paraszt.

– Magának tanulnia kellene! – mondta az egyik.

– Én is ezt akarom, erre várok! Tessék már a parancsnoknak is ajánlani!

– Megpróbálom.

A negyedik napon értem jöttek, hogy menjek vissza a régi helyemre, a kórterembe. No, talán történik velem valami. De tévedtem. A tíznap fogda megszakítására csakis azért került sor, mert Károly király és Zita királyné készülõ szobrukhoz jöttek modellt állni a szobrászművészhez. Én ugyan nem látam õket, de társaimtól azt hallottam. Tény és való, hogy a királyi pár akkor éppen Budapesten tartózkodott.

Az orvosok békén hagytak, a bajtársak meg szórakoztattak a maguk bolondságaival. Az egyik rokkant társam például elmesélte, hogy kint járt, és valami szalagot keresett. Talált is megfelelőt, kérdezte a kereskedőt, mennyibe kerül méterje.

– Én ezt úgy mérem, vitéz úr – mondta a kereskedő –, hogy amennyi egyik oldalra kinyújtott kezének ujja hegyétől a másik keze ujja hegyéig elér, az húsz krajcár.

– Az nekem nagyon megfelel – válaszolt a bajtárs –, mivel-hogy egyik kezem itt van, látja? A másik meg Doberdónál maradt! De aztán pontosan mérje ki!

Rezgett a plafon a röhögéstől. Nagy üzérkedés folyt a fővárosban a kenyérgygyel, amire nem is volt elég kenyér, mert több jegyet nyomtattak, mint amennyi kenyeret süthettek. Papír még volt, liszt már alig-alig. Nőttön-nőtt a nyomor, februárban négyhetes iskolai szünetet rendeltek el, fűtőanyag-hiány miatt. Ugyanez okból bezárt a színházak, mozik többsége, a múzeumok, a képtárak, a szórakozóhelyek nemkülönben. Egyik váradi bajtársam írta, hogy ott még a villamosforgalmat is korlátozták, megritkították a megállóhelyeket, megszüntették a Fő utcán a Múzeum, a Szaniszló, a Szilágyi Dezső utcai megállókat, az állomástól a Bémer térig közlekedő A betűs járat vonalán, és kevesebb kocsit is indítottak. Lakásában gyermekével együtt megfagyott anyáról írtak az újságok!

Mikor az új király március elején megszüntette a katonaságnál a kikötést, ezt az embertelen fegyvelmező büntetésformát, a nép azt híresztelte, hogy már ahhoz sincs elegendő fa. Ezen viccelődött fél Pest. Meg azon, hogy miközben a bőrtalpú cipők helyett a fatalpú háborús cipők kerültek forgalomba, neves arisztokrata hölgyek vettek fel facipőt, s írtattak róluk újságcikkeket, hogy divatot csináljanak a háborús nyomorúságból.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR*

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (2.)

Világhírű klasszikusok nyomában

Kultúra

Az előzőekben bemutatott öt kötet Arany Jánosnak egy emberöltőt meghaladó irodalmi munkássága; teljes lírai és epikai alkotásait tárják az olvasók elé. E könyvek szerkesztője, Voinovich Géza ezeket a VI. kötettel teljesítette ki, közrebocsátva az ismeretlenségbe rejtőzőket, a befejezetleneket, zsenégeket, töredékeket.

E kiadványsorozat vitathatatlanra tette, hogy Arany a magyar elbeszélő költészet legkiemelkedőbb művelője, a népi gyökerű, realista poézis megteremtésében Petőfi Sándor pályatársa. – Mindezek ismeretében a könyvbarátok előtt egy kérdés óhatatlanul fölmerül: ha a magyar költészet génuszának valamennyi versét az olvasók, az irodalomtörténészek elé tárták, mi tette szükségessé a további 13 Arany-kötet közrebocsátását? Tudakozódásunkra a kritikai kiadások követelménye válaszol: elsősorban a vizsgálendő szerzőnek valamennyi keze-írása, gondolatainak, véleményének tolmácsolása közzéteendő, ide értve a be nem fejezett alkotásokat, töredékeket, a fordításokat, újságban és folyóiratokban közölt cikkeket, tanulmányokat, levelezését, az alkalmi felszisszenéseket, hivatalnoki szolgálatának kézjegyeit. Esetünkben vitathatatlan, hogy a saját remekműveket az irodalmi szintű fordításoknak kell követniük, annál inkább, mert Arany eredetileg versformába foglalt drámákat választott, amelyek az ő ritmushoz, rímhez fűződő ismereteit nélkülözhetlenné tették.

Csodálatos módon a nemzetközi drámairodalom halhatatlanjának, William Shakespeare-nek neve és művei egész életét végigkísérték. Amikor az önmagát és életpályáját kereső 19 éves ifjú odahagyta a debreceni kollégiumot, és „Thália zászlaja alá esküdött”, kedves professzora, Sárvári e

DÁNIELISZ ENDRE tanár, irodalom- és helytörténész (1925, Nagyszalonta). A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. A Biharország folyóiratban nyelvvelmi sorozatot közöl. Az Arany János Irodalmi Kör tiszteletbeli elnöke.

szavakkal bocsátotta útjára: „Csak Sekszpirt, Sekszpirt domine!” – Nem tőle függött, hogy otléte alatt a direktor egyetlen klasszikust sem tűzött műsorra. Akaratlan mulasztását költőnk pár évtized múltán bőségesen jóvátette, az angol drámaíró hivatott és ihletett fordítójává rangosodva. Első kísérlete az 1836–1840 közötti esztendők egyikéhez fűződik. E fordulatról szóljon ő maga! „Ez idő alatt nem szüntem meg folytatni olvasmányaimat. [...] Ízlésem a jobb könyvekre vezette választásomat. [...] Shakespeare

német fordításait ekkor forgattam először.” Jól tudjuk: ő nem elégedett meg az olvasás nyomán szerzett ismeretekkel, hanem egyikéből-másikából részleteket fordított. Ez történt a *Midsummer Night's Dream* cíművel, aminek hűséges magyar fordítása *Nyáréji álom*. Költőnk e helyett alkotta *A Szent-Iván éji álom* címváltozatot. Azonban nem csak magyarította e tündéri játékot, hanem néhány részletét az iskola legtagasabb termében be is mutatta. Földii közül szereplőket választott, betanította őket, sőt a díszleteket is maga festette. Nem elvetendő a helybeliek feltételezése: Shakespeare eme színjátékát első alkalommal itt és ekkor mutatták be magyar közönségnek.

Nem ismervén az angol nyelvet, a dráma eredeti szövegével nem tudott mit kezdeni. Ám jó sorsa kisegítette. Szilágyi István, egykori kollégiumi társa 1842 tavaszától az iskola rektora lett. Legényember lévén az Arany családnál ebédelt. E folyamatos kapcsolat változást idézett elő a mindedig csak munkájának és az övéinek élő másodjegyző időbeosztásában. Ennek körülményeiről szóljon ő maga: „Természetes, hogy a társalgás legtöbbször irodalmi tárgyról szólt. Ő minden könyvet, mi szemé elé akadt, hozzám hozott, sokszor tukmálva. Majd a görög tragicusok fordítására unszolt, [...] majd dolgozatait olvasta fel, majd angol nyelvtant hagyott nálam, mely nyelvet akkor ő sem értett. Én addig forgatám ez utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig törtem Hamlet magánbeszédét, melynek egy angol nyelvtanból sem szabad hiányozni, hogy kedvet kaptam a német Shakespeare-t összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál ingerlőbb vala: egy debreceni vásár meghozta nekem *János király és II. Richárd* olcsó kiadását, [...] És nem sokára *János király* magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson. Később – 1848 – midőn a nyelvben már járatosb valék, újra elővettem fordítani Shakespeare-t, de az eredmény, a közbejött politikai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül csak az lőn, hogy nevem, mint Sh. fordítójáé, a Petőfi *Coriolánja* címlapjára került. [...] Az 1848/49-es viharos évek izgatottsága alatt keveset dolgoztam, mert nekem erre nyugalom kell.”

A forrongó napok jegyzőnkre új és újabb teendőket róttak. Hivatalbeli és megélhetési gondjai 1849 májusában arra kényszerítették, hogy állásáról lemondjon, és a forradalmi kormány Belügyminisztériumában legyen egyszerű tisztviselő. A kedvezőtlen hadi helyzet egy bő hónap múltán arra

kényszerítette, hogy hazatérjen. Júliustól állás nélkül, anyagi és politikai bizonytalanságban tengődött az Arany család.

1851 májusában gr. Tisza Lajosék meghívták: legyen Domokos fiuk egyik házi tanítója. Ezt el is vállalta, mivel a serdülő korú magántanulót a természettudományokra egy magyar s az idegen nyelvet egy Angliából ideszereződött pedagógus oktatta. Tudjuk, hogy 1843-tól Arany egy angol nyelvtant búvárolt, és „jókat nevetett” az olvasás furcsaságain; az olvasottak kiejtésére nem vállalkozott. Ámde felbukkant az idegen nyelven való társalgás nagyszerű alkalmá, amit nevelőnk egy üvegnyi szalontai szilvóriummal biztosított. Sajnos, e kettős beszéd csupán néhány napig tartott. A butélia egyhamar kiürült, s a szigetország szűlötté másként határozott: „Tudja mit mister Arany! Én meggondoltam. Ez a cserelecke nem igazságos, mert én minden kocsiától megtanulok magyarul, ön pedig angolul nem tanulhat, csak tőlem. Én hát abbahagyom.”

E kis történetet azért iktattam ide, hogy kiderüljön: a Shakespeare-szöveget magyarrá tevő fordító, aki akadémiai titkárként hibátlan angolsággal levelezett intézményekkel, tudósokkal, nyelvzszeniként sem tudott szót érteni a La Manche csatornán túli polgárokkal. Ezt erősítette meg Keresztury Dezső, e kötet főszerkesztője is: „Kortársai közt a legjobbban ő tudott angolul. Persze csak olvasni, beszélni nem tanult meg.”

*

A bő két esztendőn át tartó anyagi és lelki bizonytalanságból a nagykőrösi Református Kollégium meghívó levele mentette ki. Kilenc éven át a magyar irodalom katedrájának vezetője; emellett latint és ritkábban görögöt tanított. E humán tantárgyak oktatása szükségessé tette a fogalmazások megkövetelését, amelyeket százsámra kéthetenként kellett kijavítania. Mindezek ismeretében fölöttébb elcsodálkozunk: Aranynak miként sikerült maradandó irodalmi remekműveket alkotnia? E kilenc év az örökszép balladák és nemzeti ódák időszaka, amelyek mellett a *Daliás idők* s a *Csaba trilógia* folytatása is időt, főleg ihletet követelt. A fentiek ismeretében fölmerül a kérdés: a más nyelveken alkotott klasszikus művek némaságra ítéltettek? Nem egészen. Olykor Dante, Goethe egy-egy munkája teszi próbára átültető képességét.

A pesti írókkal, kiadókkal folytatott levelezésben minduntalan fölmerül Shakespeare valamennyi színművének átültetése, ám beszámítható társak híján mindez szóbeli törekvés marad. E kérdésben az 1858/59-es esztendőök találkozása hoz fordulatot. Ekkori levelében Arany szalontai sógorának bevallja: „az ünnepek alatt Shakespeare-t próbálgattam fordítani. Talán menni fog.” Másoknak *A szent-iván éji álom* eredeti szövege átültetésének nehézségeiről panaszkodik. Azonban jó sorsa most is kíségette.

A politikai nyomás enyhülésével az irodalmi élet felélénkült. A Magyar Tudományos Akadémia 1858 végén Aranyt tagjai sorába iktatta. Két év múltán, 1860 őszén író barátai azzal készítik elő az ő és családjának Pestre költözését, hogy a Kisfaludy Társaság igazgatótitkárává választják. Ezzel a bosszantó füzetjavítások helyett a magyar irodalmi élet újjászervezését vállalja magára. Ennek része az 1847 óta Shakespeare drámáinak nyelvünkre való átültetése, majd kiadása. Ő maga *A szent-iván éji álom* magyarítását 1864. április 23. előtt be is fejezi. Ezzel lehetővé válik, hogy a Nemzeti Színház a halhatatlan drámaíró születésének 300. évfordulóját Arany János fordításával ünnepelje. – A várva várt színművek teljes láncolatának első kötete az érdeklődők elé kerül, a föntebb említett mellett a Szász Károly átültette *Othello* társaságában.

E vígjátéknak végleges tisztázati példányát – Arany kézírásában – a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumban őrzik. A László fiú végrendeletéhez híven özvegye 1899-ben a szülő-

föld népének adományozta. Az intézmény egyik legértékesebb emléktárgyát ma a kéziratár vasszekrényében őrzik.

*

A kritikai kiadás VII. kötetében a legismertebb és legértékesebb Shakespeare-mű, a *Hamlet* következik. Arról már szóltam, hogy amikor 1842-ben Szilágyi rektortól ajándékba kapott egy angol nyelvtant, a példaként beiktatott *Hamlet-monológot* nyomban magyarította. Ezt követően a *János királyba* kezdett, ám egyharmada után ezt is abba hagyta, részben kis családja megélhetési gondjait könnyítendő, részben eredeti alkotásokkal gazdagítani a magyar irodalmat. Az idegen nyelvű drámákba is bele-belekap, ám befejezésükkel adós marad.

Tudjuk, hogy 1860 nyara Arany életébe soha nem remélt változást hozott literátori elhivatottságát bizonyítandó. A Bach-korszak utáni közéleti enyhülést hasznosítva a Kisfaludy Társaság – 11 éves kényszerszünet után – ismét megkezdte működését, 1860. augusztus 1-én igazgatójául Aranyt választva meg. Az írók több évtizedre kiterjedő harca Shakespeare valamennyi művének nyelvünkre való átültetése érdekében megvalósulni látszik. Az akkori jeles írók sorából egy hattagú bizottságot azzal bíznak meg, hogy a végső cél érdekében saját közreműködésükkel vagy másokat ösztönözve ültessék/ültetessék nyelvünkre Shakespeare 37 színművét. A bizottság irányítója Arany lett, s mindannyiszor közbelé-

pett, amikor célkitűzésük szekere már-már kátyúba zökkent. A magyarítás úgye ezzel jó kezekbe került.

Ám nem szoltunk a könyvkiadás módjáról, annak anyagi fedezetéről. Jó sorsunk ezt is megoldatta. Arany nagykőrösi nevelősködése idején, 1853-ban a görög származású, ortodox vallású Tomory (Thaodorovics) Anasztászt nevezték ki szám-tantanárnak. Társai előtt így mutatkozott be: „Vér szerint alig számíthatnám közetek magamat, de lelkem egészen a tiétek.” Pár évi ott-tartózkodása után Pesten irodalmi vállalkozásai-ból, jelentős örökségéből szép vagyont szerzett. Egyebek mel-lett elhatározta, hogy ő adja ki magyarul Shakespeare vala-mennyi színművét. Költőnk egykori társához fordult és meg-győzte: egyesítsék azonos céljaikat. Ez meg is történt. A *Ham-let* 1867-ben napvilágot látott. Bemutatására ez év szeptember 9-én került sor a Nemzeti Színházban. A szakértők szerint ez Arany géniuszának megismételhetetlen teljesítménye.

Költőnk évtizedeiben e színműnek jelentős politikai hatása volt, mivel egy korszerűtlenné vált társadalmi rendszert erő-szakkal továbbéltető király és királyné halálával végződik. Hamlet monológjaiban és ellenfeleit bíráló kitöréseiben a mélységes sértettség nyilatkozik meg.

A 19. századi haladó eszméket terjesztő magyarországi cso-portok számára ez a magatartásforma fölöttébb népszerű volt, amit Liszt Ferenc *Hamlet* című szimfonikus költeménye is igazol.

*

A kritikai kiadás VII. kötetének záró színműve a *János király*, amelyben Shakespeare folytatta a korabeli Anglia társadalmi összeütközéseinek irodalmi tükörcsínjét. – Arról már szót ejtettünk, hogy Szalonta másodjegyzője a debreceni vásárból meghozatta a *János király* angol szövegű kiadványát, s az nemsokára magyar jambusokban szólalt meg. Az indító ok nem a szerző politikai bírálatainak hazai talajba ültetésére irányult, hanem az angol nyelv elsajátítására. Célját eléren-dő, 1843-ban jelentős részt sikerült lefordítania, de a hírnevét megalapozó elbeszélő költeményei, lírai megszólalásai, majd a szabadságharc eseményei háttérbe kényszerítették az ide-gen királydrámát.

Negyedszázad múltán egykori próbál-kozását elő se vette volna, ha a Kisfa-ludytársaság magára nem vállalja valamennyi Shakespeare-színmű magyar nyelvű kiadását. Azon frissi-ben akadt egy, a literatúrában ismeret-len vállalkozó, aki az V. felvonás átül-tetésével jelentkezett. A Kisfaludytár-saság e szörnyűséget el nem fogadva Aranyt kérte föl: fejezze be a kézirat-ban heverő drámarészlet magyar nyelvű változatát! Arány, értékelve az irán-ta való bizalmat, 1864. április 24-én a befejezett kézirattal jelentkezett.

Nem az ő vétke, hogy a *János király* nem lépett a népszerű Shakespeare-színművek sorába. Csupán a költő halála után egy évvel mutatta be a kolozsvári társulat, a Nemzeti Szín-ház pedig további kilenc éven át vára-koztatta a főváros közönségét.

*

A VII. kötet ezzel nem fejeződött be. A kritikai kiadás szabályai értelmében a sorozatnak be kell iktatnia a szerző valamennyi fordítói kísérletét, szüles-senek bár szabadidejét kitöltő szóra-kozásból. – A függelékben öt Shakes-peare-dráma töredékével találkozunk. Közéjük tartozik a *Cymbeline* 9, s a terjedelmesebb *Romeo és Júlia* 48 vers-sorral. Ezt követi a mindegyik kötetet záró Jegyzetek rovat, a főszerzőhöz fűződő kiegészítéssel, tájékoztatással.

*

A VII. kötettől búcsúzzunk a főszer-kesztő Keresztury Dezső méltató soraival! „Arany Shakespeare-fordítá-

sai a magyar drámai nyelv megteremtéséért folyó küzdelem kiválóan fontos kezdeményei s eredményei; ugyanakkor azért is, mert lényeges dokumentumai a költő fejlődésének. A világirodalom jelesei közül az angol óriás volt reá a legnagyobb, s mindvégig termékenyítő hatással. [...] Oly avulhatatlanok, mint saját művei: az idő nem rozsdásítja szét, csak megpatinázza őket.”

*

Az előzőekből kiviláglott: a kritikai kiadás VII. kötete a világirodalom angol óriásának három remekművét adta az érdeklődő magyar olvasók kezébe. E tény annak is bizonyítéka, hogy néhány idegen klasszikusnak anyanyelvünkön való hiteles tolmácsolását Arany Jánosnak köszönhetjük. Igénységének kialakulását kutatva a feleletre önéletrajzában bukkanunk: „még a grammatikai osztályba alig érve, nem tudtam nagyobb embert, mint a könyv, főleg a versírót.” Közismert tény, hogy a szalontai „tanpálya” kitűnően indult, s úgy is folytatódott. Művelődési hajlama egyhamar osztálytársai fölé emelte a magányosságra hajló fiúcskát. A preceptor (segédtanító) elfoglaltsága után maradó szűkös szabadidejében kezébe jutott az *Iliász* s az *Odüsszeia*. Ez az első találkozása az ógörög irodalommal, éppenséggel Homérosszal, az európai irodalom első nagy költőjével, ami magyar, esetleg német nyelven történt.

A debreceni kollégium diákjaként ismerkedett meg a görög ábécével, nyelvtannal, és klasszikusok idézeteit magyarították. Hat év múltán Szilágyi István szalontai rektorként eredeti görög szöveget ajándékozott barátjának, és arra unszolta, hogy fordítsa le anyanyelvünkre. Kapcsolatukat Máramaroszigetre való letelepedése után is folytatták. Arany az ógörög klasszikusokkal kívánt alaposabban megismerkedni. Az új tanár az iskolai könyvtárból azon nyomban kölcsönzi Szophoklész, Platón, Szókratész és Arisztophanész egy-egy művét. Ez volt az első, bár nem igényelt találkozása azzal a szerzővel, akinek valamennyi színművét nyelvünkre ültette át. Ha már szóba került eme ógörög szerző neve, illő, hogy legalább tömören szóljunk róla.

Arisztophanész (Kr. e. kb. 445 – kb. 385) a legjelentősebb ógörög vígjátékíró. Feltehetően 40 vagy 44 komédiával szóra-

koztatta a korabeli teátrum nézőit. Görbe tükrében megjelentek korának ellentmondásai. A visszájára fordított valóság teremtette meg a komikumok sorozatát Színműveiben az erkölcstelenség a társadalom hőseivé rangosodnak, s a nyugalmat, rendet felrúgó kópék a közérdeket képviselik. Nyelvezete fölöttébb vaskos; útszéli kiszólásokkal fakasztja nevetésre közönségét.

Érdekes fölvetnünk e kérdést: a rangos ógörög irodalomból Arany miért éppen Arisztophanész komédiáit választotta? Erre részben a kiegyezést követő magyar politikai élet készítette. Hasonlóságot érzett a polgárosulás sebzett demokráciája és a rabszolgatartók demokráciája között. De kiváltó ok lehetett a szellemiség, a komikumnak az áradása, nem utolsósorban mély érdeklődése az ógörög irodalom műfaji változatlansága iránt.

Amikor egészségét visszaállítani szándékozva, 1870 nyarán Karlsbadba (Karlovy Vary) utazott, Arisztophanészt is magával vitte. Szakértői vélemény szerint Aranyunk „hitelesen ültette át Arisztophanész trágár pajzánosságait, ám a kényes helyeket nem szó szerint fordította, hanem lényegüket fejezte ki csattanósan, találékonyan.” (Kövendi Dénes) Midőn, 1874. június 20-án, végzett a tizenegyedikkel is, az MTA Nyelv- és Széptudományi Osztálya úgy határozott, hogy a kezelésében lévő dráma-jutalom 400 aranyát a fordítónak ítéli, minthogy Arany János újabb alkotása a magyar irodalom számottevő nyeresége.

IMRE ZOLTÁN

Juhász Gyula, Máramarossziget, Nagyvárad

Múzeumi gyűjteményünk tanulmányozásakor kezembe került egy kedves történet. Juhász Gyuláról szól, egy emlékről, melyet Dr. Pogány Sándor vetett papírra. Olvasásakor bepillantást kaptam Juhász Gyula máramarosszigeti tanári éveibe. Olyan történet ez, amit nem hagyhatok bezárva a sötét, speciális állagmegőrző dobozban. Talán egy olyan pillanatot örökít meg, amelyről kevesen tudnak. Pogány Sándorról sok adatot nem találtam, csak annyit, hogy 1956-ban a szatmári Maxim Gorkij irodalmi kör tagja volt, de tény, hogy

IMRE ZOLTÁN (1976, Nagyvárad) kultúrantropológus, a nagyváradai Ady Endre Emlékmúzeum vezetője. Utolsó éves hallgatója a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara doktori iskolájának.

tanára volt Juhász Gyula Máramarosszigeten. A történetből az is kiderül, hogy egyik kedvenc tanítványa volt Juhász Gyulának, sőt 1913 májusában meglátogatta a költőt a Rókus kórházban annak budapesti öngyilkossági kísérlete után. Ekkor Pogány is Budapesten élt.

Juhász Gyula 1906. június 6-án tett tanári vizsgát, és ugyanabban az évben kezdte pályafutását a máramarosszigeti piarista gimnáziumban. Nem állt távol tőle a piarista oktatási felfogás, mivel 1893-tól 1902-ig a szegedi piarista gimnázium diákja volt. 1899 augusztusa és 1900 májusa között piarista novícius Vácott. Vallássossága és meghitt elmélkedései, ábrándozásai késztették arra, hogy a papi hivatást válassza, de hamar rájött, hogy bíráló szabad szelleme és talán a szerelemről vallott felfogása sem engedheti papi hivatásának kibontakoztatására. Máramarosszi-

*Néhányan a holnaposok közül
egy korabeli rendezvényen*

*Juhász Gyula 13 évesen.
A nagyváradai Ady Endre
Emlékmúzeum
gyűjteményéből*

geten magyar nyelvet és latint tanított, s az iskola diákjai végtelenül kedves, csendes tanárként tartották számon. Ez az eldugott vidék nem volt jó hatással a költőre. Nagyváro— sokra, komolyabb lehetőségekre gondolva, sokszor sétált vagy ücsörgött egyedül az Iza partján. Itt nem volt társasá— ga, költészetének pedig nem volt visszhangja. A gimnázium— ban a gyerekek kacaja, öröme tarthatta benne a lelket, de sem sokáig. Idegbaja talán itt kezdődik; örökös fejfájással, depresszióval küzdött, és az öngyilkosság gondolata is fel— merült már benne. Pedig ha tudta volna, hogy Budapesten már a nagyok közé sorolják... Első verseskötete 1907-ben Szegeden látott napvilágot.

Aztán jött a megoldás, 1908-ban Nagyváradra kerül a pre— montrei gimnáziumba, helyettes tanárnak. A vér városa, a Pece-parti Párizs jó hatással van a költőre. A Holnap irodalmi társaság egyik alapítója, Babitscsal és Adyval együtt országos hírnévre tesz szert. Itt ismeri meg Sárvári Anna színésznőt, ekkor kezdődik a reménytelen szerelem. Juhász Gyula költői gényusa megkérdőjelezhetetlen. Életének további alakulása

már egy másik történet... Mindig visz— szatéró depressziója folyamatosan romlott. 1914. március 6-án a pesti Nemzeti Szállóban mellbe lőtte magát. Ekkor újra a Rókusban találta magát, de immár lőtt sebbel. A golyót nem távolították el, élete végéig a tes— tében maradt.

1937. április 6-án, Szegeden veronállal vetett véget életének.

„(...) Az ágyra nézek. Álmodom. / Nagyon fáradt vagyok. / Ki fekszik ott, az ágyamon? / Egy nyíltszemű halott! // Mit akar? Vére még tüzel / És szeme még ragyog, / Láztól piros még homloka! / Most látom: én vagyok!” (Juhász Gyula: *Én is meghal— tam*, 1907)

Juhász Gyula szülőháza.

Parobek Alajos rajza

1506

MUSEUM
MEMORIAL
A. B. V.
No. 1239

GANITVÁNYA VOLTAM JUHÁSZ GYULÁNAK

1907-ben borusan, szürkén köszöntött be Szeptember elseje. A máramarosszigeti piarista gimnázium öreg épülete nyomasztó hangulatot váltott ki az ódon kapu előtt várakozó kisdiakok szívéből, akik az új tanév kezdetét várták. . . A Szalaván-hegy felől komor felhők nyomultak előre, eltakarva a már gyengén sütő napot is, mely--- az itt-ott előbukkanó sugaraival néha végigsimogatta a gondbamerült kis arcokat. Izgatottan várták a nyolc órát.-

Pont nyolckor kitarult a kapu és mindenki az osztályába sietett.-

Hosszu percek után elült a lármás zaj, csak halk moraj zsongott a teremben... 9 órát csengetett az iskola csengője. Az osztályban halálos csend lett. Kinyílt az ajtó és ekkor--egy sápadt kisbajuszu fiatalember társaságában belépet dr. Keller Iános igazgató. Az igazgató bemutatta nekünk a magyar és latin nyelv tanárunkat, az új osztályfőnökünket, Juhász Gyulát. Néhány buzdító szó után az igazgató elhagyta az osztályt és mi egyedül maradtunk az új osztályfőnökünkkel.-

Juhász Gyula megállott a katedra előtt és szótlanul nézegette a kis embereket. Egy pillanat elég volt ahhoz, hogy az egész osztály szívébe zárja ezt a szomorú, csendes embert.

Új osztályfőnökünk leült a katedrahoz, elővette az osztálykönyvet és sorba felszólított mindenkit. Minden kis diákot szemügyre vett, kérdezett egyet-mást, majd beírta nevét kis noteszébe is. Réám került a sor. Kopott ruhám, sápadt arcom és rövidre nyírt hajam könnyen elárulta hovatartozásomat.

Mi a foglalkozása apádnak?-- kérdezte.

--- Erdőirtó famunkás. Most munka nélküli, de ha beáll a tél és megkezdődik a fakitermelés, biztosan fog állást kapni--válaszoltam.

--- Miből éltek most?

--- Anyám tud varni.

--- Hány gyerek van?

--- Négy, én vagyok a legnagyobb.

Mégegyszer rámnézett s tovább szólította a következőket. Ez az emberi érdek és szokatlan volt abban az iskolában.

DR. POGÁNY SÁNDOR

Tanítványa voltam Juhász Gyulának*

1907-ben borúsan, szürkén köszöntött be a szeptember elseje. A máramarosszigeti piarista gimnázium öreg épülete nyomasztó hangulatot váltott ki az ódon kapu előtt várakozó kisdíákok szívéből, akik az új tanév kezdetét várták... A Szalaván hegy felől komor felhők nyomultak előre, eltakarva a már gyengén sütő napot is, mely az itt-ott előbukkanó sugaraival néha végigsimogatta a gondba merült kis arcokat. Izgatottan várták a nyolc órát.

Pont nyolckor kitárult a kapu és mindenki az osztályába sietett.

Hosszú percek után elült a lármás zaj, csak halk moraj zsongott a teremben... 9 órát csengetett az iskola csengője. Az osztályban halálos csend lett. Kinyílt az ajtó és ekkor egy sápadt kis bajszú fiatalember társaságában belépett dr. Keller János igazgató. Az igazgató bemutatta nekünk a magyar és latin nyelv tanárunkat, az új osztályfőnökünket, Juhász Gyulát. Néhány buzdító szó után az igazgató elhagyta az osztályt és mi egyedül maradtunk az új osztályfőnökünkkel.

Juhász Gyula megállott a katedra előtt és szótlánul nézegette a kis embereket. Egy pillanat elég volt ahhoz, hogy az egész osztály szívébe zárja ezt a szomorú csendes embert.

Új osztályfőnökünk leült a katedrához, elővette az osztálykönyvet és sorba felszólított mindenkit. Minden kis diákot szemügyre vett, kérdezett egyest-mást, majd beírta nevét kis noteszébe is. Reám került a sor. Kopott ruhám, sápadt arcom és rövidre nyírt hajam könnyen elárulta hovatarozásomat.

– Mi a foglalkozása apádnak? – kérdezte.

– Erdőirtó famunkás. Most munkanélküli, de ha beáll a tél és megkezdődik a fakitermelés, biztosan fog állást kapni – válaszoltam.

- Miből éltek most?
- Anyám tud varrni.
- Hány gyerek van?
- Négy, én vagyok a legnagyobb.

Még egyszer rám nézett s tovább szólitotta a következőket. Ez az emberi érdeklődés szokatlan volt abban az iskolában.

Az egész osztály igen szerette ezt az örökösen egyedül sétáló szomorú embert. Juhász Gyula órájára készületlenül jönni megfoghatatlan dolog volt. Az első tanári konferencia után egyetlen diák sem kapott intőt vagy megrovást magyar s latin nyelvből.

Míg az idő engedte, minden délután az Iza folyó túlszaján a Szalaván hegy tövében vastag füzetel és ceruzával a kezében egy eldugott padon órákon át üldögélt. Néha a Tisza szaján álldogált és nézte az elrohanó habokat, mintha üzenetet küldene messze-messze a szülőföldjére, a Tisza szajára Szegedre, ahol édesanyja élt, s kit oly végtelenül szeretett.

* Ady Endre Emlékmúzeum
– Nagyvárad –, 1506 és 1839
jegyzékszámmal ellátva.

Kollégái becsülték, de nem szerették. Távol tartotta magát a vidéki városka konvencionális életétől. Kevés emberrel érintkezett, leginkább az állami elemi iskola költő igazgatójával Bökényi Dániellel. Nagyon rossz néven vették tőle, hogy nem járt el lányos házakhoz és nem tartott fenn összeköttetést a város gazdag polgáraival, s a politikai potentátokkal... – Nemigen volt templomjáró. Az ő hite az *Emberi hitvallás* volt, amit így fogalmazott meg:

*„Remélem, hogy a munkás megkapja méltó bérét
És nem lehet henyélni bíborban és selyemben
S a paloták alatt nem támolyog az éhség
S ebek harmincadán nem tengődik a Szellem”*

Igazi, emberi érzésektől áthatott demokratizmusát nem tudta neki megbocsátani az intézet szolgálalkú hada. Szerette a dolgozó embereket, akiknek szebb és boldogabb jövőt remélt.

*„Asztalosok, kik fúrtek és faragtok,
Hogy asztal, ágy és koporsó legyen,
Mikor készítek már egy nagy koporsót,
Melyben a szolgaság lesz a tetem?”*

Kedvenc tanítványa voltam. Én vittem lakására a javítani való dolgozatokat. Szerettem a lakására menni. Bútorozott, külön bejáratú szobája tele volt könyvekkel, folyóiratokkal. Tőle tanultam meg szeretni a könyveket, mely azóta is szentvedélyem s éltető erőm lett.

Megrökönnyödvé vettük észre már az első hetekben, hogy nincsen órája... Egy tanár óra nélkül?... Ezt el sem tudtuk képzelni. Hátha otthon hagyta? – beszéltek az osztályban. Engem bíztak meg, hogy nyomozzam ki. Néhány nap múlva jelentettem: Nincs, soha nem is volt. Elhatároztuk, hogy veszünk neki egy órát. Csak a megfelelő alkalomra vártunk, ami meg is jött.

Elmúlt a tél, s elérkezett a tavasz. Az első havasi virágot, az első kökőrcsint neki vittük. Közeledett Gyula napja, április 12. Ezt az alkalmat akartuk felhasználni, hogy az órát átadjuk neki. Megalakult egy szűkkörű bizottság: Bud Gyuri, Bota Laci, Nyisztor Jani és én. Mindennek a legnagyobb titokban kellett megtörténnie, mert ha megtudja, biztosan megtiltja

nekünk. Elmentünk Freund bácsihoz, kinek a főtéren volt egy kis ékszer és órás üzlete. Mikor megmondtuk neki, miről van szó, megmutatott egy kedves, vékony, modern, ezüst zsebórát. Az ára nem volt magas. Gyújtóívet állítottunk össze. De még nem gyúlt be a szükséges összeg, a terminus meg veszedelmesen közeledett. A bajból Bud Gyurka mentett meg minket. Írt az édesanyjának falura. Néhány nap múlva beállított egy parasztember Gyurkához. Az édesanyja – e nemes célra – küldött nekünk egy véka mogyorót s egy kis berbence juhtúrót. Túladtunk rajta, s meglett az óra ára. Lánkra azonban már nem tellett. Így hát vettünk egy hosszú fekete óraszínórt... ami abban az időben divatos volt.

Elkövetkezett a várva-várt Gyula napja. Már fél nyolckor mindenki jelen volt az osztályban, tiszta inggel, kisubickolt csizmában vagy bakancsban. A katedra virágokkal díszítve. Egyszóval ünnepi hangulat volt. Az első két óránk vele volt. Mikor megszólalt a 8 órasi csengő a teremben, szokatlanul nagy lett a csend, mindenki kipirult arccal leste az ajtó nyílést. Néhány izgalmas perc után megjelent Juhász Gyula. Meglepetten torpant meg az ajtónál. Talán nem is tudta, hogy névnapja van. Csodálkozva nézett végig rajtunk. Szólásra való időt sem engedve neki, én azonnal bele is kezdtem a felköszöntőmet mondani. Mondani? Dehogy. Dadogni. Nagy felindulásomban csak nehezen tudtam befejezni mondókámat. Felzúdult kórusban az egész osztály – Isten éltesse sokáig szeretett tanár

urunkat –, Juhász Gyulának alig volt ideje magához térni a meglepetéstől, mire már ki is pakoltam a dupla selyempapírba csomagolt zsebórát. A hatás meglepő volt. Ránézett, reszkető kezébe vette a kis órát. A nagy költő, aki olyan sok mindent mondott el helyettünk, most ebben a meghatottságban nem talált szavakat. Átölelt, s megcsókolt. Ez a csók az egész osztálynak szólt. Annyira meg volt hatva, hogy még a szokottnál is halkabban beszélt.

– Nem kellett volna költségbe verni magatokat, egy pár szál virág is megtette volna... Köszönöm nektek. Nagy boldogságot szereztek nekem, nem annyira az órával, mint figyelmességetekkel. Érzem, hogy szerettek, én is szeretlek benneteket... – Bizonytalankodó kézzel a nyakába akasztotta a zsinórt, s az órát a mellényzsebébe tette.

Néhány esztendővel később igen szomorú körülmények között láttam viszont a zsebórát.

1913 májusában, amikor én már Budapesten tartózkodtam, egy kis újsághír döbrentett meg. „Juhász Gyula gimnáziumi tanár és költő öngyilkosságot kísérelt meg. A Rókus kórházba szállították.” Rohantam a Rókusba. Egy háromágyas szobában találtam, egyedül. Már túl volt a veszélyen. Az éjjeli szekrényen ott volt a kis ezüst óra. Megrendülve álltam ágya mellett. Ugyanaz a szomorú, sápadt, lesoványodott ember. Nem mertem megkérdezni, miért akart meghalni. Csodálkozott láttomon. „Fáradt vagyok, Nem bírom a harcot a közönnyel és a rosszakarattal.” Nem akarták a fővárosba helyezni, ahova annyira vágyott. Egy évig volt Máramaroszigeten, azután Szokolcára, Lévára, Makóra helyezték, csak nem a kultúrközpontba, ahol forradalmi szava mélyebb gyökeret verhetett volna.

*„Miket szívem gyermekemül áhít,
Nem látom nagy városok csodáit,
Piros zászlót lengetek hiában:
Forradalmas, titkos, régi vágyam.”*

Juhász Gyula szomorúan végezte hányatott életét. Hosszú évek teltek el. A Magyar Tanácsköztársaság idejében a szegedi Nemzeti Színház igazgatója volt. Röviddel azután a Horthy-rezsim megfosztotta tanári állásától is. A lelki nyomort fizikai nyomor, anyagi gondok tetézték.

A földesúri osztály gyűlölte és nem bocsátotta meg *A tápai Krisztus* szerzőjének:

*„Az ország útján függ s a földre néz,
Arcán szelíd mosoly a szenvedés.
A falu népét nézi csöndesen,
Amint ballagva munkából megyen.
Az ősi népet, mely az ősi föld
Zsellére csak és várja az időt,
Mikor saját portáján úr leszen,
Mikor az élet néki is terem.”*

Juhász Gyula, a szív embere nem tudott megbirkózni a Horthy-rezsim gonosz világával... Öngyilkos lett. A hatalom urai, az akkori társadalmi viszonyok kergették halálba. De szellemét nem tudják megölni, az tovább él, a felszabadult emberek millióiban. Életműve tanító példa, gazdag erőforrás az utókor számára.

Szatmár, 1956

Dr. Pogány Sándor,
a szatmári Maxim Gorkij
irodalmi kör tagja

TÓTH HAJNAL

„Ne vessük ki a szomorúságunkat!”

A Négyszögletű Kerek Erdő a váradi bábszínházban

Mitévők legyünk, ha napra nap meglátogat minket a szomorúság? Mi legyen, ha a furcsaságunk, a csudáságunk miatt kiközösítenek a „normálisok”? Kerekedjünk fel, s keressük meg a Négyszögletű Kerek Erdőt, ahol furcsa, bolondos társaságra lelünk, akik biztosan barátainkká válnak.

A nagyváradi Szigligeti Színház Lilliput Társulata február 26-án mutatta be új produkcióját a Szigligeti Stúdióban. Lázár Ervin nagyszerű meseregényét, *A Négyszögletű Kerek Erdőt* Szabó Attila írta színpadra és rendezte. Szabó Attila sok mindennel foglalatatoskodik: dramaturg, rendező, író és még bohóc doktor is. A váradi premier után mesélt lapunknak egyebek mellett arról, miért fontosak számára a hétköznapi hősök, akik esendőségükben, bumfordiságukban is nagyon szerethetők.

Kóborlás a Négyszögletű Kerek Erdőben

A Lilliput Társulat új produkciója magával ragadó, töprengtető. Nem csupán a „báránnyelű-bodorításról” szól (bár az is fölöttébb lényeges), hanem súlyos, komoly dolgokról, egyedüllétről, kirekesztettségéről, kincset érő barátságokról. Mindezt könnyedséggel, humorral, sok-sok játékkal, pantomimmal, jó zenével és koreográfiával, bohóctechnikával jelenítik meg a szereplők.

Erzár király (alias Lázár Ervin; a szójátékból, anagrammából könnyen kikövetkeztethető, hogy az íróról van szó, még akkor is, ha nem olvastuk az előadás szinopszist) búsul, fásul, ám egyszer csak betoppan egy macskaformájú gyerek, Mikkamakka, és minden megváltozik. Erzár király (Hanyecz Debelka Róbert) megismerkedik, összebarátkozik a Négyszögletű Kerek Erdőben éldegélő bohókás figurákkal. A kom-

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a *Bihari Napló* riportere, szerkesztője, majd a nagyváradi *Reggeli Újság* napilap munkatársa. 2014 májusától a *Várad* folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

pánia tagjai: a fékezhetetlen agyvelejű nyúl, Aromo (Csepei Róbert); az egykor nagy hírű kiérdemesült cirkszi oroszán, aki olykor pökhendi, olykor meg vigasztalásra szorul (és még fogtömése is van), Bruckner Szigfrid (Daróczi István), vagyis Csodaszigfrid; a bölcs Dömdödöm (Balogh Judit); a kék színben pompázó Ló Szerafin (Németi Emese); a mindenkit fölvidítani igyekvő Mikkamakka (Stéfán Bodor Mária), a vándorló fenyőfa, Nagy Zoárd (Lélek Sándor Tibor); a jószívű bumfordi, Szörnyeteg Lajos (Birtalan Katalin); a szeleburdi Vacskamati (Oláh Anikó Katalin), akinek bűnlajstromán szerepel, hogy nem locsolta születésnap virágját, és hogy mindenkit megbánt, pedig senkit sem akar megbántani. Mindegyikük elmondja a történetét. Mint

kiderül, valahogy senki sem lelte a helyét a nagyvilágban, ahol kicsúfolták, gúnyolták őket, kit ezért, kit azért. Vagy mert megöregedett, vagy mert túl fiatal és bolondos, vagy nem értették meg a kékségét, a „másshínúságát”, vagy csak úgy. A Négyszögletű Kerek Erdő az a hely, ahol megértésre, megnyugvásra, barátságra lehet lelni. Erzár király figyelmesen hallgat, tűnődik, jegyzetel, miközben megtanulja, miként űzze el a szomorúságot. A mesejáték végén el is hangzik: „Mégis vannak kincseink.” Mert kincs az okosság, a jóság, a derű, egy jóbarát mosolya. Például.

„Én nem bánám, ha néha-néha meglátogatna a Szomorúság. Mondjuk, havonta egyszer. Vagy inkább félévenként. Elüldögélhetne itt. Még be is sötétítenék a kedvéért. Összehúznám magam. És sajogna, sajogna a szívem. De hogy mindennap eljön! Na, nem, azt már mégsem!” – így kezdődik Lázár Ervin csudajó meséje. Nos, aki megnézi a Lilliput Tár-

sulat előadását, ahhoz egy darabig biztosan nem kopogtat be a búbánat..

Szeretetalapú mesék hétköznapi hősökkel

„A Lilliput Társulat kért föl arra, hogy írjam színpadra és rendezzem meg *A Négyszögletű Kerek Erdőt*. Meglehetősen örültem ám ennek a felkérésnek, hiszen mániám Lázár Ervin művésze-te, nagy rajongója vagyok. Ő a 20. század egyik legfontosabb írója. Ő és a hozzá hasonló írók tettek azért, hogy az úgymond feudalista, erőszak alapú meseszerkezet áttérjen szeretetalapú

Erzár király és Szabó Attila

Fotó: Oszváth Zsuzsa

gondolkodásra. Ilyen szeretetfilozófia található például Csukás István, Milne, Antoine de Saint-Exupéry írásaiban. Sok minden megváltozott; mások lettek az emberek, más a funkciója a mesének” – mondta Szabó Attila a váradi premier utáni beszélgetésünk kezdetén.

Nem ez az első színházi találkozása Lázár Ervin világával. Foglalatoskodott a *Naplójával* is, a *Rácegresi és Pácegresi* című meséjével, a *Kétarcú boszorkány* című előadást ugyanő írta színpadra és rendezte meg a Pécsi Nemzeti Színházban 2011-ben.

„Figurái olyannyira emberszerűek, sokrétűek, hogy nem kívánnak bábos vizuális megjelenítést. Egyszerű formára van szükség az egyszerű történethez. Inkább élőszerplős színházban tudom elképzelni Lázár Ervin meséit. A történetben a beszédmód, a mondanivaló a lényeg. Hogy a szereplők, a mesefigurák hogyan beszélnek a szeretetről, összetartozásról, elfogadásról, kirekesztésről, másra mutogatásról. Nem idealizált figurákról van szó. Szigfrid például egy nagyképű kis senki, s mégis, amint az el is hangzik az előadásban: bár csak mindenki annyira lenne nagyhangú, mint ő.

A csoda maga a mese. Minden mesében ráismerünk önmagunkra. Fontos a figurák szerethetősége. Ami ellen harcolunk a Négyzögletű Kerek Erdőben, az a szomorúság. Nem a sárkányok ellen küzdünk. A hétköznapiok egyre inkább bekerülnek a mesék világába. Engedélyt adnak ezek a történetek arra vonatkozóan, hogy igenis lehetünk sérülékenyek. A világon nem mindenki boldog. Lehet félni a sötétben, lehet rettegni a világ kiismerhetetlenségétől. Lázár Ervin történeteiben klasszikus konvenciók helyett összerosott figurákra lelhetünk. A Hétfejű Tündér is jó példa arra, hogy nincs egyértelmű jó és rossz. És nem kell ódzkodni attól, hogy problémákról beszélünk – akkor működik a mese. Egyfajta védőháló jelent, hogyha a gondokról is szólnunk.”

Őszintének és áttetszőnek lenni

Szabó Attilának nemrég volt lehetősége megismerkedni a Lilliput Társulat tagjaival, amikor egy workshopot vezetett a váradi bábos truppnál. A műhelymunka során arra kerestek választ, lehet-e a *Négyzögletű Kerek Erdő* színrevitelekor

bohótechnikával dolgozni, ugyanis e módszer alkalmazásakor őszintének és áttetszőnek kell lenni.

„Éreztem, hogy akarják mindezt. És nem is érdekelt a végeredmény. Az volt a fontos, hogy minden szereplő az legyen, aki, hogy mindegyik báb-színész legyen önmaga. A munkamódszer lényege: a manír nélküli emberre vagyok kíváncsi. Itt kellő nyitottságot tapasztaltam. Mernek sérülékenyek lenni. A sérülékenység jó színházi szituáció. A te történeted megjelenítése egy szűrőn keresztül. Mindenki akarta ezt. Tehát induljunk el belőled – ez volt az alap. Folyamatosan jutottunk el egyről a kettőre.”

*

A nagyváradai bemutató után is sok teendő várt és vár reá. Szabadúszó, egyik magyarországi teátrumhoz vagy bábszínházhoz sincs leszerződve. Megjegyezte: „Megrendelésre dolgozom, nem házalok.”

A zalaegerszegi Griff Bábszínházban a *Pintyőke Cirkusz, világ-szám!* című produkciót március 4-én mutatták be, Csukás István meséjét is Szabó Attila írta bábszínpadra. Ezután következik a *Fehérlófia* a Soproni Petőfi Színházban (bemutató: április 25.), a mesét írta és rendezte Szabó Attila. Utóbbi kapcsán ismét a mindennapi hősokról beszélgetünk. „A *Fehérlófia* arról is szól, hogy milyen az, amikor egy táltos, egy anya elengedi a gyermekét, aki útra kel, nehézségek várnak rá, ezért az is érdekes, hogy milyen érzés legyőzni a gyermeknek a nála erősebbet. Hagyjuk már a sok agressziót, a szuperhősöket. Hétköznapi figurák kellene, teszem azt, olyan, aki összeszedi a bátorságát, és elmondja, hogy elcsente az osztálytársa uzsonnáját.”

Saját mesevilág – a Pocakmesétől a Koffertigrisekig

Attila meséket is ír. „A *Pocakmese* volt az első” – emlékszik vissza. (Beszélgetésünk idején épp ezt a meséskönyvet dedikáltatja vele a Lilliput Társulat vezetője, Botházy Daróczi

*Ne beszéljünk a szeretetről;
inkább mondjuk csak azt,
hogy Dömdödöm*
Fotó: Fülöp-Crișan Olivér

Réka. A kötet 2012-ben jelent meg a Kolibri kiadó gondozásában.)

„Amikor megszülettek a gyermekeim, elkezdtem emlékezni a gyermekkoromra. Sok minden felidéződött. Szép drámai anyag. Hosszú, csöndes nyarak a nagymamánál, meg sok minden más. Rátaláltam a mese lírájára.”

Kérdezem, várható-e új könyv megjelenése mostanság. „Több regényt is elkezdtem. Sok alapanyag van bennem. Ám a szentimentalizmustól irtózom. Betegségről, halálról írni úgy mond izgalmas dolog. Narratív csoda, de nem szabad visszaélni ezzel. A fájdalom, a betegség része a sorsomnak. Mindennek megvan az oka.”

A II. Bábos Drámaíró Versenyen (2015-ben Békéscsabán) Szabó Attila nyerte el a legjobb író díját *Győző és a Koffertigrisek* című darabjával. Erről is kérdeztük. Mint mondta, a háromnapos vetélkedő egy jó játék. Húznak egy témát a napisajtóból. A cikkek közül a *Hagyomány lett a Cseppnyi Önbizalomból* című cikket sorsolták ki (ami amúgy a vizelet-visszatartási problémáról szólt), s ennek alapján írt három író egyetlen éjszaka alatt egy-egy gyermekdrámát. Az egyfelvónásos darabokat elő is adták a versenyző csapatok bábszínészei. Vagyis hirtelenjében kellett írni egy szöveget. Fontos, hogy jól tudjon együtt dolgozni a csapat, hiszen „a bábszínház ösztéművészet”.

Saját mesevilágával kapcsolatban elmondja: gyermekkori emlékei fel dolgozásra várnak, leginkább ez gyűlt

össze. „A falu és az elveszett falu. Igyekszem nem eleve a rossz-
szat keresni; hogy miért nem lehet csodákat csinálni. Szerem-
tem a tabukat. És leginkább a kisiskoláskor érdekel. Erősen a
hétköznapokra építhetek.”

Eltávolodni és visszatérni

Szabó Attila Iszkázon született, ugyanott, ahol a huszadik
századi magyar irodalom két jelentős személyisége: Nagy
László és testvéröccse, Ágh István író, költő. Itt töltötte gyer-
mekkora egy részét Hofi Géza is. Mit jelent Iszkáz Szabó Atti-
lának?

„Misztikus közeg volt. Furcsa katolikus közösség egy refor-
mátus gyűrűben. Nehéz hagyomány. Elkezdtem lázadni elle-
ne. Szembesültem azzal, hogy lázadó vagyok, nem tudok mit
kezdeni e hagyománnyal, míg nem tudom lemosni magam-
ról. El kellett tolnom magamtól. Furcsa eltaszítást, eltávol-
dást okozott ez bennem. Most kezdem megérteni az okot,
mostanság kezdek visszatérni. Most érzem igazán, mit jelent
ez a hely számomra. Nyáron leköltözöm egy hónapra
Iszkázra.”

Mivel már nincs meg Iszkázon a szülői ház, a Nagy László-
emlékház alkotószobájában fog lakni. Hozzáfűzte: Göncz
Árpád ott fordította *A Gyűrűk Ura* trilógiát. Csoóri Sándor is

*A Négyszögletű Kerek Erdő
lakói
Fotó: Fülöp-Crișan Olivér*

rengeteget dolgozott Iszkázon. Sok
író, költő, művészember járt a telepü-
lésre a nyolcvanas, kilencvenes évek-
ben, s Attilának gyermekként,
kamaszként alkalmá volt rá, hogy
megismerkedjen néhányukkal. Min-
denki Árpai bácsiját és Csoóri Sándort
is ismerte, többször találkozott velük.

*

Volt egy időszak az életében, amikor
a színház jobban érdekelte, mint az
írás. Négy-öt éve kezdett újból írni. A
Négyszögletű Kerek Erdő pedig jó

néhány hónap komoly munkája. Azt akarta, hogy az előadás egyaránt szóljon gyermeknek is, felnőttnek is. Lényeges, hogy a mese ne csupán az alkotó számára szolgáljon öncélúan pajzsként. Egy nyolcéves kislány a premier előtti előbemutatót követő beszélgetésen találóan fogalmazta meg: „Azok vannak a Négyszögletű Kerek Erdőben, akiknek nincsenek barátaik.”

Bohócdoktorság

Szabó Attila tizenkét esztendeje tevékenykedik bohócdoktor-ként is. A Piros Orr Bohócdoktorok Alapítvány (www.pirosorr.hu) csapatának tagja. Az alapítványt 1996-ban hozta létre az osztrák Rote Nasen szervezet. Eleinte csak Budapesten dolgoztak, manapság más magyarországi városok (Győr,

Pécs, Nyíregyháza) gyermekkórházai-ban és öregotthonaiban is vizitálnak bohócdoktoraik. A Piros Orr bohócdoktorai főfoglalkozású művészek, akik speciális képzések után vehetik fel a bohócdoktori gúnyát.

„Véletlenül csöppentem bele a bohócdoktorságba. Épp egy személyes válság kellős közepén voltam. Bár elvégeztem már az egyetemen a dramaturg szakot, nem tudtam, mit akarok kezdeni a színművészetrel, az írással, nem tudtam, színházzal akarok-e foglalkozni. Aztán egy ismerősöm bevont a bohócdoktorok körébe.

*Ha meglátogat a szomorúság,
csak nevéssük ki
Fotó: Fülöp-Crişan Olivér*

Ne vessük ki a szomorúságunkat! Erre a filozófiára épül az egész bohócdoktorság.”

A bohócdoktorok folyamatos pszichológiai és művészeti képzésben és továbbképzésben részesülnek. Esettanulmányokkal foglalkoznak, neves szakemberek irányítják a műhelymunkákat, tréningeket.

„Könnyen bele lehet esni a szentimentalizmus csapdájába. A szeretet veszélyes üzem. Nem mindegy, miként érintjük meg a beteg, sokszor nagyon súlyos vagy halálos beteg gyermek lelkét. A megérintés a kizökentést jelentheti számára. A kórházban egy kicsi gyerek, akit bánthanak, látja, hogy a bohóc nála is gyengébb, hülyébb. Az orvosnak, a nővérnek, a szülőnek nem mondhatja azt, hogy menjen ki a kórteremből, a bohócnak igen. A bohócdoktornak mondhat bármit, nyugodtan mondhatja azt is, hogy hagyja békén.”

*

A Szigligeti Színház főigazgatója, Czvikker Katalin a bemutató után elmondta azt az óhaját, hogy egy másik produkció-

ban folytatódjon *A Négyszögletű Kerek Erdő* lakóinak meséje. A Lilliput Társulat, vagyis hát Mikkamakka, Vacskamati és a többi jó cimborá is visszavárja Szabó Attilát. Tehát megvan rá a remény, hogy visszatér még ebbe az erdőbe, ebbe a társaságba, hogy így legyen még kerekesebb vagy négyszögletűbb a történet.

Nagyvárad Szigligeti Színház – Lilliput Társulat

Lázár Ervin: *A Négyszögletű Kerek Erdő*

Szereplők

Erzár király – Hanyecz
Debelka Róbert

Aromo – Csepei Róbert

Bruckner Szigfrid – Daróczi
István

Dömdödöm – Balogh Judit

Ló Szerafin – Németi Emese

Mikkamakka – Stéfán
Bodor Mária

Nagy Zoárd – Lélek Sándor
Tibor

Szörnyeteg Lajos – Birtalan
Katalin

Vacskamati – Oláh Anikó
Katalin

Zenész – Varga Imre

Színpadra írta és rendezte –
Szabó Attila

Zene – Csernák Zoltán
Samu

Díszlet- és jelmezterv –
Kasza Julianna

Koreográfus – Györfi Csaba

PÉTERFY ORSOLYA LAURA

Cordelia ontológikus küszöbe

William Shakespeare Lear király* című tragédiájának margójára

„Nem vagyunk elsők, akik legjobb akarat mellett a legrosszabbat értük el.”
(Cordelia, V. felv. 3. szín, 549. old.)

„A tragédiák szülők ellen lázadó gyermekei sohasem lesznek apák vagy anyák. És ezt nemcsak a Rómeó és Júlia romantikus tragédiája példázta, hanem az emberi létezésnek tükröt tartó nagytragédiák, kiváltképpen a Hamlet és a Lear király. [...]

Bocsássuk előre: bár a világ a szülők, az öregek törvényei szerint működik, Shakespeare itt is majdnem mindig a fiatalok és a gyermekek oldalán áll. Azt, hogy ez a világ – mondjuk Dánia és Britannia – »börtön«, vagy »rothadt«, és hogy azt csak a képmutatás, a talpnyalás, a hízog, vagyis bűn törvénye tartja fenn, ez csak az érző, a gondolkodó, az igazságot szerető és az erkölcsileg érzékeny lényeknek tűnik föl. Ilyen »bensőből vezérelt«, »lelki szemmel« látó fiatal Hamlet, a dán királyfi, és Cordelia, a brit királyleány. Ők azok a látni és ezáltal ítélni is képes emberek, akik számára kettéválasztódik az igaz és a hamis, a jó és a rossz, a valóság és a látszat. Ők a »világ« ünneprontói, a szerepek és az elvárások visszautasítói, a rég bevált rítusok felmondói. Ők azok, akik éberek és vigyáznak, amíg a világiak, az érzéketlen és fertőzött emberek alszanak, talán a bortól és a hatalomtól ittasan dőzsölnek, vagy éppen elvakultan örjögének. E látó gyermekek a világ értékrendje szerint bolondok, mert *bölcsességük más-honnan [...] felülről való.*¹

Ők azok, akik mindig kilógnak a sorból, kitörési kísérletüket drágán megfizetik, környezetükre gyakorolt jótékony hatásukat többnyire post mortem ismerik el, de nélkülük nem lenne fejlődés, sem társadalmi előrehaladás.

Ebbe a kategóriába tartozik Cordelia, aki az opheliai őrületségben meghatározott „hamis a világ”, a „bűn törvénye” ellen harcol, ami fenntartja a szeretetmorzsákért elvesztegetett,

PÉTERFY ORSOLYA LAURA (1983, Temesvár) angol nyelv és irodalom szakon diplomázott a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen. 2003-ban a Glasgow University Teológia és Irodalom fakultásán tanult. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskoláján 2013-ban sikeres szigorlati vizsgát tett William Shakespeare-ből és az angol kora újkor témakörökből brit angol nyelven.

Lear döntésének abszurditása által „megsebzett államot” is, melyet „nehéz idő sújt”. (5. felv. 3. szín, 560. old.)

Az opheliai lelki szépséget Shakespeare Cordelia figurájában továbbfejleszti, már cselekvő erővel ruházza fel, mely lehetővé teszi a klasszikus értékek fennmaradását és kimentését a mindent magával rántó, abszurdá váló világ káoszából. E „látó gyermeknek” apjával szemben még sincs „szeme” és „nyelve” arra, hogy meg-

1. Fabiny Tibor, *Megvakult szülők – látó gyermekek*
http://www.csipetnyiso.hu/169.cikk.megvakult_szulok_lato_gyermekek

* William Shakespeare összes drámái, III. kötet, *Tragédiák*, Magyar Helikon, Budapest, 1972.

értse a szülő gyermeke elleni cselekedetét. Mégis kérem fölségedet (mivel / Nyelvem nem elég beszédes és sima / Cél nélkül szólni, mert én, ami jót / Szándékozom, szó nélkül megteszem), / Tudassa fölséged, hogy nem sötét / Bűnfolt, gyilkosság vagy hivalkodás, / Tisztátalan élet vagy tán becstelenség / Az, ami jóakaratótól s kegyétől / Megfoszta engem, és csupán hiánya / Annak, mi által gazdagabb vagyok, / Mert telhetetlen nyelvem és szemem nincs, / Minek én örülök, bár nem bírva azt, / Kiesém kegyeidből. (I. felv. I. szín, 463. old.)

Az ő szeme nem a külszínt, a látszatot látja, hanem az emberi lélek legmélyét. Tudja, hogy nővérei a szeretetet pusztán színlelik, de valójában gonoszak és álságosak.

„Jól tudom, / mik vagytok, / s mint testvér, igaz nevén / hibátokat nevezni nem fogom” – mondja (I. felv. I. szín, 465 old.). Korához képest nagyfokú bölcsességről tesz tanúbizonyságot, amikor előrevetíti: „Mit a csel rejt, kifejti az idő, a képmutató kudarcot vall utóbb” (I. felv. I. szín, 465. old.)

Őszinte, nyílt, kerül minden fondorlatosságot, csak azt mondja, amit igaznak vél, még akkor is, ha emiatt kitagadottá és száműzötté válik.

Értelmezésünk szerint Cordelia az egyetlen *Daseinját* mindig megtartó klasszikus karakter a négy nagy tragédia hősnői közül, egy igazi előremutató reformer királylány. Nem burkolózik ontológiába, ő maga az ontológia csodája, a létezés alfája és ómegája, a legtisztább női karakter a shakespeare-i kánonban, ki küzdelmeiben és tartásában a többi női figura fölé magaslik.

Heidegger a *Daseint*, a tulajdonképpeni tudatosult léttudatot és egyetlenséget boncolgatva a *Lét és idő* (1927) analízisében, az ontikus elsőbbségre világít rá, mely lehetőséget nyújt a shakespeare-i értelmezések újragondolásához. Joan Stambaugh Heidegger angol nyelvű fordítása után írta meg a *Bevezetőt*, melyben ekképpen nyilatkozik filozófiájának kiindulópontjáról:

Both being and time are concepts which have a long history in the metaphysical tradition going back to Plato. In fact, Heidegger uses these two concepts to establish what metaphysics

is in his conception of it: Metaphysics begins when Plato separates the realm of Being (the Forms of Ideas) and the realm of time (becoming existence). Thus, Heidegger must take these two terms which define his conception of metaphysics and attempt to give them a non-metaphysical thinking.[Joan Stambaugh, *Martin Heidegger: On Time and Being. Introduction, IX*] ²

Magyarul: *Platón választja először külön a létet vagy létértelmezést és a tudatosult időiséget.* Így Heideggerre maradt a feladat, hogy az általa kigondolt metafizikai valóságot oly mód adaptálja, hogy a szintén általa megfogalmazott „nem metafizikai” teret is betöltse gondolataival, tehát filozófiája egészével. Heidegger a *Lét és idő* című munkájában azt állítja: „Nem tudjuk, a lét mit jelent, de ha megkérdezzük, mi a lét, már benne találjuk magunkat a van megértésében anélkül, hogy fogalmilag képesek lennénk rögzíteni, hogy mit jelent.” A jelenvalólét, a világban benne lét maga a feltárultság, s ez a feltárult lét önmaga számára jelen van, és megvilágítja a tőle különböző létezőket. A jelenvalólét, szemben a metafizikával, mely pusztán a dolgokat vizsgálja, tehát azt, hogy mi az, ami van – magában foglalja, hogy mit is jelent a levés. Heidegger különbséget tesz a létező és lét között, s ezt ontológiai különbségnek nevezi.

2. Joan Stambaugh, *Martin Heidegger: On Time and Being. Introduction, IX.* «www.google.com.» at 11.12. 2015.

A tudatosult lét-tudat vonalán haladva, a darab első felvonásának első színében (458. old.) Lear lányai patikamérlegre tett szeretetét vizsgálva, Stanley Cavell állításának adunk igazat (*Disowning Knowledge. The Avoidance of Love in Six Plays of Shakespeare* című munkájában), mely szerint Cordelia saját személyes felelősségként éli meg döntését.

Először a tudatos hallgatást választja, nem akar hazudni, mint nővérei, mert az önmaga semmibevevését, erkölcsi tartásának feladását jelentené. Ezért mondja azt: „Cordelia mit tegyen? Hallgat s szeret.” (I. felv. 1. szín, 458. old.) Majd mint reformer királylány, előjön a hallgatás pajzsa mögül és beszélni kezd, felvállalva a logos buktatóit és a társadalmi visszasságokkal való nyílt szembekerülést. Cordelia karakterábrázolása felsejlik a post-cavelli, tehát a mai és a holnapi diskurzusban, ahogy egy pre-heideggeri irodalomtudományi irányzatban is, azonban e munka egyiket sem követi.

Szavainak gondos kiválasztása, hogy kellő tisztelettel övezék az apát és királyt, arra enged következtetni, hogy egy már felnőtt, érett nővel állunk szemben, aki pontosan tudja, hogy a szavakat mire és hogyan használja. Így válik az érett nőiség határmezsgyéjén a Jan Kott-i Shakespeare-magyarázatot is túlélő igazi klasszikus királylánnyá. „Jó uram! / Nemzöm vagy, fölneveltél és szeretted. / A tartozást én úgy rovom le, mint / Illik s méltó: szeretlek, engedelmes / Vagyok, tisztellek mindenk fölött. / Miért mentek férjhez néném, ha mondják, / Hogy csak téged szeretnek? Én ha egykor / Tán férjhez mennék, akkor az, kivel / Jegyet váltottam, bírni fogja fél / Szerelmem, gondom s tartozásomat. / Úgy, mint néném, hogy csupán atyámat / Szeressem, férjhez nem megyek.” (I. felv. 1. szín, 459. old.)

Cordelia a hűség és szeretet szimbóluma, a mindenkori igazság kimondásának jegyében. Figurája arra enged következtetni, hogy általa Shakespeare a női gondolkodásmód felszabadulását akarta ábrázolni, melyet már cselekvő erővel is felruház. Cordelia szerepe egybecseng a bolondéval: mindkettő az igazat mondja. Akár helyet is cserélhetnének. Így gyalogol, a csörgősipka alatti igazság kimondásával a bolond Cordelia szívében, öndefiníciójának útján, a tudatos léttudat, a Dasein középkori keskeny ösvényén.

Az igazság kimondása a bolondnak megengedett, de a nem bolondot a társadalom szemében bolonddá teszi. Útja a heideggeri das man-oknak a társadalom által kijelölt útja, melynek porában találkozik a Leart is fenyegető abszurd hatásokkal élő természeti elemekkel; ezek megcibálják egyéniségét, próbára teszik heideggeri egyetlenségét, de nem tudják elpusztítani klasszikus kincseit.

Stanley Cavell és Northrop Frye árnyékában továbbra is keressük azokat az abszurd sajátosságokat, melyek kitöltik azt az ontikus űrt, melybe Cordelia kerül a palotából való „kiűzetése” után. Ebben az ontikus űrben nem jöhet létre valós boldogság. Még Frankhon királya sem pótolhatja a lelke megtörtségével keletkezett hiányérzetet. Cordelia egyedül áll ontikus űrben, és két kés között harcol hitéért.

Egyik kése Regan és Goneril ál-testvéri szeretete, a másik az abszurdá vált természeti elemek vihara, melyek szimbolikusan megkéselik karakterének klasszikus lényegét, de kincseitől mégsem tudják végképp megfosztani.

Gyalogol a Bolond Cordelia szívében az öndefiníciója útján, miközben az abszurd cafatokra akarja harapni Cordelia maradványait: III. felv. 2. szín, 505. old. Amit Ophelia nem tudott megtenni, azt a bolonddá tett Cordelia karaktere által teszi meg Shakespeare, ekképpen: „Ember, ki szívében gyalogol / S kíméli kerges lábait, Jajgat, ha tüskébe hág / S elveszti csendes álmait.” (III. felv. 2. szín)

Allegorikus nemtelenítés zajlik a *Lear királyban*. Leart kaszt-rálni akarja a transzcendensben uralkodó Gonosz a regani erővel és a Gonerilben rejlő fekete mágiával (aki Glostert megfosztja legértékesebb szervétől, szemétől), Cordeliát pedig jelentőségétől igyekszik megfosztani, marginalitásba tolni, a logos szélén létező, akaratgyenge, irányítható drámai szendévé átalakítani. Cordelia azonban a küzdés mellett dönt: küzd az abszurdal a klasszikus kincsekért: „Ó, kedves, jó atyám, ez a te ügyed, / Miért most síkra szállok. A hatalmas / Frankhon megszánta búmat, s szüntelen / Esdő könyűimet. Nem felfuvalkodás, / Mi harcra indított, de vonzalom, / Hő vonzalom, s szegény atyám joga.” (IV. felv. IV. kép, 531. old.)

Az elidegenedés, melynek részesévé válik Cordelia az igazság kimondásával, óhatatlanul maga után vonja az abszurdot. Erkölcsi tartásáért kizáródik abból a körből, mely a család biztonságát jelentette. Életében bekövetkezik tehát egy törés, és Cordeliának nincs más választása, el kell hagynia a palota világát. Kérői közül a vagyontra áhító Burgund hercege elfordul tőle, de ő maga is visszautasítja, mondván: „Burgund szerelme kincseket vadász, Én nője nem leszek” (I. felv. I. szín, 464. old.), viszont elfogadja Frankhon királyát, akinek fontosabbak a lelki kincsek, mint a világiak. „Gyönyörű Cordélia / Ki szegényül dúsabb vagy, elhagyottan / Legfeltűnőbb, s utáltan legszeretettebb! / Téged s erényid elfogadlak itt, / Szabadjon fölvennem, mit eldobának.” (I. felv. 1. szín, 464. old.)

Az eldobott, a kitagadott lány mégis megkéri nővéreit, hogy vigyázzanak apjukra. Nemes szívét mutatja az is, hogy nem önérdekből cselekszik, hanem aggodalomból: látja apja vak-ságát, de nem tud segíteni neki. Már nem. A szokás nem engedi. A lánynak fejet kell hajtania apja akarata előtt, bele kell nyugodnia az új helyzetébe. Elmegy.

Lear eközben már az első felvonás 4. színében rádöbben hibájára:

„LEAR: *Ismer engem itt valaki? Hisz ez nem Lear! Így jár Lear, így beszél? Vagy emlékezete gyengül? Vagy látása? Aluszom-e vagy ébren vagyok? Ha! Biz Isten, ez nem így van. Hol, aki megmondja, mi vagyok?*

BOLOND: *Lear árnya*

LEAR: *Szeretném tudni; mert a fölségnek, tudomásomnak, eszemnek tanúsága szerint azon álhitben kellene lennem, hogy leányaim vannak.*

BOLOND: *Kik engedelmes apává fognak tenni.”*

A bolond az, aki mintegy a király élő lelkiismerete, válaszol Lear költői kérdéseire. Lear már nem önmaga, mikor Gonerillel beszél. Lear kezd ráeszmélni arra, hogy amit bolondja mond, igaz lehet. „Lear sorsa: embersors; abszurd kivételességében maga a törvényen kívül helyezett szabály.”

Cordélia a francia táborban mondja ki: „Javítsatok kidúlt természetének / Roppant törésit s hangoljátok újra / Zavartan rezgő érzelmeit e / Gyermekeké lett apának!” (IV. felv. 7. szín, 452. old.)

A *gyermeké lett apa* feltételez egy gyermekből lett anyát. Cordelia úgy viselkedik, mintha Lear anyja lenne. A hiányzó anya figura a legkisebbik lány karakterében tér vissza. Lear még csak utalást sem tesz az anyjára vagy a feleségére, feltételezhetjük tehát, hogy azok meghaltak már jóval a dráma kezdete előtt. Cordelia az egyetlen, aki gondoskodásával betölti a hiányzó nő és anya szerepet, aki gyermeki kötelességtudatból apja mellé áll, mikor az megjárta a poklot lelkileg.

Julia Kristevának a narratíváról szóló értelmezése izgalmas teret nyithat a drámaértelmezésre is, Cordelia karakterének megfajítása esetében

kifejezetten használható lehet. Kristeva szerint a narratívára jellemző kettős ösztön (pozitív/negatív, életösztön/halálösztön) egyfajta el nem különülés formájában artikulálódik. Ez az *el nem különülés* szolgál a pszichológia, a nemek közötti különbség tagadása és talán Shakespeare karakterábrázolásának pontosabb megértésére is. Kristeva ugyanis azt állítja, hogy a társadalmi szerveződésnek a családi struktúra uralma és irányítása alatt kell állnia. *„Amennyiben ez a struktúra megbomlik, a narratív struktúra is megbomlik. A prizma, amin keresztül az ösztönök behatolnak a családi struktúrába, valójában a narratíva kereteit feszegetve, az élet prizmája.”*

Mindezt lefordíthatjuk a drámára is, az élet prizmája feszegeti a dráma kereteit, abszurdá teszi, hiszen a családi struktúra abszurdá válik: a hálátlan gyermekekből lesznek a vezetők, a vezető szülőből a kismizmizett, eltiport árva gyerekek egészen addig, míg a harmadik lány meg nem találja és fel nem emeli, rangjához méltóan nem kezeli. „Hajh! drága jó atyám! Tégy ajkaimra írt, / Ó gyógyulás, és hozzon enyhet e csók / A durva bántalomra, mit nővérim / Tisztes korodra szórtak.” (IV. felv. 7. szín, 543. old.)

Cordelia billenti helyre a drámát, ő az, aki a királyt is kigyógyítja szörnyű látomásából, és visszarántja az abszurdból. Tiszteletteljesen „felségnek” szólítja, szeretettel és türelemmel fordul hozzá. Az V. felvonás 3. színben Lear már újra hisz, újra reményt lát, hiszen együtt lehet szeretett gyermekével. Már az sem zavarja, hogy börtönben lesznek fogva tartva, a valóságot kizárja, és megtanul szeretni az öreg király. „Arcot veszünk fel, mintha kémei volnánk / Az isteneknek. Börtönünkben így / Kivárjuk a viszálykodó nagyok / Fondor világát [...] / Hát bírlak ismét? Aki el akar / Választani minket, hozzon üszköt égből...”

Az arcfelvétel ahhoz hasonló, mint az örület, csak míg az utóbbit egyedül játszotta, ez már társas játék. Lear gyermekében talál társat öreg napjai eltöltésére. Lear idő- és valóságérzéke még mindig hagy maga után kívánnivalót. Még mindig az abszurdba kacsint vissza: „ott / Fogunk mi, mint kalitban a madár, / Dalolni ketten...”

Cordelia viszont tényszerű és eltökélt: „Én még dacolnék a balsors dacával: / Érted, megtört király, leverte vagyok; / Meg-

nézzük e nénéket, e lányokat?” Lear nem akarja látni a gonoszokat, Lear már csak a jót akarja látni. A nyolcvanéves király újra gyermeteg hittel és reménnyel néz a megpróbáltatások elé.

Cordelia, kinek „nyájas volt szava, szelíd és halk”, többszörös áldozat. Először apja áldozata, apja abszurd elvárásainak nem tudott és nem akart megfelelni, ezért kitagadott lett, aztán Goneril és Edmund áldozata, akik ellen ugyan nem tett semmit, de a gonoszság indok nélkül is képes pusztítani. Cordelia bár összefüggésbe került az abszurdal, melyben Lear szenvedett a kifacsart és megfordított családi szerepek miatt, mindvégig meg tudta tartani nemességét, tartását és gondolatainak egyszerűségét, átláthatóságát.

A feje tetejére állított világban azonban óhatatlanul elvész, mert bár hasonlít a bolond karakterére, hiányzik belőle a bolond fanyar abszurd humora, dialektikája és paradoxona. „A Bolond nyelve napjaink groteszk színpadának nyelve.”³ Cordelia nyelve viszont élteti a reneszánszot. „S az én szegény kis / Bolondomat megfojtották. Nincs, ó, nincs / Már benne élet.”

Lear felismerése, hogy Cordelia és a Bolond ugyanúgy szerették, és ugyanúgy az igazságot reprezentálták, már késő: Cordelia az abszurd áldozata.

3. Jan Kott, *Kortársunk, Shakespeare*, Gondolat, Budapest, 1970, 195.

Northrop Frye külön hangsúlyt fektet három szó értelmezésére a *Lear király* kapcsán. Igen érdekes, sőt, közérthető Cordelia szerepe a drámában, ha Frye értekezéseit figyelembe véve tárgyaljuk azt. A Frye-féle kulcsszavai e tragédiának a következők: „nature”, „nothing”, „fool”, azaz „természet”, „semmi”, „bolond”.

Ezt a három szót kereste meg Shakespeare darabjában, és ezek jelentőségét értelmezte. Erre a három szóra fűzte fel Shakespeare a darabját, és ha jobban belegondolunk, nem véletlen a gyakori előfordulásuk, hiszen logikai kapcsolat is van közöttük. Ha a természet kifordul önmagából bolond mód, vagy egy bolond világban, ahol minden tótágot áll, minden érték és konvencionális kötelék, akkor egyenes következmény az abszurd vagy a semmi. Ez már csak a saját utórezgéseim Frye magasan művelt, szépen kidolgozott érvelésére, melynek lényege a következőképpen foglalható össze: a természetet másképp értelmezi Lear, Edmund és Goneril. Hiszen az eredeti, korabeli felfogás szerint a természet fölötti szféra az égi, mely fölött a menny található, Isten lakhelye. Ádám és Éva kiűzetéséig megy vissza, melynek következtében megjelent a „fallen physical nature”, azaz a fizikai természet, az emberi természet esendősége, mely a mélybe taszította az embert, a démoni világba, miközben a természet, a maga nemes egyszerűségében, az emberi természet is, a nemes és szép magasabb régióiba tartozott. Edmund mikor a természet-ről beszél, az emberi természet esendőségére is gondolhat, mindenképp a démoni világgal kapcsolja össze ezt a szót, és nem az istenivel, azaz az eredeti természettel, úgy is mondhatnánk: a természetessel, hanem éppen ellenkezőleg, a természetellenest teszi meg természetesnek. Goneril osztozik ezen a világgépen, hiszen ő is az alvilági erők hatalmában cselekszik.⁴

Lear az egyetlen, aki önmagát is becsapta, valóban bolond mód. Továbbá, számomra úgy tűnik, Lear bolondsága Didi és Gogo bolond beszédét olvasva új értelmet nyerhet: „Boldogok vagyunk. Mit csináljunk most, hogy boldogok vagyunk?” Ebben visszahallani Lear kezdeti szavait, aki trónján ülve, a boldogság birtokosaként, szinte passzióból, vagy az idő múlásaként teszi próbára lányait: bolond próbára, amin csak rajtaveszt.

Míg az abszurd dráma falai között nyilvánvaló a kilátástalanság, szembeötlő az emberi értékek hiánya, és az istentelen világkép ural mindent, ahol csak várnak valakire vagy valamire reményvesztetten, és nem tudják, mivel is kellene eltölteni az időt, pár száz évvel az abszurd drámai műfaj megszületése előtt, Lear „csak bolondozik egyet”. Ő nem akar abszurddá válni, hiszen tudatában sincs annak, micsoda káoszt indít útjára, mikor a szeretetet méricskélgni kezdi, és játékában nem veszi észre, hogyan siklik ki minden a kezéből, hogyan használják ki jóhiszeműségét, és taszítják le az abszurd szikláján szimbolikusan.

Jó-e bolondnak lenni?

Bolondnak lenni a reneszánszban is és napjainkban is veszélyes, még ha jó értelemben is gondoljuk el a bolondságot, a shakespeare-i értelemben. Hiába látja, tudja az igazat a Bolond, hiába mondja is ki Learnek, hiába hasonlít Lear legszeretettebb lányára, akit eltaszít, az igazság senkinek sem kell, mert óhatatlanul is fájdalmat okoz: tükröt tart saját hibás természetünknek.

Egyetlen funkciója oldani a drámai feszültséget, a leari abszurd kilátástalanságot, mely nyomasztja a „bolonddá lett király” lelkét, és mely nem a szavak apadásában (hiszen Lear

4. Northrop Frye, *On Shakespeare*, New Haven and London: Yale University Press, 1986, 105–106.

hatalmas monológokat mond), de a beszéd mögöttes tartalmában világlik elő. Valaki vagy abszurd lesz egy ilyen világban, vagy bolond. Ha megpróbál önmaga maradni, értékeit megóva, meg kell halnia. Ezért szánja tán Shakespeare is a halált Cordeliának, ami még mindig nemesebb befejezés, mint ha őt is megkínoznák, mint Glostert.

Még ha el is bukik Cordelia apjával együtt, a küzdelem szépsége megmarad az abszurd természet és felcserélt szimbólumok és anyagiakkal helyettesíthető családi kötelek harcában, az egyetlen értéké válik Lear számára a legkisebb lánya, és Cordelia szívből és hitből fakadó harca. Northrop Frye irodalomkritikai felfedezése az elkülönülés a természeti szimbólumokkal kapcsolatban. A Frye-féle elkülönülés a természeti elemek és földi szférák természeti kincseinek különböző színtereit taglalja, és Gonerilt megteszi a negatív szimbolika fő hordozójává azzal a mondattal, miszerint ő azért van elátkozva, mert úgy bánik az apjával, hogy az nem „természetes” bánásmód, nem meríti ki a természetes jelző konnotációit.

Mit is érthetett ezen Frye? Valószínűleg az edmundi és gonerili álságos apa-fiú, apa-leány kapcsolat torzított logikáját igyekezett ezáltal előttünk feltárni és szembeállítani a Cordelia által szimbolizált valódi szeretettel és gyermeki tisztasággal.

Kott a *Shakespeare Our Contemporary* című kötete *King Lear, or Endgame* című részében a Dante magasságaihoz való hasonlítás után a romantika fekete színpadi játékává vagy „fekete színházává” teszi meg a Shakespeare által megírt agg király tragédiáját. Majd így folytatja: „A tragikus és groteszk világban a szituációk adottak, kötelezőek, valamint elkerülhetetlenek. A választás szabadsága és a döntése, mind részei

a kötelező szituációknak, melyeken a karakter keresztülesik, melyekben mind a tragikus hős, mind a groteszk színész kínlódik az abszurd végtelennel.” (Fordítás: saját, Kott, *i. m.*, 104.)

Kott azzal védekezik a továbbiakban, hogy szerinte Hamlet halála is éppoly groteszk, mint Poloniusé, és ha „a természet abszolút, abban az esetben az ember természetellenes”.

Egy ilyen világban Cordelia joggal választhatja a hallgatást mintegy pajzsként egyedisége és létküzdelme érdekében. Meg tud-e maradni két kés között, bár szimbolikusan királyi rangra tudja-e emelni a klasszikus kincseit az abszurd trónjain, apja szétzilált identitását sikerül-e neki megreformálnia és újra összekovácsolnia?

Cordelia a remény az újulásra, az igazságra, az életre, de amint a dráma abszurd elemekkel is élni kezd, a hétköznapi értelemben vett abszurdal (céltalan szemkirúgás, királyi örület, morális vakság, bolonddá tett csörgősapkás tróntalan király) evidens, hogy szerepe véget ér: meg kell halnia, hiszen az igazság az egyetlen, amely nem válhat abszurdá. Shakespeare-nél legalábbis nem.

FLEISZ KATALIN

Benőtt-e a fejünk lágya?

Nagy Koppány Zsolt: *Nem kell vala megvéniülnöd 2.0**

Kritika

Különös, elgondolkoztató, habár egyenetlen színvonalú Nagy Koppány Zsolt legutóbbi megjelent regénye. Úgy vet fel napjainkban élő, sürgető kérdéseket, hogy eközben – hála a humoros, fordulatos, poénokra kihegyezett stílusnak – nem válik halálosan komollyá. Egyetlen, bár más-más életszakaszokba forduló nézőpont vibrálóan eleven kaleidoszkópja a regény, és talán nem túlzás, ha azt állítjuk, minden esetben a túlélés, a meglevő viszonyokon való felülkerekedés a tét a főhős számára.

A regény ugyanis úgy alkotja meg egy ember életének három különböző életszakaszra osztott teljességét, hogy a (még viszonylag) fiatalság, az érett kor és az öregkor mentén osztja három részre a regényt. Ezek közül kétségkívül az öregkor, a regény címét is viselő *Nem kell vala megvéniülnöd 2.0* rész a legsikerültebb. Az előző két regényegység inkább csak előjáték, bevezetés az utolsó nagyot csattanó rész felé. Maga a regény is alátámasztja ezt az állítást, méghozzá a főhős szájából, akiről kiderül, hogy munkája mellett regényt is ír – méghozzá épp azt, amit a kezében tart az olvasó – ,és épp munkahelyének „kibeszélése” miatt rúgják ki a hivatalból. Az elbocsátás jelenetében a főhősnek főnöknőjével szemben hangzik el ez a szövegrész: „*Egy háromkötetes könyvet írok, és annak csak az első része szól a hivatalról. Illetve nem a hivatalról: egy hivatalról. És őszintén szólva mind az első, mind pedig a második kötet csak előjáték a harmadikhoz.*”

Kezdjük tehát a harmadikkal. A regény időközben megismert angoltanár főhőse immár az öregkorba lépett, azonban az idillien unalmas nyugdíjas évek helyett otthonában bujkálni kényszerül. Ekkorra ugyanis a társadalombiztosítási rendszer összeomlott, nem képes – vagy nem akarja – eltartani az öregeket, akikre az ÖSÖK (Öregekre Specializálódott Öldöklő Kommandó) nyíltan vadászik. Egy fenyegető disztópia tehát a harmadik rész, ami szerencsés megoldással

FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

egyetlen személy életén keresztül, annak nézőpontján mutat be túrhetetlen – ám mégis kénytelen-kelletlen eltűrt – viszonyokat. Van egy előtörténete ennek a disztópiának – már a munkahelyen, a főhős, Fényező Nagyjuhász János közhivatalnoksága, majd angoltanársága idején észrevétlenül közéjük lopózott egy „nyugdíjasok felzabálják a keresetünket” érzés. Meglevő társadalmi deficiteket élez ki a végsőig a könyv, úgymint: rohamosan csökkenő gyerekszületés, megnövekedett adók, egyszóval a társadalmi egyensúly felborulása. A társadalom egyre inkább képtelenné válik arra, hogy eltartsa az öregeket, ami egy emberen túli, irracionális gyűlöletté dagad, egészen odáig fajulva, hogy az utcán talált időseket – 1980. január 1. előtt születetteket – gondolkodás nélkül lelövik.

* Nagy Koppány Zsolt: *Nem kell vala megvéniülnöd 2.0*. Magvető, Budapest, 2014.

A harmadik rész, a *Nem kell vala...* ürügyén az olvasó a *hatás* mibenlétéről is elgondolkozhat. Merthogy – számomra legalábbis – hat ez a rész, megmozgat valamit, a félelemmel vegyes vagy legalábbis nyomasztó érzéstől a felszabadult csodálkozásig. Mi is történik ebben a disztópiában? A társadalmi egyensúly felborulását a központosított, egy kézben halmozódó hatalmas vagyon idézi elő, ami egy félelmetes, irányíthatatlan hatalommá növi ki magát. Minden a Központi Kormány kezébe fut be, aminek fejében az emberek egy *kicsit* jobban élnek, és aminek fejében nem látnak-hallanak a társadalmat mozgató hatalomról. A technikai fejlődésre épülő „globalizált” világ végnapjait mutatja meg tehát ez a negatív utópia, abból a világból indul ki, amelyben mi is léte-zünk. Nem légből kapott, a valóságtól teljesen elrugaszzkodott tehát ez az elképzelés, még ha annak végletekig vitt, legsötétebb karikírozása is.

De térjünk vissza a regény szövegéhez. A helyzet tehát kilátástalan, viszont a remény nem hunyt még ki teljesen. Hősünk ugyan elevenen eltemetve lányának és vejének lakásában húzza meg magát, egy tetőtéri kis lyukban, ahol mégsem a számvetés, a lemondás vagy önsajnálát határozza meg mindennapjait, hanem az eleven – szinte öregséget meghazudtoló – reakció a mindennapi, akár legkisebb dolgokra. Apátiába süllyedés helyett a napi, legegyszerűbb szokásokhoz kötődő rutinba kapaszkodik, mondván: *„ragaszkodnunk kell a rítusokhoz, a céltalannak és értelmetlennek tet-sző napi rutinhoz, máskülönben elveszünk; ha egy aggregény nem engedi el magát, hanem rendszeresen fürdik és borotválko-zik, tiszta inget vesz föl, és egyáltalán, szépen fölöltözik, remény-kedhet, hogy nem csak lefelé van már. Eszerint próbálok élni magam is, rutinosan, mégis odafigyelve matatok órákig ebben a kis szobában, és könnyebben telik az idő, mintha csak sírnék.”*

Ebben a furcsa, *csak azért* is életvágyban folyton ott bujkál, hogy minden csakis kapaszkodó, minden csakis a halál elődázásaként kap értelmet. És ha visszatérünk újra a hatás kérdésére, talán a rész olvasóra ható ereje nem más, mint az ellentét. Ami nem a halál – mert azt meg lehet szépíteni –, hanem az egyén, az egyes élet értéktelensége és egy teljes mélységében megmutatott élet között feszül. Az egyén ugyanis rítusokban él, eszik, iszik, szükségletei vannak, reflektál és urambocsá, még szerelemre is vágyik, ráadásul

öregkorában. A padlásszoba-szigeten átélt szerelem is lényegében fiatal korához hasonlóan, annak testiségét is megélve történik, – az olvasó megkönnyebbülésére – a szomszéd manzárdba bezárt szép, kívánatos (!) öregasszonnyal. Miközben kint minden pillanatban eldurranhat a géppuska. Persze az öldöklés az élet nevében történik, egy fiktív kollektivitás nevében eltörölni az egyént, a személyest – tudjuk, a történelemben nem egyszer történt már ilyen.

A könyv egészére jellemző a poénokra sarkító, az olvasó meglepődésére számító fordulatosság. A regénynek ez a része is tartogat egy slusszpoént, miszerint az öregek öldöklését csakis a főhős rosszindulatú, érzéketlen veje találta ki (ha már disztópia, legyen teljesen az!), hogy megfélemlítse, sarokba szorítsa, és még aljas tréfát is űzzön vele. Ugyanakkor ezt a regény végén megjelenő csavart a regény első részében bemutatott ÖSÖK-gyűlés – ahova a főhős véletlenül elkeveredik – el is hitelteleníti egy kissé. Mert ha már főhősünk fiatalkorában ez a kommandó szervezkedik, szítja a gyűlöletet, természetes lehet, hogy ugyanez a szervezet irányító hatalommá növi ki magát. A teljes kitaláció szempontjából az is furcsa, hogy az utcán harckocsik járőröznek, és katonák szólnak be a kerítésen a két meglepett, halálra elkészült öregnek, még ha nem is lövik le őket. Bár az nem tagadható, hogy egy nyitott regényvég szerencsés regényzárlat, még ha kételkedik is, de mindenképpen elgondolkoztatja az olvasót. És meg is könnyebbül, mert innentől a

menekülés mindenképpen az egyetlen hiteles tett, akárhogy végződjék is a sorsuk.

A regény első részében – főhősünk még viszonylag fiatal korában – sejtésszerű utalások, valamint a már említett ÖSÖK-gyűlés mutat a regény harmadik részének disztópiája felé. De sok más szöveg felé is kisugárzás teremődik itt. Ugyanis a rész üdítően humoros, napjaink városi szlengjére építő nyelvhasználatát folytonosan átszövik a „komoly”, klasszikus irodalmi áthallások. A regénycím Shakespeare *Lear királyából* lehet ismerős: „*Nem kell vala megvénülnöd, mielőtt fejed lágya benőtt*”, mondja a királynak a Bolond. Az első rész címében: *Feljegyzések a hivatalból* világos a kapcsolatot Dosztojevskij *Feljegyzések az egérlyukból* című művével. De ha a regény első részének mottóit nézzük, mindegyik valamiképp a hivatal kérdését járja körül – még a Villon-idézet is, amely a bordély és a hivatal között teremt kapcsolatot. *A Feljegyzéseket... olvasva érthető is, miért.*

Egyszóval a hivatal köré épülő olvasói asszociációk és a regényben megjelenő hivatal kapcsolódása értelmezői többletet, holdudvart kölcsönöz a regénynek. És ebben a kapcsolódásban a regénybeli hivatal különösen is egyedivé válik. Mert a kollektíven – így Fényező Nagyjuhász János által is – utált munkahelyen hiába az ápolt külső, nőknek miniszoknya, férfiaknak titokban, munkaidőben nézett pornócsatorna és töméntelen mennyiségű kávé, a hivatal modern köntösben is hivatal. Mai szóhasználattal élve: közgazgatás. Habár az nem annyira az egyéni szabadságot elnyomó hatalom, ugyanis a megmosolyogtató humoros hangnem egyfajta kollektív cinkosságról beszél, egy hallgatolagos megegyezésről a naplopásra. „*De a hivatalban, itt, ahol állásom vagyon, nem elég dolgozni – ezt folyamatosan el is kell mondan. Aki csak dolgozik, elveszett ember. Beszélni kell róla, kommunikálni, hogy mennyit, és hogy már alig bírod. Órákig ecseteljük egymásnak, mily rengeteg a dolgunk, és közben kávéit iszogatunk.*”

Épp ez a sziporkázóan humoros, étellel teli hang teszi különösen zavaróvá a szöveg testébe betoldott kínosan pontos forrásmegjelöléseket. Nem tűnik indokoltnak a szöveg egyes részeihez kapcsolt szövegközi utalások helyeinek pontos feltüntetése azért sem, mivel egyes, akár még direkter szöveg-

hatások viszont nincsenek feltüntetve. Az, hogy egyes szövegekhez minduntalan más szöveghelyek is kapcsolódnak, teljesen természetes, az olvasással-írással való együtt járó folyamat, unos-untalan való demonstrálása fölösleges.

Izgalmasabb viszont a szöveg harmadik részének tragédiája felé mutató baltás gyilkos álomjelenet, ami az álom asszociatív logikája szerint értelmezhető. A kép jól elhelyezett, a főnöknővel való szeretkezés után jelenik meg: az intimitás sebezhető állapotában. Ugyanez a kép immár részletezőn kifejtve a harmadik rész prológusa, amikor is a döbbenet – ami nem kis részt a szöveg azonosítatlan, „levegőben lógó” álomszerűsége miatt éri az olvasót – értelmezői potenciállá válik az olvasó tudatában. (Mint ahogy a harmadik részben a főhős betoldott naplójegyzetei, amik szintén a testi fájdalom borzalmi mentén értelmezik a fenyegettséget.)

Rátérve a középső, *Az angoltanár evangéliuma* címet viselő részre, úgy tűnik, mintha egy különálló betoldás lenne, ami csak arra hivatott, hogy egyfajta híd legyen, folytonosságot teremtsen a regény első és harmadik része között. A folytonosságot szavatólító finom utalások, amelyek a regény első részében még megvoltak, itt már eltűnnek, csakis a főhős személye, az itt már érett korba lépett céges angoltanár, az összekötő pillér. Számomra több ponton problematikus ez a középső rész. Egyrészt maga a szöveg sem több különálló, frap-

páns epizódok füzérénel. Szó esik a tanítványokkal való foglalatосkodás fárasztó unalmáról, „a fordítás gyönyörűségéről”, a hagymaevés élvezetéről, a hatalmát éreztető főnökeleségről, jól megérdemelt wellness-hétvégéről. Önmagukban ugyan szórakoztatóak, az olvasó figyelmét ébren tartó szövegek ezek, azonban a sziporkázó stílus, a humor, amelynek az első részben még tétje volt, itt mintha tét nélküli ismétlődésbe fulladna. Nem világos az sem, mitől *evangelium* az angoltanári mindennapos küszködés – a főhőst ugyanaz a munkája iránt érzett unalom, a kiskapuk, kibúvók keresése határozza meg, mint az első részben. A regényrészlet záró epilógus sem mutatkozik többnek öncélú,

játékos stílusparódiánál. Az ugyanis, hogy a mai élet viszonyai, szókincse archaizáló nyelven szólal meg úgy, hogy a nyelv itt nem nyújt értelmzői potenciált, véleményem szerint, indokolatlan.

Összességében véve egyszerre gondolatébresztő, megdöbbentő, ugyanakkor szórakoztató Nagy Koppány Zsolt könyve; az élményért mindenképpen érdemes kézbe venni.

KUPÁN ÁRPÁD

Ritka, mint a fehér holló

Egy román történész, aki a tényekhez ragaszkodva szembeszállt a mítoszokkal

Lucian Boia bukaresti egyetemi tanár, történész még a nemzetikommunista Ceaușescu-rendszerben végezte egyetemi tanulmányait, de nagyfokú nyitottsága a valós demokratikus eszmék iránt lehetővé tette számára, hogy a rendszerváltás után új, eddig nem ismert utat nyisson a román történetírásban. Első, nagy vitát kiváltó könyve 1997-ben jelent meg: *Istorie și mit în conștiința românească – Történelem és mítosz a román (ön)tudatban*. Ez az alapvető fontosságú munka nagy vitát váltott ki nemcsak szakmai körökben, hanem a közéletben, a sajtóban is. Sokan a román nemzettudat lerombolását vélték kiolvasni belőle, sőt volt, aki egyenesen hazaárulónak nyilvánította. Holott a tudós történész nem tett mást, mint a történelmi forrásokra és tényekre hivatkozva szembeszállt a román történészek, történetírók mítoszokra, megalapozatlan állításokra épített történelemszemléletével, a valós tények elhallgatásával levont következtetéseivel.

Szerencséjére talált egy nyitott szellemű kiadót – a bukaresti Humanitast, amely azóta több mint 20 kötetét jelentette meg. Ezek a könyvek nem vitairatok, hanem történelmi esszék, tanulmányok, nagyjából Románia történelméből, de jelentek meg kötetei a világtörténelem egy-egy számára vagy hazája számára is fontos eseményéről, korszakáról az ókortól kezdve napjainkig.

Legújabb kötete* az első világháború kitörésének centenáriuma jelenti meg: *Primul război mondial – controversă, paradoxuri, reinterpretări* – vagyis Az első világháború – viták, paradoxonok, újraértelmezések.

A cím akár megtévesztő is lehet, mert ez a munka nem szintézise-összegzése az első világháborúról szóló írásoknak, hanem inkább válasz azokra, hiszen a saját véleményét, értékelését fogalmazza meg, s minden elfogultság, részrehajlás nélkül száll vitába másokkal.

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjászó kört, helytörténelmi kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntették ki.

Állításunk bizonyítására és a szerző történelemszemléletének bemutatására idézünk néhány részletet a könyvből.

A *Bűnösök* című fejezetben leszögezi, hogy a háború elindításának bűne nem varrható kizárólag az Osztrák–Magyar Monarchia nyakába. Fölösleges ebben a konfliktusban az igazságot, az egyedüli igazat keresni. Különböző és ellentétes igazságok jelentkeztek. A Habsburg-monarchia a nemzeti jelenség egy előző korszakából származott tartományok halma-

* Lucian Boia: *Primul război mondial – controversă, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, 2014.

zaként jelent meg, tartományonként más és más etnikai összetétellel. Közben Magyarország sikertelenül próbálkozott a francia „politikai nemzet” modelljének követésével, amely feltételezte a többi etnikum asszimilálását, noha természetesebb lett volna a multinacionális formula alkalmazása. A „nemzetállam” sem mutatkozott a történelem utolsó szakaszaként úgy, ahogy azt 1914-ben vagy 1918-ban elképzelték. Ma nagyon jól tudjuk ezt, hiszen minden történelmi fázis végső soron átmenet.

A következő fejezet címe *Románia, oly szerencsés* idézet egy múlt század eleji román politikustól, P. P. Carptól, aki így kommentálta 1918-ban Nagy-Románia megalakulását, ezzel fejezve ki, hogy igazán senki sem bízott ennek megvalósulásában. A történész kifejti, hogy az erdélyi románok „abban hittek, hogy civilizáltabbak és mindenben különbek, mint a regátiak, Erdélybe a nyugati kultúra mélyebben és alaposabban behatolt”. Ehhez hozzájárultak az erdélyi szászok is és a románok egy részének Rómával való egyesülése is (a görög-katolikus vallás elterjedése).

Boia bátran kijelenti: „A Gyulafehérvári Nemzetgyűlés nem helyettesített egy népszavazást. Nem csupán a románoknak volt joguk dönteni Erdély jövőjéről. Erdély lakosságának közel felét így nem kérdezték meg, hogy akar-e Románia határai közé kerülni.” Az *Igazságtalanság és igazság Versailles-ban* című fejezetben a szerző így fogalmaz: „Erdélyről nem lehet egyszerűen kijelenteni, hogy román tartomány. Román, magyar és német tartomány volt, melyben a románok többségben voltak, de nem sokkal többen a lakosság felénél; 53,8%-ot, míg a magyarok 31,64%-ot, a németek 10,8%-ot tettek ki. Más szóval a kisebbségek nem voltak annyira kisebbségek. Történelmi és művelődési szerepük elsődleges fontosságú. A magyarok alkották Erdély vezető erejét, míg a németek képviselték a fő gazdasági közeget. Jellemző a városi lakosság-népesség szerkezete is, már a román uralom idejében. Az 1930-as népszámláláskor a városi lakosság 31,8%-a volt magyar, 35,9%-a román, 12,7%-a német Erdélyben. A Bánságban a románok 35%-ot, a magyarok 22,6%-ot, a németek 31,3%-ot – a Körösök vidékén és Máramarosban a románok 33,1%-ot, a magyarok 43,7%-ot, a németek 3%-ot, a zsidók 16,7%-ot tettek ki.” Olyan számok ezek, amelyeket más román történész nem közöl, és mi magyarok sem igen hangoztatunk.

Még egy meghökkentő és elgondolkodtató idézet a könyvből: „Az erdélyi románok nemzeti mozgalma elsősorban nem a Romániával való egység megteremtésére, hanem a gazdaság megreformálására irányult. S aztán a teljes jogegyenlőség kivívására Magyarországon belül. Egy általuk vágyott Románia úgy, ahogy az létezett, és egy elképzelt és kívánt, egyenlő nemzetek konföderációját jelentő Habsburg-monarchia közül az erdélyi románság valószínűleg az utóbbit választotta volna. Ám nem így történt. A háború végére csak a román

változat maradt. [...] A különböző frontokról nem jelentettek súlyos nemzeti összetűzéseket. Az osztrák–magyar hadsereg frontvonala nem várt módon összefüggő maradt, ami mintegy félig-meddig jelezte a Monarchiához való hűséget. Másrészt a vereség éppen ellenkező láncreakciót váltott ki. Elindult egy lavina, minden nemzet igyekezett kinyilvánítani szuverenitását saját területe felett. A románok számára a vissza nem térő lehetőség az volt, amikor Magyarország kinyilvánította különválását Ausztriától. Bécs és Bukarest között a románok még hezitálhattak, a választás Budapest és Bukarest között már az első pillanatban megtörtént. Semmi esetre sem Budapest javára. Semmit sem használtak már a Magyarország demokratizálására, a nemzetiségekkel szembeni új magatartásra vonatkozó, utolsó pillanatban tett ígéretetek.”

Még egy pozitívumra hívjuk fel az olvasók figyelmét. Boia annyira nem magyarellenes, hogy megírja ezt is: „Egy egész magyar többségű tartományt bekebeleztek Szlovákiába. Romániával és Szerbiával is Magyarország hátrányára húzták meg a határt. Nem tudtak semmit tenni a Székelyfölddel, amely Románia szívében terült el. Egy sor város, amely az új határ szélére került: Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti vitathatatlanul magyar többséggel lett Románia része.” Ehhez még hozzáfűzi: „Napjainkra etnikai összetételük radikálisan

megváltozott, mindegyik román többségű lett.”

Befejezésként a *Következmények* című fejezetből idézünk egy jellegzetes passzust: „Röviden, a háború mérhetlenül szétdarabolta Európát, mind a nemzeti entitások sokszorosításával, mind pedig a különböző társadalmak által, amelyek felé törekedtek vagy nyomultak egyesek és mások: a kommunizmus, a különböző típusú fasizmusok vagy a nyugati típusú demokrácia irányába. A két háború közötti két évtized a totalitárius kísérletek dicskora volt.”

Némi pesszimizmusra utal könyvének befejező mondata. „1914 egy új korszak kezdetének *nullapontja* volt, és nem tudni, milyen irányba fog fejlődni napjainkban az egész emberiség.” Mi azonban bízunk abban a régi szentenciában, hogy *a remény hal meg utoljára*.